

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW /ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

ՍԱՐԳԻՍ ԱՐՄԵՆԱԿՅԱՆ

ՀՌՈՄԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՌԵՑԵՊՏԻԱՅԻ ԽՆԴՐԱՀԱՐՈՒՅՑ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ..... 3

ԱՆՆԱ ՀԱԿՈՐՅԱՆ

ԱՊԱԳԱ ՍԵՐՈՒՆԴՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ (ՏԵՍԱԿԱՆ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ) 16

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/ КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

АЙК ЦАТУРЯН

ПАРЛАМЕНТСКИЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМЕ СДЕРЖЕК И ПРОТИВОВЕСОВ..... 26

ՍԱՍՈՒՆ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ..... 34

ՄԱՐՏԻՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՀՀ ԱԺ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ: ՊԱՌԼԱՍԵՆՏԱԿԱՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ 42

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

АДЕЛИНА САРГСЯН

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОГО РАСКАЯНИЯ КАК ОСНОВАНИЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ..... 53

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL TRIAL/УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕСС

ՏԻԳՐԱՆ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾ ՀԱՐՈՒՑԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ՈՐՈՇՄԱՆ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԴԱՏԱԽԱԶԱԿԱՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ..... 63

ԱՌՆՈՂԴ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ 73

ՄԵԼԻՔ ՄԵԼԻՔՅԱՆ

ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ ԵՎ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 82

ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY/
ТЕОРИЯ ОПЕРАТИВНО-ПОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ՎԱՀԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ, ՌՈՒԲԵՆ ՄԱՐՏԻԿՅԱՆ

ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՓՈԽԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՊ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ..... 94

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ.....106

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ /THEORY OF STATE AND LAW
/ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

ՍԱՐԳԻՍ ԱՐՄԵՆԱԿՅԱՆ
*«ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ»*

SARGIS ARMENAKYAN
*Phd student of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of NAS RA*

ՏԱՐԳԻՍ ԱՐՄԵՆԱԿՅԱՆ
*Соискатель Института философии,
социологии и права НАН РА*

**ՀՌՈՄԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՌԵՑԵՊՏԻՎԱՅԻ ԽՆԴՐԱՀԱՐՈՒՅՑ
ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ**

**ON THE PROBLEMATIC ISSUES OF RECEPTION
OF ROMAN LAW**

О ПРОБЛЕМНЫХ ВОПРОСАХ РЕЦЕПЦИИ РИМСКОГО ПРАВА

Իրավաբանական գրականության մեջ¹ «հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիա» կոչվող երևույթը, անկասկած կարելի է դասել միջնադարյան արևմտաեվրոպական հասարակության պատմության առանցքային երևույթների թվին: Դրանում տեղի ունեցող բոլոր հիմնական սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և գաղափարական գործընթացներն այս կամ այլ կերպ առնչվում էին Հին Հռոմի իրավական մշակույթի տարրերի օգտագործման հետ², Անգլիացի իրավագետ Խ. Դ. Հազլեյթայնի խոսքերով՝ «ամբողջ լրիվությամբ նկարագրել միջնադարյան քաղաքակրթության պատմությունը՝ Եվրոպայի կյանքն իր զարգացման մեջ ու փոփոխություններում հարյուրամյակների ընթացքում»³: «Հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիա» թեման պատկանում է եվրոպական պատմաիրավական գիտության առավել տարածված թեմաների թվին: Դրա պատմագրությունը հաշվարկում են արդեն հազարավոր գրքեր ու հոդվածներ, և ամեն տարի վերջինների թիվը մե-

¹ Տես՝ Косарев А.И., Римское право, М 1986.

² Томсинов В.А., Значение римского права в общественной жизни Западной Европы в XI-XIII вв. // Древнее право, М., 1997, էջ 112-119: Նույն հեղինակի Римское право в средневековой Англии // Ан- тичная древность и Средние века, Проблемы социального развития. Свердловск, 1985, էջ 122-134:

³ Տես՝ Hazeline H.D., Roman Law and Canon Law in the Middle Ages// The Cambridge Medieval History. Vol.5, էջ 703:

ծանում է: Թեպետ, Եվրոպայում հռոմեական իրավունքի ճակատագրի մասին գիտական աշխատանքների հսկայական զանգվածում մինչ օրս արդիական է գերմանացի հայտնի իրավագետ Ֆ. Կ. Սավինի «Միջնադարում հռոմեական իրավունքի պատմություն» յոթատորանոց կոթողային աշխատությունը, որը ստեղծվել է դեռևս անցյալ հարյուրամյակի սկզբին⁴:

«Հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիա» թեմայի գիտական մշակման երկու հարյուրամյակի ընթացքում կուտակվել է հսկայական փաստագրական նյութ, սակայն, մեր կարծիքով, այն բավականաչափ իմաստավորված չէ: Այդ բարդ երևույթի մասին աշխատությունների շարքում ակնհայտորեն գերակշռում են կոնկրետ բնույթ ունեցող աշխատությունները, որոնք մանրամասնորեն շարադրում են դրա այս կամ այն կողմերը: Ընդ որում՝ աշխատությունների զգալի մասը նվիրվում է «Հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիային»՝ այս կամ այն արևմտաեվրոպական երկրում կամ անգամ երկրամասում⁵: Ինչ վերաբերվում է ընդհանուր բնույթի աշխատություններին, որոնցում լուծում կատանար նշված երևույթի իմաստի մասին հարցը, ապա դրանք, ցավոք, սակավաթիվ են⁶, և, ընդհանուր առմամբ կարելի է ասել, որ «Հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիա» կոչվող երևույթի էության հիմնախնդիրը մնում է չլուծված: Թեպետ, այլ բան դժվար թե կարելի է սպասել:

Գործնականում իրավունքի ռեցեպցիան հազվադեպ է ի հայտ գալիս մաքուր տեսքով: Լինում է նաև այնպես, որ արտաքննապես իրավունք ռեցեպցիային նմանվող երևույթը իրականում ռեցեպցիա չէ:

Հատկապես բարդ երևույթ է այն, ինչը կոչվում է «Միջնադարում Արևմտյան Եվրոպայում հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիա»: Այդ թեմայի գիտական մշակման համար երեքից ավելի դարերի ընթացքում կուտակվել է հսկայական փաստացի նյութ: Սակայն այն, մեր կարծիքով, չի իմաստավորվել դեռևս բավարար չափով: Հռոմեական իրավունքի տարածումը միջնադարյան հասարակության իրավագիտության մեջ կոչվում է իրավունքի ռեցեպցիայի դասական նմուշ:

«Գիտական իրավաբանների՝ գլոսատորների և մեկնաբանողների կողմից տարածվող հռոմեական իրավունքն ամբիոններից ներթափանցում էր կյանքի, և Արևմտյան Եվրոպայում հռոմեական իրավունքի այս ընկալումը կոչվում է հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիա», - ասվում է Ի. Ա. Պոկրովսկու «Հռոմեական իրավունքի պատմություն» գրքում⁷: Ս. Ա. Մուրոմցևը Միջին դարերում Արևմտյան Եվրոպայում հռոմեական իրավական նորմերի գործողությունը նույնպես հասկանում է իբրև «ռեցեպցիա», ինչի մասին է վկայում արդեն այս թեմայով նրա աշխա-

⁴ Sten Savigny F.C. Geschichte des romischen Rechts in Mittelalter. Bd. 1-7. Heidelberg, 1815-1826:

⁵ Sten, օրինակ. Schmidt K.A Die Rezeption des romischen Rechts in Deutschland. Rostock, 1868; Below G. Die ursachen der Rezeption des romischen rechts in Deurchland. Munchen und Berlin, 1905; Peter H. Romisches Recht und englisches Recht. Wiesbaden, 1969; Coing H. Romisches Recht in Deutschland. Mediolani, 1964; Carlin M. L. La penetration du droit romain dans les actes de la pratique provencale (XI-XII siecle). Paris, 1967; Schnell R. Andreas Capellanus: Zur Rezeption des romischen und kanionischen Rechts in de Amore. Munchen, 1982.

⁶ Դրանց շարքում կարելի է առանձնացնել հետևյալ գրքերը, Koschaker P. Europa und romische Recht. Munchen - Berlin, 1958; Berman H. Law and revolution. The Formation of western legal tradition. Cambridae and London. 1983:

⁷ Sten, Покровский И.А. История римского права. СПб., 1915, էջ 277:

տության անվանումը՝ «Հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիան Արևմուտքում»: Յու. Բարդախի «Պետության պատմության մեջ ռեցեպցիա» հոդվածում բնութագրում է «հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիան միջնադարյան ու ժամանակակից Եվրոպայում»՝ որպես իրավունքի ռեցեպցիայի «դասական» տարբերակներից մեկը: Նման կերպով Ա. Ի. Կոսարյևի, Դ. Վ. Դոժոյովի, Ե. Օ. Խարիտոնովի և իրավունքի այլ պատմաբանների աշխատություններում իբրև «իրավունքի ռեցեպցիա» է հասկացվում միջնադարյան եվրոպական հասարակության կողմից հռոմեական իրավական ձևերի ընկալումը:

Արևմտյան Եվրոպայում «հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիայի» սկիզբը սովորաբար համարվում է 11-րդ դարի վերջը ու կապվում է Բոլոնյան իրավաբանական դպրոցի գործունեության հետ, որը 12-րդ դարի սկզբին դարձավ համալսարան: Մեզ հասած ավանդույթի համաձայն՝ 1088 թվականին իր ժամանակների ամենահեղինակավոր իրավագետ Իոներիուսը (Itrnerius), այլ տարբերակներում՝ «Guarnerio, Wernerius», ուսումնական հաստատությունում սկսեց դասավանդել հռոմեական իրավունքն անվանվածը: 12-13-րդ դարերի ընթացքում հռոմեական իրավունքի ուսումնասիրությունն իրականացվում էր այնպես, ինչպես Բոլոնիայում, դուրս եկավ Հյուսիսային Իտալիայի սահմաններից և լայնորեն տարածվեց այլ արևմտաեվրոպական երկրներում: Արևմտյան Եվրոպայում առաջացան մի շարք նոր համալսարաններ⁸:

Հռոմեական իրավունքի «ռեցեպցիայի» նախնական փուլը, որն ընդգրկում է երկու դարերից ոչ ավելի՝ 11-րդ դարի վերջից մինչև 14-րդ դարի սկիզբը, սահմանվում է պատմաիրավական գրականության մեջ իբրև գլոսատորների դարաշրջանը: Այն փոխարինվեց հետգլոսատորների կամ մեկնաբանողների դարաշրջանով, որը տևեց մինչև 16-րդ դարը: 16-17-րդ դարերում հռոմեական իրավունքի ուսումնասիրման գործում ճնշող դեր են խաղացել մարդասեր-իրավագետները: Հետագայում իրավաբանների այս դպրոցին փոխարինելու է եկել պանդեկտիստների դպրոցը:

Ինչպես հայտնի է, Արևմտյան հռոմեական կայսրության տապալումից հետո Եվրոպայում երբեք չի դադարել հռոմեական իրավական նորմերի գործողությունները: Ավելին, ստույգ պատմական նյութը ցույց է տալիս, որ հռոմեական իրավունքը շարունակում էր ուսումնասիրվել: «Ներկա ժամանակներում,- նշում էր Ե. Կանտորովիչը, -գոյություն ունի գրեթե ընդհանուր սկզբունք իրավունքը դասավանդելու վերաբերյալ, որը 600-1080 թվականներին մասամբ կիրառական էր, օրինակ՝ նոտարների գրասենյակներում», մասամբ՝ տեսական, այն առնչվում էր արվեստների դասավանդման հետ»:

Ամբողջ վաղ միջնադարի ընթացքում Արևմտյան Եվրոպայում գոյություն են ունեցել, այդպես կոչված, «հումանիտար գիտությունների դպրոցները», որոնցում դասավանդվում էին քերականություն, հռետորականություն, դիալեկտիկական և այլն: Այն յուրահատկությունները, որոնք ունեին նշված առարկաները, անխուսափելիորեն պետք է ուսումնասիրվեին իրավունքին զուգահեռ: Այդպես, օրինակ,

⁸ Տե՛ս ավելի մանրամասնորեն Խ. Ռաշդալի հիմնարար հետազոտությունը. Rashdal H. The Universities of Europe in the Middle Ages. Vol. 1-3. Oxford, 1936:

հռետորականությունը բաժանվում էր երեք մասի՝ ապացուցողական, մրցողական և դատական: Քերականությունն ընդգրկում էր ոչ միայն բուն քերականության տեխնիկական կանոնները, այլև հին հռոմեական տեքստերի ուսումնասիրումն ու մեկնաբանումը: Դրանցից շատերը պարունակում էին տարբեր տեղեկություններ կամ մտորումներ հռոմեական իրավունքի մասին:

Սակայն քերականության ու հռետորականության ուսումնասիրումը հետապնդում էր ավելի կիրառական, քան զուտ գիտական նպատակներ: Խ. Ռաշդալի խոսքերով, «Իտալիայում այդ առարկաներն ուսումնասիրվում էին ավելի շուտ նպատակ ունենալով իրավաբանական փաստաթղթեր կազմելու հմտությունները մշակելու և որպես նոտար ու փաստաբան աշխատանքին նախապատրաստելու նպատակով: Անգամ տրամաբանությունը դիտվում էր ավելի շատ իբրև դատարանում բանական վեճերի համար բանականության զարգացման միջոց, քան որպես բանալի աստվածաբանության գաղտնիքների նկատմամբ»⁹:

Ունիվերսալ բնույթ կրող հումանիտար դպրոցների հետ մեկտեղ վաղ միջնադարում գոյություն ունեին նաև հատուկ իրավաբանական դպրոցները: Պավիայում 10-րդ դարում գործող այդպիսի դպրոցի մասին տեղեկությունները պարունակվում են գերմանացի գիտնական Ա. Մերկելի «Լանգոբարդական իրավունքի պատմություն» գրքում, որը լույս է տեսել 1850 թվականին: 13-րդ դարի առաջին զլոստոր Դ. Օդոֆրեդուսը (Odofredus) պատմում էր իր ունկնդիրներին, որ առաջին հերթին հռոմեական իրավունքը դասավանդվում էր Հռոմում, այնուհետև այն փոխանցվել էր Ռավեննա: Եվ հետո միայն սկսեց դասավանդվել Բոլոնիայում:

Խոսելով հռոմեական իրավունքի և վաղ միջնադարի հռոմեական իրավունքի գործողության մասին՝ հետազոտողները քննարկում են տվյալ գործընթացները բացառապես իբրև նախաբան նրա, ինչը սկսեց տեղի ունենալ հռոմեական իրավունքի հետ 11-րդ դարից սկսած, այսինքն՝ իբրև դրա «ռեցեպիայի» նախապատրաստում: Այդպես, Ե. Օ. Խարիտոնովն իր ատենախոսության մեջ պնդում է, որ հռոմեական իրավունքի առաջին ռեցեպցիաները տեղի էին ունենում ոչ թե երկրորդ հազարամյակի առաջին դարերում, այլ տեղի են ունեցել վաղ միջնադարում՝ 6-10-րդ դդ... մ.թ.¹⁰: Համապատասխանաբար, հռոմեական իրավունքի ուսումնասիրությունը միջնադարյան արևմտաեվրոպական համալսարաններում, որը սկսվել է 11-րդ դարի վերջից, համարվում է գործողություն ու դրա ուսումնասիրության պարզ շարունակություն նախորդ դարաշրջանում: Ի. Ա. Պոկրովսկին, ավարտելով հռոմեական իրավունքի ուսումնասիրության և գործողության փաստերի կարճ շարադրությունը «նախաբոլոնյան» դարաշրջանում, եզրակացնում էր. «Այս բոլոր տվյալները երկբա վկայում են հռոմեական իրավունքի ինչպես կիրառման, այնպես էլ դասավանդման և ուսումնասիրման մասին»¹¹: Խ. Ռաշդալի բառերով, «իրավագիտության վերածնունդը, որը կապվում է հռներուս անվան հետ, եղել է ուսուցողական ավանդույթների բնական արդյունք, որոնք հյուսիս-

⁹ Sten Rashdal H. The Universities of Europe in the Middle Ages.m Vol. 1, էջ 93:

¹⁰ Sten Харитонов Е.О., Рецепция римского приватного права (теоритический и историко-правовой аспекты), Автореферат дисс... доктора юрид. наук, Одесса, 1997, էջ 13:

¹¹ Sten Покровский И.А., История римского права, էջ 13:

սային Իտալիայի քաղաքները ժառանգել են այն հին հռոմեական աշխարհից, որին իրենք ինչպես ոգով, այնպես էլ սահմանադրական տեսությամբ երբեք չէին դադարում ընդհանուր առմամբ պատկանելուց»¹²:

Մեր կարծիքով, միջնադարյան Եվրոպայում հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիայի թեմայով գրող գիտնականներն այդ երևույթում խառնում են իրենց էության երեք լիովին տարբեր երևույթներ, որոնցից յուրաքանչյուրն արժանի է իր սեփական անվանման:

Առաջին հերթին նշենք, որ հիմքեր կան խոսելու մասին գրեթե միաժամանակյա զարգացող հռոմեական իրավունքի երկու միջնադարյան ավանդույթների մասին:

Դրանցից առաջինը կարելի է պայմանականորեն անվանել «բարբարոսական» կամ «վուլգար»: Երկրորդը՝ «համալսարանական» կամ «սխոլաստիկ»: Անվանված ավանդույթներից յուրաքանչյուրն իրենից ներկայացնում էր լիովին ինքնուրույն բնույթ:

Սակայն, դրանից բացի, անհրաժեշտ է հատուկ առանձնացնել նաև այնպիսի երևույթ, ինչպիսին է իրավական հայեցակարգերի, ինստիտուտների, նորմերի օգտագործումը, որոնք մշակվել են արևմտաեվրոպական իրավագետների կողմից հռոմեական իրավաբանական տեքստերի հենքի վրա միջնադարյան արևմտաեվրոպական հասարակության կիրառական կյանքում որպես դատական վեճերի լուծման գործիք, այս կամ այն հասարակական հարաբերություններ կարգավորիչ:

Հռոմեական իրավունքի «բարբարոսական» կամ «վուլգար» ավանդույթը սկիզբ առավ մեր թվարկության 4-րդ դարում, երբ հին հռոմեական հասարակության կյանքի ինչպես քաղաքական, այնպես էլ սոցիալական ոլորտներում սկսվել հռոմեական իրավունքի նախորդ՝ «դասական» ավանդույթի հարգումը: Գերմանացի իրավագետ Մ. Կազերի կարծիքով, Հին Հռոմի իրավական մշակույթի զարգացման գործում վճռորոշ բեկում տեղի ունեցավ Կոստանտինոս կայսրի կառավարման օրոք (306-337 թթ.): «Կայսերական կանցելյարիան, որն անգամ Դիոկլետիանոսի օրոք ձգտում էր շարունակել դասական իրավունքի մտավոր ավանդույթը, այժմ մերժեց այդ ավանդույթը: Օրենսդրությունն ու արդարադատության իրականացման նկատմամբ կենտրոնական հսկողությունն, ընդհանուր առմամբ, տեղափոխվեց այն անձանց նկատմամբ, որոնք սովորել են ոչ թե իրավունք, այլ հռետորություն, և որոնց իրավաբանական մտածողության մեջ գերակշռում էին պարզունակ ու կենցաղային իրավունքները, այսինքն՝ «վուլգար» պատկերացումները: Դասական իրավագիտության առավել ակնառու նվաճումներից շատերն անհետացել են այդ «վուլգար իրավունքում», որի գլխավոր աղբյուրներ հանդես եկան կայսերական սահմանումներն ու դրանց մեկնաբանումները 4-րդ դարից և այլն, որոշ դասական ստեղծագործությունների ժամանակակից ռեկվիանների հետ մեկտեղ, հատկապես՝ Պավելի «Սենտենցիաների» և Գայի «Ինստիտուցիաների»¹³:

¹² Տե՛ս Rashdal H. The Universities of Europe in the Middle Ages. Vol. 1, էջ 93:

¹³ Տե՛ս Kazar M. Roman law today: two lectures. Pretoria, էջ 9:

Հռոմեական իրավունքի «դասական» ավանդույթից հեռացումն արտահայտվեց, առաջին հերթին, դատական գործընթացի ոլորտում: Դիոկլետիանոս կայսերի վարչական բարեփոխումների ընթացքում միապետական կառավարման համակարգի վերջնական ձևավորումը բերել է դասական հռոմեական իրավունքի հիմք կազմվող ֆորմուլյար գործընթացի դուրս մղմանն արտասովոր՝ բյուրոկրատական գործընթացով: Դրա հետ մեկտեղ «դասական» հռոմեական իրավական ավանդույթի մարումն անուղղակիորեն անդրադարձավ նաև հռոմեական իրավունքի բուն բովանդակության՝ իր հասկացությունների ապարատի վրա: «Մեր ժամանակներին հասած դասական իրավաբանների ու օրենսդրական հուշարձանների մանրակրկիտ, մտածված ու նուրբ քննադատությունը,- գրում է բյուզանդիայի պատմության մասնագետ Ե. Է. Լիպշիցը,- համոզիչ բացահայտեց իրավական հայացքների արմատական տրոհման փաստերը՝ սկսած 4-րդ դարից: Այդ հետազոտությունների արդյունքներն ապացուցեցին, որ վերանայման բուռն գործընթացն իր հետ վերցրեց այն հասկացությունները, որոնք ներառում են մասնավոր կամ քաղաքացիական իրավունքի գրեթե բոլոր կարևորագույն բաժինները: Առօրյա կենցաղից «վուլգար» կամ «վուլգարացված» ու սովորական իրավունքից փոխառված հասկացություններ ինչպես հռոմեական, այնպես էլ ոչ հռոմեական, գաղութային, հելլենիստական և արևելյան, հզոր հոսքով մտնում են այդ ժամանակ պաշտոնական օրենսդրության մեջ, կոտրում են եզրաբանությունը»¹⁴:

Հռոմեական իրավունքի եզրաբանության նշված կոտրումը, որը տեղի է ունեցել 4-րդ դարում, գլխավորապես արտահայտվեց դրա պարզեցման, նախորդ հստակության, որոշակիության կորստի, իրավական ձևերի կրճատման մեջ:

Հռոմեական իրավունքի «բարբարոսական» ավանդույթի հաստատման գործում, որը եկել է «դասական» ավանդույթը փոխարինելու, խաղացին կայսերական սահմանադրությունների հավաքածուները: Այդպիսի իրավական հուշարձանների առաջին նմուշները, որոնք չգիտեր դասական հռոմեական իրավագիտությունը, ի հայտ են եկել 3-5 դարերի սահմանին: Դրանց կազմիչներն են եղել Դիոկլետիանոսի ժամանակակիցներ՝ իրավաբաններ Գրիգորիանն ու Հերմոգենիանը, որոնք, մեր հասած տվյալներով, ապրում էին Հռոմեական կայսրության արևելյան մասում:

Այդ առաջին օրենսգրքերի բնագրերը չեն պահպանվել, սակայն իրենց բովանդակության մասին կարելի է դատել հոդվածներով, որոնք ներառվել են այլ իրավական հուշարձանների մեջ: Կցկտուր տեղեկությունների հիման վրա մասնագետները եզրակացնում են, որ Գրիգորիանոսի օրենսգիրքը, օրինակ, եղել է բավականաչափ լայնածավալ՝ բաղկացած էր ավելի քան 19 գրքերից¹⁵:

Գրիգորիանոսի ու Հերմոգենիանիոսի օրենսգրքերի հղումները հետագայում մտել են տվյալ կարգի ամենահեղինակավոր հուշարձաններից մեկի՝ Թեոդոսիայի օրենսգրքի մեջ, որը կազմվել է 438 թ. և ընդգրկել է կայսերական բոլոր սահմանադրությունները, որոնք հրատարակվել են կայսր Կոստանտինոս 1-ից

¹⁴ Տե՛ս Липшиц Б.Э., Право и суд в Византии в VI-VIII вв. М., 1976, էջ 9:

¹⁵ Տե՛ս Черниковский З.М., Всеобщая история государства и права, М., 1995, էջ 111-112:

սկսած: Թեոդոսիի օրենսգիրքն արդեն իսկ օրենքների պաշտոնական հավաքածու էր, այն ուներ պարտադիր իրավաբանական ուժ: Դրա հետ մեկտեղ նաև այս իրավական հուշարձանը, ինչպես և նախորդ օրենսգրքերը, ծառայում են իբրև ուսումնական ձեռնարկ իրավունք դասավանդելու գործում: Հենց այդ պատճառով իր կազմի մեջ իր տեղն են գտել գործող կայսերական սահմանադրությունների հետ նաև իրենց իրավաբանական ուժը կորցրած սահմանադրությունները:

506 թ. Գալիայի տարածքում, որը կառավարվում էր վեստգոտյան թագավոր Ալարիխ 2-ի կողմից, ստեղծվել էր հռոմեական իրավունքի ավանդույթի «բարբարոսական» մշակույթի ավելի ընդարձակ մի հուշարձան՝ այդպես կոչված «Ալարիխի Բրեվիարի», որն իր մեջ պարունակում էր՝ 1) Թեոդոսիի օրենսգրքի 16 գրքերը զգալի բացթողումներով, 2) նոր կայսերական սահմանադրություններ, որոնք հրատարակված են ի լրումը Թեոդոսիի օրենսգրքին, 3) «Կատարյալ Գայ», այսինքն՝ «Գայի ինստիտուցիաներ» կարճ շարադրմամբ, 4) Հռոմեացի իրավաբան Հուլիոս Պողոսի «Սենտենցիաները», 5) Գրիգորիանոսի օրենսգիրքը 13 տիտղոսներով, 6) Հերմոգենիանի օրենսգիրքը 2 տիտղոսներով, 7) Հռոմեացի իրավաբան Պասինիանոսի ստեղծագործությունների հատվածները:

Ընդհանուր առմամբ, անհրաժեշտ է նշել, որ 6-ից մինչև 10-րդ դարաշրջանում հռոմեական իրավունքի «բարբարոսական» ավանդույթի զարգացումը բավականաչափ աղքատ էր իրավաբանական գրականության տեսանկյունից: Հավաքածուների թվի մեծացումը տեղի ունեցավ 11-րդ դարից սկսած: Մասնավորապես, նշված դարի երկրորդ կեսին հայտնվեց հրաշալի ձև ու բովանդակություն ունեցող ստեղծագործությունը, որը հսկայական ազդեցություն ունեցավ ամբողջ իրավաբանական ուշ շրջանի գրականության վրա և օգտագործվում էր իբրև դասագիրք, հատկապես՝ Հյուսիսային Ֆրանսիայում դեռևս 13-րդ դարում: Այդ ստեղծագործությունը հայտնի «Petri exceptiones legum Romanorum» է, այսինքն՝ «Պետրոսի կողմից կազմված հռոմեացիների օրենքներից քաղվածքները» 11-րդ դարի հռոմեական իրավունքի «բարբարոսական» ավանդույթի մեկ այլ նշանավոր հուշարձան դարձավ Բրախյուսյուր (Brachyogusjuris civilis), որը ստեղծվել է, ինչպես նշում են տեքստի հետազոտողները, Բուլոնյան դպրոցի որևէ ազդեցությունից դուրս, հավանաբար՝ Օռլեանում:

Մեր կարծիքով, հռոմեական իրավունքի «բարբարոսական» ավանդույթը ծաղկում էր նաև 13-րդ դարում, այսինքն՝ նրանից հետո, երբ լիովին ծավալվեց արևմտաեվրոպական համալսարաններում հռոմեական իրավունքի դասավանդումը: Անգլիայում այդ ծաղկման առավելապես վառ արտահայտում է դարձել նշված հարյուրամյակի կեսերին ստեղծված «Անգլիայի օրենքների ու սովորույթների մասին» Հենրի Բրեքտոնի ստեղծագործությունը, իսկ Ֆրանսիայում՝ Ֆիլիպ դե Բոմանուարի «Բովեզիի Կուտյումների» հավաքածուն: Հռոմեական իրավունքի երկրորդ ավանդույթը պայմանակորեն կարող է անվանվել «համալսարանական», քանի որ այն իր զարգացումը ստացավ միջնադարյան արևմտաեվրոպական համալսարանների մոտ: Ինչպես և առաջինը՝ «բարբարոսականը», այդ ավանդույթը ենթադրում էր հռոմեական իրավունքի ուսումնասիրությունը որոշակի տեքստերի հենքի վրա: Սակայն հռոմեական իրավունքի «համալսարանա-

կան» ավանդույթում տեքստի նկատմամբ վերաբերմունքը լիովին այլ է դարձել:

Իրավական տեքստը նշանավոր է ոչ թե իբրև տեքստ ինքնին, այլ իբրև որոշակի սկզբունքների և գաղափարների արտահայտիչ: Դատավորը, վեճեր լուծելով, գործ էր ունենում առաջին հերթին իրավունքի գիտակների, իրավագետների, այլ ոչ թե տեքստերի հետ: Այն մասին, թե ինչ էր տեղի ունենում դատարաններում մինչև ստեղծվել են Օրենսգիրքն ու Հուստինիանոսի Դիգեստները, որոշ պատկերացում է տալիս Հուստինիանոս կայսրի սահմանադրությունը Դիգեստների սահմանման մասին, այդպես կոչված, «Տանտա» Սահմանադրությունը: Բնութագրելով Դիգեստներին և Հուստինիանոսին նա նշում էր. «Զե որ այն մարդիկ, ովքեր նախկինում դատավարություններ էին վարում, թեպետ և գոյություն են ունեցել բազմաթիվ օրենքներ, դատարաններում օգտագործում էին դրանցից քչերը միայն կամ գրքերի բացակայության պատճառով, որոնք իրենք չէին կարող ձեռք բերել, կամ դրանք չիմանալու պատճառով, ուստի դատական գործերը քննվում էին ավելի շուտ դատավորների կամքով, քան օրենքի հեղինակությամբ: Իսկ մեր Դիգեստների սույն հավաքածուի մեջ օրենքները հավաքված են այնքան հատորներից»:

Դրան ավելացնենք, որ իրավաբանական տեքստերը չէին կարող հին ժամանակներում և վաղ միջնադարում ձեռք բերել գերագույն հեղինակություն նաև այն պատճառով, որ իրենցից ներկայացրել են մեծ, և ամենակարևորը, բավականաչափ մեկը մյուսին հակասող ձեռագրերի զանգված: Կայսրերը փորձում էին որոշակի կարգուկանոն մտցնել դատավորների կողմից իրենց օգտագործման գործում: Այդպես, օրինակ, 321 թ. Կոնստանտինոս 1-ը իրատարակեց Սահմանադրություն, որտեղ թելադրեց դատավորներին ուշադրություն չդարձնել Պապիանի ստեղծագործությունների նկատմամբ Պողոսի և Ուլպինիանոսի քննադատական նկատողություններին, քանի որ իր կարծիքով, այդ երկու իրավագետները հոգ են տանում միայն իրենց փառքի մասին և ձգտում են ոչ այնքան ուղղել Պապինիանոսի կարծիքները, որքան մեղադրեն վերջինին: 327 թ. Սահմանադրությամբ Կոստանտինոս կայսրը թելադրեց դատավորներին որոշումներ ընդունելիս ղեկավարվել միայն Պողոսի «Սենտենցիաներով»: 426 թ. Թեոդոսիոս 2-րդ և Վալենտինիոս 3-րդ կայսրերի «Lex Allegatoria» որոշեց, որ դատավորների համար պարտադիր իրավաբանական ուժ ունեն հինգ իրավաբանների ստեղծագործությունները՝ Պապինիանոսի, Պողոսի, Ուլպինիանոսի, Մոդեստինի և Գայոսի («Papiniani, Pauli, Gai, Ulpiani atque Modestini scripta universa firmamus»): Իսկ ինչ վերաբերվում է հռոմեացի այլ իրավաբանների ստեղծագործություններին, ապա թույլատրվում էր ուշադրության դարձնել միայն այն մասերին, որոնց հղում էին կատարում նշված հինգ իրավագետները: Այն էլ միայն այն ժամանակ, երբ անհրաժեշտ տեքստը հաստատվում էր մի քանի ցուցակների համեմատությամբ:

Տվյալ ավանդույթի ծագումը պատահական չէ կապվում Իռնեթիուսի անվան հետ: Ահա այս կերպ է նկարագրվում այդ իրավագետի կողմից հռոմեական իրավունքի ուսումնասիրման սկիզբը 12-րդ դարի սկզբի փաստաթղթերից մեկում. «Նաև այն ժամանակներում պարոն Իռնեթիուսը կոմսուիի Մատիլդայի խնդրանքով (Տոսկանայի մարկկոմսուիի) վերականգնեց օրենքների գրքերը, որոնք եր-

կար ժամանակ գտնվում էին կատարյալ անտեսված էին ու չէին ուսումնասիրվում: Եվ այն ձևին համապատասխան, որում դրանք կազմվել են երջանկահիշատակ Հուստինիանոս կայսրի կողմից, նա կարգավորեց դրանք ու բաժանեց մասերի, անգամ տեղ-տեղ տեղագրելով սակավաթիվ սեփական բառերը»¹⁶: Ֆ. Կ. Սավինին Իռներիուսի գիտական աշխատություններն անվանեց նոր ժամանակների իրավագիտական գրականության «ելակետ»: Ռ. Ռաշդալի բառերով՝ «Իռներիուսի դարաշրջանն իրենից ներկայացնում է իրավունքի օրիգինալ աղբյուրների ավելի մտերիմ, քննադատական և տեքստուալ, և միաժամանակ ավելի մասնագիտական ուսումնասիրության սկիզբ»¹⁷: Համաձայնվելով այդ արտահայտության հետ՝ ամեն դեպքում պարզեցնենք այն, որ գլոսատորների իրենց նախորդող իրավագետներից գլխավոր տարբերությունն այլ էր: Գլոսատորները սկսել են պարզապես ավելի ոչ «քննադատորեն» կամ ոչ «մասնագիտորեն» ուսումնասիրել իրավաբանական տեքստը: Նրանք դրանց հաղորդեցին բարձրագույն հեղինակություն: Տեքստի նկատմամբ իրենց մոտեցման մեջ վառ արտահայտությունը գտավ մտածողության, այդպես կոչված, սխոլաստիկական մեթոդը, որի համաձայն՝ տեքստում մարմնավորված միտքը ճշմարիտ է ինքնին և չի կարող ժխտվել իրական կյանքով:

Իրենց քաղաքական ու իրավական հայացքներով գլոսատորները կարող էին բավականաչափ էականորեն տարբերվել մեկը մյուսից, սակայն մի բանում իրենք միասնական էին. տեքստի՝ իբրև բարձրագույն հեղինակության մոտեցմանը, ինչի շնորհիվ էլ իրենցից կազմում էին մեկ գիտական դպրոց:

Առաջին անգամ իրավաբանական տեքստի նկատմամբ իրավագետների այդ աստիճան նուրբ վերաբերմունքն արտահայտվեց 11-րդ դարում: Մինչդեռ դրա սկիզբները նկատելի են արդեն 6-րդ դարում, դրանք կարելի է հայտնաբերել Հուստինիանոս բյուզանդական կայսրի սահմանադրություններում: Սկսելով հռոմեական իրավական ժառանգության համակարգումը՝ Հուստինիանոսը թույլ տվեց անմիջապես այդ աշխատանքի համար ստեղծած հանձնաժողովին բավականաչափ ազատորեն վարվել իրավաբանական տեքստերի հետ: Մասնավորապես, նա հրամայեց հեռացնել դրանցից այն ամենը, ինչը թվում է «կամ չափազանց, կամ ոչ լրիվ, կամ ոչ այնքան պիտանի», թողնելով «միայն ամենականոնավոր նորմերը»՝ հարթեցնելով հակասությունները, հարմարեցնելով նոր ինստիտուտները ժամանակակից պայմաններին: Պետք է ուղղվելին, ըստ Հուստինիանոսի մտադրության, անգամ նախորդ կայսերական սահմանադրությունները, որոնց մտցվել են հավաքածուների մեջ: Սակայն, երբ հռոմեական իրավական ժառանգության համակարգման գծով աշխատությունները ավարտվել են, Հուստինիանոսը հայտարարեց «Տանտա» Սահմանադրության մեջ. «Թող ոչ ոք չհամարձակվի համեմատել այն, ինչ ունեցել են հները, նրա հետ, ինչը մտցվել է մեր իշխանությամբ»:

Հուստինիանոսը թույլ տվեց որոշ բացատրություններ միայն Դիգեստների տիտղոսների անուններին: Կայսրի կարծիքով, հենց մեկնաբանները փչացրե-

¹⁶ Տե՛ս Документы об истории университетов Европы XII-XV вв. Воронеж, 1973, էջ 25:

¹⁷ Տե՛ս Rashdal H. The Universities of Europe in the Middle Ages. Vol. 1, էջ 123:

ցին «հավերժ էդիկտի» տեքստը, որով իսկ խառնաշփոթ մտցրեցին հռոմեական օրենսդրության մեջ: Հուստինիանոսի վերջնական վճիռը խիստ էր. «Եթե, համենայն դեպս, ինչ-որ անձինք կհամարձակվեն անել նմանատիպ մի բան, ապա թող իրենք մեղադրվեն իրի կեղծման մեջ, իսկ իրենց գրքերը թող վերացվեն հնարավոր բոլոր մեթոդներով»:

Հետաքրքիր է, որ բոլոր հայտնի ու իրենց մատչելի իրավաբանական տեքստերի շարքում միջնադարյան Եվրոպայի իրավագետներն ամենահեղինակավորի դերին ընտրել հենց Հուստինիանոսի «Դիգեստների» տեքստը: Մեր կարծիքով, հենց այդ ընտրությունն էլ կազմում է Դիգեստների, այդպես կոչված, «հայտնաբերման» իմաստը 11-րդ դարի երկրորդ կեսին: Նշված հուշարձանի տեքստն իրականում հետհուստինիանոսի ժամանակաշրջանում չէր հնանում և հայտնի էր իրավագետներին: Իսկ Հուստինիանոսի Դիգեստների «հայտնաբերման» զանազան տարբերակներն իրենցից միայն ավանդույթներ էին ներկայացնում:

Հռոմեական իրավունքի «համալսարանային» ավանդույթի էությունը հասկանալու համար, որը բուռն զարգացում ստացավ սկսած 11-րդ դարից, կարևոր է ի նկատի ունենալ, որ հուշարձանի տեքստին կարևորություն տալը ու դրան բարձրագույն հեղինակություն հաղորդելը բնորոշ էր ոչ միայն իրավագիտությանը, այլև միջնադարյան արևմտաեվրոպական հասարակության հոգևոր մշակույթի այլ ոլորտներին: Օրինակ, կաթոլիկ քրիստոնեական աստվածաբանության մեջ բարձրագույն հեղինակություն է դառնում Աստվածաշնչի տեքստը՝ թարգմանված լատիներեն, այդպես կոչված՝ «Vulgata»-ն: Փիլիսոփայության մեջ նման հեղինակություն էին ձեռք բերում Արիստոտելի տեքստերը, աշխարհագրության մեջ՝ Պլինի Ավագի տեքստերը: Հռոմեական իրավունքի «համալսարանական», «սքոլաստիկ» ավանդույթում հեղինակավոր էր ոչ միայն պարզապես իրավական տեքստը, այլև լիովին կոնկրետ ստեղծագործության տեքստը, որը գտնվում էր բոլոնյան իրավաբանական դպրոցի տրամադրության տակ՝ այդպես կոչված «Բոլոնյան Լիտերան»: Ընդ որում՝ լայնորեն ուսումնասիրվում էին նաև Հուստինիանոսի օրենսգրքի տեքստերը:

Համառոտ բնութագրմամբ, հռոմեական իրավունքի երկու ավանդույթների՝ «բարբարոսական» և «համալսարանական», հիմնական գծերը, որոնց գոյությունն ու զարգացումը միջնադարյան Արևմտյան Եվրոպայում նշվում է պատմական գրականության մեջ իբրև հռոմեական իրավունքի «ռեցեպցիա»:

Մեր կարծիքով, այդ ավանդույթների վրա անգամ մակերեսային հայացք գցելով՝ լրջորեն կասկածելի է թվում նրանց նկատմամբ ռեցեպցիայի հասկացության կիրառման իրավաչափությունը: Իրականում մի՞թե հռոմեական իրավունքի «բարբարոսական» կամ «վուլգար» ավանդույթն այնքան օտար է եղել միջնադարյան արևմտաեվրոպական հասարակության համար: Մի՞թե չձագեց այն և չզարգացավ այդ հասարակության ծագման ու զարգացման հետ միասին: Պատմագիտության մեջ արդեն վաղուց հաստատված Արևմտյան Եվրոպայում միջնադարյան հասարակության ծագման՝ իբրև հին գերմանական հասարակության տարրերի սինթեզի արդյունքների մասին պատկերացումը, որը եղել է Հին Հռոմի քանդվող սոցիալական համակարգի տարրերի հետ: Այդպես կոչվող, «վուլգար»

հռոմեական իրավունքը եղել է տվյալ սինթեզի անքակտելի տարր: Եվ միջնադարյան Եվրոպան փոխառել և զարգացրել է հռոմեական իրավունքն ու իրավական մշակույթը նոր բովանդակությամբ:

Ավելի բարդ է գործը հռոմեական իրավունքի «համալսարանական» կամ «սքոլաստիկ» ավանդույթի հետ: Այս առումով կարելի է պնդել, «հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիա» հասկացությունն այստեղ կիրառելի է, քանի որ միջնադարյան արևմտաեվրոպական հասարակության մեջ անվանված ավանդույթի առաջացման ու զարգացման գործընթացի էությունը նշելու համար անհրաժեշտ է որոնել մեկ այլ բառակապակցություն. այստեղ գլխավորը եղել է իրավական նորմերի կամ սկզբունքների ընկալումը և դրանց նորովի իմաստավորումը: Մեր կարծիքով, այն, ինչը տվյալ դեպքում անվանվում է «հռոմեական իրավունքի ընկալում», եղել է անտիկ իրավական տեքստերի ներառումը միջնադարյան եվրոպական իրավական մշակույթի մեջ:

Մեր կարծիքով, գլոսատորիների դպրոցում իր առաջին զարգացումը ստացած հռոմեական իրավունքի «համալսարանական» ավանդույթում գլխավորը եղել է ոչ թե հռոմեական իրավական նորմերի ընկալումը և անգամ ոչ հռոմեական իրավաբանների իրավական տեքստերի ընկալումը, այլ իրավաբանական տեքստի նկատմամբ լիովին առանձնահատուկ վերաբերմունքի առաջացումը՝ վերաբերմունքի, որը հատուկ չէր անտիկ մշակույթին: Հռոմեական իրավունքի «համալսարանական» կամ «սքոլաստիկ» ավանդույթն ունի միջնադարյան ծագում: Միջնադարյան արևմտաեվրոպական հասարակությունը հռոմեական իրավունքը փոխառեց և զարգացրեց այն:

Որպես արևմտաեվրոպական հասարակության հատկանշական գիծ, որը վերջին հաշվով սահմանեց դրա դինամիզմը, բարձր ներուժն արագ զարգացման համար, հանդիսանում է այն կազմող տարրերի բազմազանությունը: Ընդհանուր առմամբ, այդ հասարակությունն իրենից ներկայացնում է տարբեր, հաճախակի հակասական շահերն արտահայտող զանազան կորպորացիաների ամբողջություն: Հզորագույն կորպորացիա այստեղ եղել է թագավորական իշխանությունը, ամենահզոր կորպորացիաներից մեկն էր կազմում կաթոլիկ եկեղեցին, մեծ ուժ ուներ որպես կորպորացիա կազմակերպված ազնվականների դասը, առևտրականները նույնպես կորպորացիաներ էին կազմում՝ կառավարման իրենց մարմիններով, բարոյական ու իրավական նորմերով: Կորպորացիաներ են եղել նաև միջնադարյան համալսարանները: Արդյոք պետք է հատուկ ապացուցել, որ որպես միասնություն՝ սոցիալական համակարգ, գոյություն ունեցող այդպիսի հասարակությունը կարող էր միայն ընդհանուր հոգևոր արժեքների առկայության դեպքում՝ արժեքների, որոնք հեղինակավոր են բոլորի համար ու համապատասխանաբար ընկալվում էր իբրև աքսիոմա: Դրանում, մեզ թվում է, անհրաժեշտ է փնտրել սքոլաստիկ մտածողության աղբյուրները և, մասնավորապես, տեքստի նկատմամբ այն վերաբերմունքի, որը սկսեց դրսևորվել սկսած 11-րդ դարից միջնադարյան արևմտաեվրոպական հոգևոր մշակույթի տարբեր ոլորտներում: Փխրուն, անկայուն աշխարհում հավերժ պայքարի ու անլուծելի հակասությունների աշխարհում ապրող մարդիկ որոշակի մտածողական հիմք էին գտնում

տեքստերում: Բոլորի համար հեղինակավոր տեքստերի առկայության շնորհիվ, կարելի էր գոնե ինչ-որ բան ապացուցել, իսկ դա նշանակում է՝ լուծել ինչ-որ վեճ, վիճաբանություն խաղաղ միջոցներով:

Իրավագիտության մեջ համընդհանուր հեղինակությունից օգտվող իրավական տեքստն արդեն ինքնին, անկախ սեփական բովանդակությունից, դառնում էր իրավական զարգացման հզոր գործոն: Տեքստին ամրացված իրավունքը ձեռք էր բերում համընդհանուր նշանակություն, դառնում էր անկախ կոնկրետ սոցիալական ընդհանրություններից, հետևաբար, պիտանի էր լինում այդպիսի բազմազան, բազմաթիվ տարբեր կորպորացիաներից բաղկացած հասարակությունում հասարակական հարաբերությունների կարգավորելու համար, ինչպիսին էր Արևմտյան Եվրոպան Միջնադարում:

Հռոմեական իրավունքի «համալսարանական» ավանդույթը՝ հեղինակավոր տեքստի վրա իր հիմքով ոչ միայն պարզապես ծնվել է միջնադարյան արևմտաեվրոպական հասարակության շրջանակում, այն՝ այդ ավանդույթը, եղել է տվյալ հասարակական համակարգի և դրա հոգևոր անքակտելի տարրը:

Կարելի է արդյո՞ք, որ միջնադարյան իրավագետներն օգտագործեն իրավաբանական հայեցակարգերը, ինստիտուտները, նորմերը, որոնք մշակված են իրենց կողմից հռոմեական իրավական տեքստերի հենքի վրա, կոչել հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիա:

Կարծում ենք՝ որոշակի վերապահության կարելի է պատասխանել դրական: «Հռոմեական» իրավունքը, որը կիրառում էր գտնում գործնականում միջնադարյան Արևմտյան Եվրոպայի պայմաններում, միայն իր անունով էր «հռոմեական»: Իր բովանդակության այն էապես տարբերվում էր այն իրավունքից, որը երբեմն գործում էր Հին Հռոմում:

Այսպիսով, իրավաբանական գրականության մեջ «Միջնադարյան Արևմտյան Եվրոպայում հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիա» կոչվող երևույթը պետք է ընդունել հարաբերականորեն, այլ ոչ թե բացարձակ իմաստով:

Հռոմեական իրավունքի ընդօրինակումը (ռեցեպցիան) Միջնադարյան Եվրոպայի պահանջմունքների արդյունք էր: Այն կարևոր գործոն, որը խթանիչ էր եվրոպական ընդհանուր իրավունքի ձևավորման և զարգացման գործում:

Annotation. This article discusses in detail the problematic issues of reception of Roman law. Based on the results of the analysis of literature and sources, the author puts forward the thesis developed by him that the reception of Roman law began in the 6th century and continued for many centuries until the 18-19 centuries.

Borrowing / reception / of Roman law is presented as a result of the requirements of Medieval Europe, which was an important factor and incentive in the formation and development of European common law.

Аннотация. В данной статье подробно обсуждаются проблемные вопросы рецепции Римского права. Основываясь на результатах анализа научной литературы и других источников, автор выдвигает разработанный им тезис о том, что рецепция Римского права началась еще в V веке и продолжалась в течение долгих веков вплоть до XVIII-XIX веков.

Заемствование /рецепция/ Римского права представлено как результат требований Средневековой Европы, являющейся важным фактором и стимулом в формировании и развитии европейского общего права.

Բանալի բառեր - հռոմեական իրավունք, մասնավոր իրավունք, ռեցեպցիա, իրավագիտություն, գլոսափորներ, երգլոսափորներ, մեկնիչներ, պանդեկտիստներ:

Key words: Roman law, private law, reception, jurisprudence, glossars, postglossars, pandectists.

Ключевые слова: Римское право, частное право, рецепция, юриспруденция, глоссаторы, постглоссаторы, пандектисты.

Ս. Արմենակյան - ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, էլ. փոստ՝ sargisarmenakyan@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 12.11.2019, տրվել է գրախոսության՝ 12.11.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի պետաիրավական հետազոտությունների բաժնի վարիչ Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

ԱՆՆԱ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ,
ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական

ANNA HAKOBYAN

NAS RA, Institute of Philosophy, Sociology and Law, Applicant
Judge's Assistant at the Civil Court of Appeal of the RA

АННА АКОБЯН

Соискатель в институте философии, социологии и права НАН РА
Помощник судьи в гражданском апелляционном суде РА

ԱՊԱԳԱ ՍԵՐՈՒՆԴՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ (ՏԵՍԱԿԱՆ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ)

CONCERNING THE RIGHTS OF FUTURE GENERATIONS (THEORETICAL DELIBERATIONS)

О ПРАВАХ БУДУЩИХ ПОКОЛЕНИЙ (ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ)

*Ապագա սերունդները մեզ դատելու են ոչ թե նրանով,
ինչ մենք ասում ենք, այլ նրանով, ինչ՝ անում:
Էլլեն Ջոնսոն Սիրլիֆ*

Սույն թեմայով կատարված գիտական հետազոտությունը միտված է բացա-
հայտելու և պարզաբանելու հետևյալ հիմնահարցերը.

- իրավագիտության մեջ ընդունված պատկերացումները «սերունդների իրավունք» հասկացության վերաբերյալ,
- արդյոք գոյություն ունի «ապագա սերունդների իրավունք»,
- ինչ է այն իրենից ներկայացնում (հասկացություն, էություն, բնույթ, բնութագրական հատկանիշներ),
- ներկայիս մարդու որ իրավունքներն են դասվում ապագա սերունդների իրավունքների շարքին,
- արդյոք արդիական է «ապագա սերունդների իրավունքներ» թեմայի վերլուծությունը, այն պայմաններում, երբ խոսքը վերաբերում է դեռևս գոյություն չունեցող իրավունքի սուբյեկտներին:

Արդի իրավագիտության մեջ հետազոտվող թեման սակավ ուսումնասիրվածներից է: Այլ են իրավունքի զարգացման պատմությանն առնչվող գիտական աշխատությունները, որոնք որևէ կապ չունեն քննարկվող՝ «ապագա սերունդներ»

րի իրավունքները» երևույթի ուսումնասիրության հետ, քանի որ այդտեղ նկարագրվում է իրավունքի զարգացումը, որը տեղի է ունեցել մի քանի սերնդի փուլով, այդուհանդերձ, որպես իրավագիտության մեջ ընդունված մարդու իրավունքների դասակարգում՝ դրանք հիշատակվում են ստորև:

Այս կապակցությամբ իրավաբան, պրոֆեսոր Կարել Վասակը մարդու իրավունքները բաժանել է երեք սերունդների: Սերունդների իրավունքների տերմինաբանությունը նրա կողմից ներկայացվել է դեռևս 1977 թվականին, իսկ դասակարգման առաջարկությունը կատարվել՝ 1979 թվականին¹: Պատմականորեն հենց Կարել Վասակն է ստեղծել սերունդների իրավունքների հասկացությունը և կատարել դրանց հարաբերական դասակարգումը, որն այնուհետև ձեռք է բերել համաշխարհային ճանաչողություն:

Ըստ Կարել Վասակի տեսության՝ մարդու առաջին սերնդի իրավունքները վերաբերում են ավանդական քաղաքացիական և քաղաքական ազատություններին (քաղաքական կյանքին մասնակցությանը), որոնք հայտնի են ազատական ժողովրդավարություններում: Այսինքն՝ դրանք հիմնականում կրում են քաղաքացիական կամ քաղաքական բնույթ և հաճախ կոչվում են սուբյեկտիվ կամ անձնական իրավունքներ: Առաջին սերնդի իրավունքները կապված են այնպիսի գաղափարների և հասկացությունների հետ, որոնք մշակվել են պետության, քաղաքական իշխանության, իրավունքի, ազատության և նմանատիպ այլնի ամրագրման և պաշտպանվածության համար: Այդպիսիք են, օրինակ, կյանքի իրավունքը, արժանապատվության իրավունքը, անձնական կյանքի գաղտնիությունը, քաղաքացիության իրավունքը, օրենքի առաջ հավասարությունը, խոսքի ազատությունը, արդար դատաքննության իրավունքը, մամուլի, կրոնի ազատությունը, ընտրելու, ձայնի և քվեարկության իրավունքը, ինչպես նաև խոշտանգումների չեղարկվելու իրավունքը: Այս իրավունքները հանդիսանում են մարդու «դասական» իրավունքներ, որոնք պարունակվում են պետության բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված նորմատիվ իրավական ակտերում: Տարիներ շարունակ ընդունված է եղել այն կարծիքը, որ միայն այս իրավունքներն են մարդու «հիմնարար» իրավունքները²: Պատմականորեն առաջին սերնդի իրավունքները, աստիճանաբար, ամրագրվել են տարբեր իրավական փաստաթղթերում, դրանցից են՝ 1215 թվականի Ազատությունների մեծ խարտիան (լատ.՝ Magna Carta Libertatum), 1628 թվականի Իրավունքի մասին խնդրագիրը, Անգլիայում 1689 թվականի Իրավունքների օրինագիծը (Իրավունքների հռչակագիրը), 1776 թվականի Ամերիկայի անկախության հռչակագիրը, 1789 թվականի Մարդու և քաղաքացու իրավունքների ֆրանսիական հռչակագիրը և այլն³:

¹ Stéu Vasak K., Human rights: A thirty year struggle: the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights, UNESCO Courier 30:11, Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, 1977, Nov., էջ 28-29:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000748/074816so.pdf#nameddest=48063>:

² Stéu Steiner H.J., Alston P., Goodman R., International human rights in context, law, politics, morals, 3rd edition, Oxford University Press, Oxford, 2008, էջ 505, 1433-1452:

³ Stéu Adrian Vasile Cornescu, The generations of human's rights, dny práva - 2009 – days of law: the conference proceedings, 1. edition. brno: Masaryk University, 2009, https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/Cornescu_Adrian_Vasile.pdf:

Մարդու երկրորդ սերնդի իրավունքները, պայմանավորված մի շարք արտաքին գործոններով, ձևավորվել են XIX դարում, իսկ պետականորեն սկսել են ճանաչվել երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո: Այս իրավունքներն արձատյապես կրում են տնտեսական, սոցիալական և մշակութային բնույթ, քանի որ հասարակության տարբեր անդամներին երաշխավորում են բարենպաստ և հավասար պայմաններ (իրավունքներ) սոցիալապես ապահով կյանք վարելու համար: Այդպիսին են, օրինակ, աշխատաժամանակի, հանգստի ժամանակի, ներառյալ՝ արձակուրդների իրավունքները, արդարացի և բարենպաստ պայմաններում աշխատելու, գործազուրկ չլինելու, կատարված աշխատանքի դիմաց վարձատրվելու իրավունքները, բժշկական օգնությունից և անհրաժեշտ սոցիալական ծառայություններից օգտվելու, անվճար կրթության հնարավորություն ունենալու, առողջ, բարեկեցիկ և արժանապատիվ ապրելու (սնունդ, հագուստ, բնակարան), հիվանդության, հաշմանդամության, այրիության կամ ծերության դեպքում անձի սոցիալական աջակցությունն ապահովելու իրավունքները և այլն: Երկրորդ սերնդի իրավունքներն ընդգրկված են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում⁴, «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրում⁵ և այլ փաստաթղթերում, դրանց իրացումը պետք է ապահովվի գործող օրենսդրությամբ:

Կոլեկտիվ կամ համերաշխության իրավունքներ են անվանվում մարդու երրորդ սերնդի իրավունքները, որոնք, ըստ էության, հանդիսանում են մարդկային փորձի և կյանքի պահանջների արդյունք: Այս իրավունքները հասարակության մեջ ապահովում են սոցիալական համերաշխություն և օգնում մարդկանց համատեղ մասնակցել սոցիալական կյանքին: Երրորդ սերնդի իրավունքները բազմաթիվ են, դրանցից են, օրինակ, արդարության իրավունքը, տնտեսական և սոցիալական զարգացման իրավունքը, մարդասիրական վերաբերմունքի և օգնության իրավունքը, խաղաղության իրավունքը, մաքուր, առողջ և անվտանգ շրջակա միջավայրում ապրելու իրավունքը⁶ (այդ թվում՝ շրջակա միջավայրի բնական պաշարները պահպանելու իրավունքը⁷), տեղեկատվության ազատության իրավունքը, հաղորդակցվելու և շփվելու իրավունքը, կայուն կյանքով ապրելու իրավունքը և այլն: Երրորդ սերնդի իրավունքների յուրահատկությունը պայմանավորված է կոլեկտիվ բնույթով, ինչը նշանակում է, որ այդ իրավունքները կարող են իրացվել համատեղ: Օրինակ, շրջակա միջավայրի պահպանության հիմնախնդիրը ներկա ժամանակաշրջանում այնքան արդիական է, որ կարող է լուծվել միայն իրավունքի սուբյեկտների (այդ թվում՝ պետությունների) համատեղ և համակարգված

⁴ Տե՛ս համընդհանուր հռչակագրի 22-ից 28-րդ հոդվածները, http://www.un.am/res/Human%20Rights/Armenian%20Documents/UDHR_arm.pdf:

⁵ Մանրամասն տե՛ս, <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=37347>:

⁶ Մանրամասն տե՛ս, Laura Westra, Environmental justice and the rights of unborn and future generations: law, environmental harm and the right to health, Taylor & Francis Ltd, London, United Kingdom, 2008:

⁷ Մանրամասն տե՛ս Peter Lawrence, Justice for future generations: climate change and international law, Edward Elgar/ publishing limited, United Kingdom, 2014, https://books.google.am/books?id=wN5nAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=hy&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false:

ջանքերի միջոցով⁸:

Մարդու երրորդ սերնդի իրավունքները լայնորեն ճանաչվել են XX դարի երկրորդ կեսից հետո՝ ամրագրվելով մի շարք միջազգային փաստաթղթերում, ինչպիսին են օրինակ՝ «Զարգացման իրավունքի մասին» 1986 թվականի Միավորված ազգերի կազմակերպության հռչակագիրը, Շրջակա միջավայրի և զարգացման վերաբերյալ 1992 թվականի Ռիո դե Ժանեյրոյի հռչակագիրը, Մարդու իրավունքների համաշխարհային խորհրդատու կողմից 1993 թվականի հունիսի 25-ին ընդունված Վիեննայի հռչակագիրը և գործողությունների ծրագիրը, «Բնիկ ժողովուրդների իրավունքների մասին» Միավորված ազգերի կազմակերպության 2007 թվականի հռչակագիրը և այլն:

Սակայն, որոշ մասնագետներ չեն ընդունում այս իրավունքները և դրանց ճանաչումը համարում են վիճելի՝ պնդելով, որ մարդու իրավունքները պատկանում են անհատներին, ուստի մարդու իրավունքների շրջանակում հարիր չէ խոսել կոլեկտիվ իրավունքների մասին:

Այսպիսով, ժամանակագրական առումով սերունդների իրավունքները բաժանվում են հետևյալ կերպ. առաջին սերնդի իրավունքներ՝ XVIII դարի վերջ, երկրորդ սերնդի իրավունքներ՝ XX դարի կես, երրորդ սերնդի իրավունքներ՝ XX դարի 70-ական թվականներ⁹:

Ռուսաստանի Դաշնությունում XX դարի վերջին առաջին անգամ մեկնաբանվել են չորրորդ սերնդի իրավունքները՝ «Մարդու և քաղաքացու հոգևոր և բարոյական իրավունքներն ու ազատությունները», որոնք հռչակում են անհատի հոգևոր և բարոյական, այսինքն՝ մարդկային ոգու, հոգու և մարմնի ինքնավարության արժեքները¹⁰: Չորրորդ սերնդի իրավունքները բնական իրավունքներ են, քանի որ տրված են մարդուն ի ծնե: Դրանք են՝ կյանքի իրավունքը, արժանապատվության նկատմամբ հարգանքը, խոշտանգումների և անմարդկային վերաբերմունքի արգելքը, ընտրության իրավունքը, ստեղծագործելու իրավունքը, կրոնի և խղճի ազատության իրավունքը, հոգևոր կրթության և դաստիարակության իրավունքը և այլն: Այս իրավունքների հիմքում դրված են բարոյական և կրոնական հասկացությունները՝ սերը, հավատը, արդարությունը, արժանապատվությունը, կամքի ազատությունը, հոգևոր զարգացումը և այլն:

Իսկ այնուհետև՝ XXI դարի սկզբին, իրավագիտության մեջ ներկայացվել են մարդու հինգերորդ սերնդի իրավունքները, կրկին Ռուսաստանի Դաշնությունում, որոնց արժեքները կազմում են չորրորդ սերնդի իրավունքների հիմքը: Հինգերորդ սերնդի իրավունքները կոչվում են «Աստվածային իրավունքներ և ազատություններ»¹¹: Այստեղ դրված է այն գաղափարը, որ բոլոր իրավունքներն ու

⁸ Մանրամասն տե՛ս Oliver Ruppel, Third-generation human rights and the protection of the environment in Namibia, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=9e3a8a7e-4152-d817-8473-a19c1952c1f5&groupId=252038:

⁹ Տե՛ս Азаров А.Я., Введение в теорию прав человека // Азаров А., Ройтер В., Хюфнер К., Права человека: Международные и российские механизмы защиты, М., Московская школа прав человека, 2003, էջ 48:

¹⁰ Տե՛ս Ивентьев С.И., Духовно-нравственные права и свободы человека и гражданина, Казань, ТИСБИ, 1999, էջ 5-6, <http://iventev.narod.ru/>:

¹¹ Տե՛ս Ивентьев С.И., Четвёртое и пятое поколение прав человека // Гуманитарные науки: сборник

ազատություններն աստվածային են, քանի որ դրանք ընդգրկում են ոչ միայն մարդուն և աշխարհը, այլև ողջ տիեզերքը, ուստի այս իրավունքների հիմքը կազմում է սերը, տեղեկատվությունը և էներգիան:

Հետևաբար՝ բոլոր այն իրավունքները, որոնք բխում են սիրուց և աստվածային էներգիայից, պատկանում են հինգերորդ սերնդին, ինչպես օրինակ՝ ստեղծարարության, կատարելագործման, միասնության, էներգիայի կառավարման, տեղեկատվության իրավունքները և այլն:

Մարդու չորրորդ և հինգերորդ սերունդների իրավունքներն ամրագրվել են հատուկ այդ նպատակով 23.11.2010 թվականին ընդունված Մարդու աստվածային և հոգևոր-բարոյական իրավունքների և ազատությունների հռչակագրում («Սիրո հռչակագիր»)՝¹²:

Այսպիսով, վերը նշվածը վերաբերում է հենց իրավունքի զարգացման պատմությանը, որն իրավագիտության մեջ անվանվում է նաև սերունդների իրավունք, քանի որ դիտարկվում է պատմականորեն տեղի ունեցած իրավունքի զարգացման տեսանկյունից: Մարդու սերունդների իրավունքների վերը նշված հայեցակարգերը թույլ են տալիս հստակորեն ցուցադրել իրավունքների հաջորդական զարգացումը, ժամանակների պատմական կապը, այս ոլորտում տեղի ունեցած ընդհանուր առաջընթացը: Իսկ բոլոր սերունդների իրավունքները, միմյանց լրացնելով, ստեղծում են մարդկային կյանքի և գոյակցության ամբողջական համակարգ:

Սերունդների հինգ իրավունքների զարգացման վերոնշյալ պատմական ակնարկը ցույց է տալիս նաև, որ սերունդների իրավունք հասկացությունը իրավունքի պատմության մեջ ընկալվում է այլ կերպ, քան, ըստ էության առաջին անգամ, փորձ է արվում ներկայացվել հողվածում:

Հետևաբար՝ այլ է ապագա սերունդների իրավունքի հասկացությունը:

Նախ, «սերունդ» բառն արմատավորվում է լատիներեն «generatio (բայ. generare)» բառից, որն էլ նշանակում է ծնունդ, ծագում, սերունդ, ցեղ, հետնորդ¹³:

«Ապագա սերունդ» ասելիս հարկ է ըմբռնել ներկայիս մարդկությանը հաջորդող, դեռևս չծնված անձանց, իսկ «ապագա սերնդի իրավունք» հասկացությունը հարկ է նույնացնել ներկայումս ընդունված իրավունքի հասկացության հետ:

Այսպես, իրավաբանական գրականության մեջ իրավահասկացության վերաբերյալ գոյություն ունեն բազմաթիվ սահմանումներ (հանրահայտ տեսություններ): Դրանցից են՝ իրավունքը հասարակական ամենաբարդ երևույթներից է, իրավունքը հասարակության մեջ որոշակի կարգուկանոնի հաստատման և ապահովման միջոց է, իրավունքն արդարության և ազատության հոմանիշ է, իրավունքը պետության կողմից պաշտպանվող շահն է և այլն: Օրինակ, բուլղարական իրավաբանական գրականության մեջ նշված է, որ իրավունքը խորին հումանիտար երևույթ է, այն ստեղծվում է մարդու համար և որպեսզի ծառայի

научных трудов, часть II, Караганда, КарГУ, 2010, էջ 47-49:

¹² Stñ Декларация Божественных и духовно-нравственных прав и свобод человека/С.И. Ивентьев, Бугульма, НО «ФЭН-НАУКА», 2011, էջ 25:

¹³ Stñ Мюллер В.К., Полный англо-русский, русско-английский словарь, Эксмо, М., 2017, էջ 372:

մարդուն: Միայն մարդկային անհատը, որպես կենսաբանական և սոցիալական էվոլյուցիայի եզակի արդյունք, կարող է լինել ստեղծագործական սկզբի կրողը, այդ իսկ պատճառով հասարակության առաջընթացը, ի վերջո, կախված է յուրաքանչյուր անհատին տրվող հնարավորություններից...¹⁴:

Ապագա սերունդների իրավունքը կարող է սահմանվել նույն կերպ, ինչպես վերը թվարկված իրավունքի հասկացությունները, այսինքն՝ ապագա սերունդների իրավունքը կարող է դիտարկվել որպես հասարակական ամենաբարդ երևույթներից մեկը (չծնված անձի իրավունքի փաստը երևույթը դարձնում է էլ ավելի բարդ), որպես հասարակության մեջ որոշակի կարգուկանոնի հաստատման և ապահովման միջոց (օրինակ՝ գործող օրենսդրության ձևակերպումները նպաստեն նաև հետագա սերունդների բարեկեցիկ կյանքի ապահովմանը և այլն), որպես արդարության և ազատության հոմանիշ (հաշվի առնելով, որ մարդկային անհատը կենսաբանական և սոցիալական էվոլյուցիայի եզակի արդյունք է, ուստի վերջինիս իրավունքների նախապես ապահովումը պետք է դիտարկվի որպես արդարության և ազատության հիմնարար սկզբունքների բարձրագույն արտահայտման ձև), որպես պետության կողմից պաշտպանվող շահ (պետության կողմից յուրաքանչյուր անհատի կենսաբանական շարունակության ուղղությամբ ձեռնարկվող միջոցառումներ, անձնական շահ, որը դրսևորվում է մարդկային տեսակի շարունակության մեջ) և այլն:

Այս մոտեցումն ունի ոչ միայն իրավաբանական, այլ նաև փիլիսոփայական հայեցակետ: Ապագա սերունդների իրավունքների սահմանումը և առհասարակ այդ թեմայի հետազոտումը որոշակի առումով կարող է վերացական թվալ, քանի որ վերաբերում է մի բանի, որը փաստացի իրականությունում (de facto) գոյություն չունի: Նշված հիմնահարցին փիլիսոփայական հայացքը կայանում է այն կարևորագույն փաստի մեջ, որ ներկայիս մարդկության կողմից միանշանակորեն ակնկալվող է ապագայում և՛ բանական մարդու գոյությունը, և՛ մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանությունը: Նշվածը լիովին արդարացված է, քանի որ պետության և հասարակության էությունը մարդու բարօրության ապահովման մեջ է, և բոլոր զարգացումները կենտրոնացված են մարդ էակի շուրջ, հետևաբար՝ մարդու իրավունքներն իրենց ամբողջությամբ ենթակա են փոխանցման համապատասխան սերունդներին: Սերունդների բուն իրավունքները հենց այն բոլոր իրավունքներն են, որոնք այսօրվա փաստացի իրականությունում սահմանված են մարդու համար: Հաշվի առնելով, որ խոսքը գնում է «de futuro» իրավական կարգավորման մասին, և ապագա սերունդների ներկայացուցիչների օբյեկտիվորեն գոյություն չունենալու պատճառով վերջիններս զրկված են իրենց «փոխանցման ենթակա» իրավունքներն իրացնելու հնարավորությունից, ուստի կարելի է հետևություն կատարել, որ սերունդների իրավունքները գտնվում են կախման դիրքում, ներկայի և ապագայի միջև որևէ կետում: Դրանց իրացման ապահովումը լիովին կախված է ներկա ժամանակաշրջանում մարդու վարվելակերպից, հետևաբար յուրաքանչյուր անձի բարոյական պարտականությունն է իր ցանկացած իրավունքն իրացնել հոգատարությամբ և խղճով,

¹⁴ Сѣн Димитрина Милкова, Обща теория на правото, ЮРИСПРЕС, София, 2003, էջ 54:

որպեսզի ապահովվի հետագայում իր նույն իրավունքների առկայությունը և դրանք փաստացի փոխանցելու իրական հնարավորությունը, այսինքն՝ մարդու իրավունքները պետք է իրականացվեն ողջամիտ բանականության սահմաններում, իրավունքի զարգացման միտումը պետք է այնպես լինի և մարդու գործող իրավունքները պետք է այնպիսի կառուցակարգեր ունենան, որ հասանելի լինեն, մատչելի դառնան, ապահովեն մարդու իրավունքների փոխանցումը և իրացումն ապագա սերունդներին՝ վերջիններիս շահերը հաշվի առնելով:

Իրավունքն առանց մարդու իրավունքների նույնքան անհավանական է, որքան մարդու իրավունքներն առանց դրա և դրանից դուրս¹⁵:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նախաբանում¹⁶ խոսվում է սերունդների ազատությունը և ընդհանուր բարեկեցությունն ապահովելու մասին:

Հայաստանի Սահմանադրության նախաբանը պետք է անփոփոխելի լինի տեքստի տեսանկյունից: Ցանկացած ամբողջական համակարգ ունի մի ինտեգրատիվ որակ, որի հիմքի վրա էլ ձևավորվում է հիշյալ ամբողջ համակարգը և այն ելակետային վիճակը, որից կատարվում են անցումները նոր վիճակների: Այսինքն՝ ենթադրվում է փոփոխությունների հնարավորություն, սակայն այնպիսի փոփոխությունների, որոնց պայմաններում պահպանվում է համակարգի հիմնական որակը, Սահմանադրության «միջուկը»: Կատարվող փոփոխությունները չպետք է խաբխելն Սահմանադրության հիմքում ընկած հիմնարար սկզբունքներն ու արժեքները, հետևաբար՝ Սահմանադրության հիմքում ընկած է դինամիկ կայունության գաղափարը¹⁷:

Նշվածից հետևում է, որ ՀՀ Սահմանադրության ողջ բովանդակությունը պետք է ձևավորվի, փոփոխվի և մեկնաբանվի այնպես, որպեսզի երաշխավորի սերունդների ազատությունն ու ընդհանուր բարեկեցությունը: Ապագա սերունդների բարեկեցության և ազատության ապահովումը Սահմանադրության «միջուկն» է, դրա հիմնարար սկզբունքներից և արժեքներից մեկը: Դրա վառ օրինակ են ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը (*Ընդերքը և ջրային ռեսուրսները պետության բացառիկ սեփականությունն են*), որով ապահովվում է երկրում ընդերքի և ջրային ռեսուրսների պահպանումը, ըստ այդմ՝ սերունդների կենսաբանական գոյությունը, ՀՀ Սահմանադրության 12-րդ հոդվածը, այն է՝ շրջակա միջավայրի պահպանությունը և կայուն զարգացումը (*Պետությունը խթանում է*

¹⁵ Sten Persesjanc B.C., Права человека в истории политической и правовой мысли (от древности до Декларации 1789 г.) // Права человека в истории человечества и в современном мире, М., 1989, էջ 21-29:

¹⁶ «Հայ ժողովուրդը, հիմք ընդունելով Հայաստանի անկախության մասին հռչակագրում հաստատագրված հայոց պետականության հիմնարար սկզբունքները և համազգային նպատակները, իրականացրած ինքնիշխան պետության վերականգնման իր ազատատեր նախնիների սուրբ պատգամը, նվիրված հայրենիքի հզորացմանը և բարգավաճմանը, ապահովելու համար սերունդների ազատությունը, ընդհանուր բարեկեցությունը, քաղաքացիական համերաշխությունը, հավաստելով հավատարմությունը համամարդկային արժեքներին, ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը:»

¹⁷ Sten Anahit Manasyan, The issue of the development of the preamble to the Armenian Constitution: from theory to practice, Revista Institutului Național al Justiției, NR. 1 (48), 2019, էջ 46-51:

շրջակա միջավայրի պահպանությունը, բարելավումը և վերականգնումը, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործումը՝ ղեկավարվելով կայուն զարգացման սկզբունքով և հաշվի առնելով պատասխանատվությունն ապագա սերունդների առջև: Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է հոգ փանել շրջակա միջավայրի պահպանության մասին:): Այս իրավական նորմն ուղղակիորեն կարգավորում է ապագա սերունդների առջև ներկայիս սերունդների պատասխանատվության հարցը: Այն պարտավորություն է սահմանում պետության և յուրաքանչյուր անհատի համար տարբեր գործողությունների կամ անգործության միջոցով ոչ միայն պահպանել, այլև բարելավել շրջակա միջավայրը, ինչպես նաև պահպանել և սահմանափակ կերպով, այսինքն՝ ըստ անհրաժեշտության օգտագործել բնական պաշարները: Ստացվում է, որ դրանով ևս երաշխավորվում է ապագա սերունդների բնականոն և բարեկեցիկ կյանքի ապահովումը:

Սահմանադրական ոլորտում հարկ է մեջբերել նաև ՀՀ Սահմանադրության 203-րդ հոդվածը (*Սահմանադրության 1-ին, 2-րդ, 3-րդ և 203-րդ հոդվածները փոփոխման ենթակա չեն*), որը թվարկում է Սահմանադրության անփոփոխելի հոդվածները, այսինքն՝ այն հանդիսանում է սերունդների իրավունքները սահմանափակող նորմ, ինչն էլ իր հերթին նշանակում է, որ հոդվածում վկայակոչված նորմերի սահմանափակումը նպատակաուղղված է դրանց պահպանմանն ապագա սերունդների համար:

Ապագա սերունդների իրավունքների ապահովման ակնհայտ դրսևորում է հանդիսանում ժառանգական իրավունքը, որով իրականացվում է իրավունքների փոխանցումը: Օրինակ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1238-րդ հոդվածի 1-ին մասի (*Սաղմնավորված, սակայն դեռ չծնված ժառանգի առկայության դեպքում ժառանգության բաժանումը կարող է կատարվել միայն նրա ծնվելուց հետո:*) կարգավորումը վերաբերում է սաղմի, դեռ չծնված անձի ժառանգության իրավունքին: Այսինքն՝ այստեղ սաղմի առկայության փաստն ինքնին արգելում է ժառանգության բաժանման գործողություններ կատարելը՝ դրանով իսկ սահմանափակելով մյուս ժառանգների իրավունքները:

Ընտանեկան իրավահարաբերություններում նույնպես կարելի է հանդիպել ապագա սերունդների իրավունքների ապահովման դրվագների: Օրինակ, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 4-րդ մասը (*Ամուսնությունն անվավեր ճանաչելը չի ազդում այդպիսի ամուսնությունից ծնված կամ ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու պահից հետո՝ երեք հարյուր օրվա ընթացքում, ծնված երեխաների իրավունքների վրա:*) երաշխավորում է անվավեր ճանաչված ամուսնությունից երեք հարյուր օրվա ընթացքում ծնված երեխաների իրավունքների ապահովումը՝ այնպիսի սահմանափակում նախատեսելով դեռ չծնված երեխայի ծնողների համար, որին չհետևելը կարող է ազդել դեռ չծնված երեխայի իրավունքների վրա: Նմանատիպ է նաև ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասը (*Միմյանց հետ ամուսնության մեջ գտնվող անձանցից, ինչպես նաև ամուսնալուծությունից կամ ամուսնությունն անվավեր ճանաչելուց հետո կամ երեխայի մոր ամուսնու մահվան պահից երեք հարյուր օրվա ընթացքում երեխա ծնվելու դեպքում երեխայի հայր է ճանաչվում երեխայի մոր ամուսինը (նախկին ամուսինը),*

երթե այլ բան չի ապացուցվել...):

Վերոնշյալ ընդհանուր վերլուծությունները և գործող իրավական կարգավորման մեջբերված օրինակները ցույց են տալիս, որ ապագա սերունդների իրավունքի վերաբերյալ առաջ քաշված մոտեցումներն իրավունքին խորթ երևույթներ չեն: Դրանք առկա են որոշակի հարցերի կարգավորման շրջանակում, և նշված կարգավորումները վկայում են, որ ապագա սերունդների իրավունքների մասին վերոգրյալ գաղափարները ոչ միայն գոյություն, այլև զարգացման իրավունք և իրամայական ունեն:

Հետևաբար, սերունդների կյանքի և իրավունքների ապահովման նպատակով ներկա սերունդների իրավունքների որոշ առկա և հետագա հնարավոր սահմանափակումները հիմնված են և պետք է հենվեն այնպիսի լայն գաղափարի և բարձր արժեքի վրա, ըստ որի՝ գործող իրավունքն իր արժեհամակարգային բնույթով պետք է կանոնակարգի ոչ միայն իրավունքի՝ գոյություն ունեցող սուբյեկտների վարքագիծն ուղղված վերջիններիս իրավունքների իրացմանը, այլև պետք է ընդգծված արժահամակարգային ուղղվածություն ունենա ապագա սերունդների իրավունքների ապահովման հանդեպ:

Իրավունքի արժեբանական այս մոտեցումը պահանջում է.

1. գործող իրավունքի հիման վրա գոյություն ունեցող սուբյեկտների կողմից իրենց վարքագծի կառուցում ոչ միայն սեփական (գոյություն ունեցող իրավունքի սուբյեկտներ) շահերի և պահանջումների բավարարման համար (գործող իրավունքի մեկնաբանություն, կիրառում և այլն),

2. գործող իրավունքում ապագա սերունդների իրավունքների ապահովմանն ուղղված նոր սկզբունքների ձևավորում,

3. գործող իրավունքում նոր իրավակարգավորումների նախատեսում, որոնք հստակ կկարգավորեն գոյություն ունեցող իրավունքի սուբյեկտների վարքագիծն ուղղված ապագա սերունդների իրավունքների ապահովմանը (իրավունքի իրացման սահմանափակումներ, իրավունքի իրացման շրջանակներում լրացուցիչ պարտականություններ և այլն):

Annotation. The scientific article presents the perceptions adopted in law regarding the concept of "law of generations". Rights and other details about all five generations are described. The concept of the right of future generations is differentiated, its definition is given, its meaning and peculiarities are revealed. Some approaches are suggested to ensure the life and rights of future generations. In order to emphasize a factor that it is not an alien phenomenon in law, various legal norms of the current legislation are presented to guarantee the rights of future generations. As a result of all this, it is concluded that the construction of their behavior by subjects of law should not be aimed solely at the satisfaction of their own benefits and needs, and new principles should be formed in the existing law and new legal regulations should be provided for ensuring the rights of future generations.

Аннотация. В данной научной статье представлены принятые в праве воззрения относительно понятия «право поколений». Описываются права и другие особенности всех пяти поколений. Разграничивается понятие «право будущих поколений», дается его определение, выявляются его суть и особенности. Выдвигаются некоторые позиции, необходимые для обеспечения достойной жизни и защиты прав будущих поколений. С целью подчеркнуть являющийся фактор не чуждым явлением в праве в статье представлены различные правовые нормы действующего законодательства, призванные гарантировать права будущих поколений. В результате

всего этого делается вывод о том, что со стороны субъектов права построение их поведения не должно быть нацеленным единственно на удовлетворение собственных выгод и потребностей, а в действующем праве должны сформироваться новые принципы и предусматриваться новые правовые регулирования, относительно обеспечения прав будущих поколений.

Բանալի բառեր - սերունդ, մարդու իրավունքներ, ապագա սերունդների իրավունքներ, իրավահասակացություն, իրավակարգավորում, իրավունքի ապահովում:

Keywords: generation, human rights, rights of future generations, concept of law, legal regulation, law ensurement.

Ключевые слова: поколение, права человека, права будущих поколений, понятие права, правовое регулирование, обеспечение права.

Ա. Հակոբյան - ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական, էլ. փոստ՝ annahakobyan200@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 01.12.2019, տրվել է գրախոսության՝ 01.12.2019, երաշխավորվել է ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, ՀՀ փաստաբանական դպրոցի դասախոս, իրավ. գիտ. թեկնածու Գ. Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

АЙК ЦАТУРЯН

*Аспирант кафедры теории права и конституционного права
Российско-Армянский университет
Институт права и политики*

HAYK TSATURYAN

*PhD Student of the Department of Theory of Law and Constitutional Law
Russian-Armenian University
Institute of Law and Politics*

ՀԱՅԿ ԾԱՏՈՒՐՅԱՆ

*Իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ
Հայ-Ռուսական համալսարան
Իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտ*

**ПАРЛАМЕНТСКИЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМЕ
СДЕРЖЕК И ПРОТИВОВЕСОВ**

**PARLIAMENTARY CONTROL IN THE SYSTEM OF
SUPPORT AND BALANCE**

**ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԶՄՊՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱԿԱԿՇԻՌՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ**

Конституционное развитие, как непрерывный и продолжительный процесс, в международной практике протекает параллельно с общественным развитием в различных направлениях. Одним из основных направлений конституционного развития является внесение в основной закон страны изменений и дополнений. В том случае, если подобные изменения всеобъемлющие, то результаты их реализации проявляются через определенное время, что обусловлено возможными законодательными, институциональными и иными изменениями, и для них требуется определенный переходный период. Эта ситуация типична, особенно для переходных стран, где, как правило, конституционные изменения касаются основополагающих правовых регулирований Конституции. При этом нельзя забывать, что практически каждое изменение в конституции предполагает соответствующие изменения в законах и в подзаконных актах. Только после

принятия этих документов и их претворения в практическую жизнь изменения могут влиять на реальные социально-экономические отношения.

Следует отметить, что конституционные изменения призваны существенно повысить качество экономических отношений, довести до минимума роль субъективного фактора, преодолеть возможную политическую и экономическую монополию, императивно-административные вмешательства в экономические отношения, что в свою очередь предполагает существенное реформирование конституционных решений относительно исполнительной власти путем обеспечения более активного участия народа в формировании исполнительной власти, повышение роли и ответственности правительства в обеспечении стабильного развития страны, конкретизации текущих, среднесрочных и перспективных приоритетов и реализации равноценной программно-целевой политики. С учетом опыта международных конституционных развитий предусматриваются равноценные правовые процедуры конституционной ответственности правительства и его членов¹.

При этом конституционная ответственность исполнительных органов власти, включая деятельность правительства и его членов, в парламентской республике проявляется в более жесткой форме контроля высшего представительного органа власти², который является более естественным и эффективным процессом, нежели при президентской форме правления. Тем не менее, в системе разделения властей, в целом, Парламент современного демократического государства играет центральную роль, и данное обстоятельство обусловлено, прежде всего, тем, что он был создан, как оружие противовеса в борьбе против абсолютной власти.

Во всяком демократическом государстве, в том числе и в Армении, Парламент, в результате осуществления представительной демократии, получает власть от народа и призван представлять его политические интересы как единственного носителя государственной власти. Являясь одним из важнейших институтов представительной демократии в современном демократическом государстве и закрепляя за собой на конституционном уровне представительный характер, Парламент, безусловно, никаким образом не умаляя роли и значения других ветвей власти, в системе разделения властей занимает особое место.

Несмотря на то, что в различные исторические эпохи роль Парламента была снижена, ввиду наличия различных факторов, таких как усложнение общественной жизни, требующих оперативности, во-первых, и компетентности, во-вторых. Этим требованиям отвечал именно орган исполнительной власти. Второй причиной ослабления роли Парламента было падение их контрольных полномочий, что оставило высших государственных чиновников вне поля контроля народных избранников – депутатов. Однако стремление к демократизации власти, борьба

¹ Арутюнян Г.Г., Саргсян Г.Л., Геворгян Р.А., Конституционализм: проблемы диагностики, мониторинга и управления, «Зангак», Ереван, 2017, 103-107 стр.

² Стенина В.К., Парламентский контроль и парламентское расследование в президентских и полупрезидентских республиках // Юридический мир, 2007, №4.

за неё, привела во многих странах к повышению роли представительного органа.

Тем не менее, в условиях конституционных изменений и отсутствия конституционализма, сложившаяся система разделения властей государства, стремящегося достичь значительного прогресса в реальном обеспечении демократии, система сдержек и противовесов обеспечивается не в полной мере, что в свою очередь на практике приводит к нарушению баланса между ветвями государственной власти. В этой связи во всяком демократическом государстве, в том числе и в Армении, особое значение приобретают вопросы совершенствования парламентского контроля.

Сама функция парламентского контроля характерна практически для всех государств, независимо от формы правления, которая повлияет лишь на объем этих полномочий. Основным предметом парламентского контроля является деятельность органов исполнительной власти. Однако следует отметить, что содержание парламентского контроля меняется, ввиду отсутствия общепринятого его понятия в юридической литературе, поскольку добавление или изъятие каких-либо элементов расширяет или, наоборот, сужает содержание последнего. Именно поэтому при конституционном закреплении института парламентского контроля и дальнейшей его конкретизации в законодательных актах необходимо дать максимально четкие определения, так как именно контроль, как обособленная форма управленческой деятельности, является одним из составляющих частей управления³, обеспечивающий обратную связь.

Наиболее полное определение понятия «контроль» приводит С.В. Бендюрина, определяя его «как деятельность, обеспечивающую достижение ожидаемых результатов воздействия субъекта контроля на объект, основанную на правовых предписаниях (то есть соединения нормотворчества и исполнения), которые способствуют гармоничным отношениям между управляющим (субъектом) и управляемым (объектом)»⁴.

Парламентский контроль, основанный на системе «сдержек и противовесов» и одновременно обеспечивающий ее функционирование, среди всех видов государственного контроля, имеющих публично-правовой характер, определяется как одна из форм государственного контроля либо как функция парламента, которая носит в основном общий политический и реже административный характер⁵. Парламентский контроль как вид государственного контроля, который представляет собой основанную на демократических принципах деятельность, осуществляется парламентом либо созданными в установленном порядке органами парламента в целях обеспечения контроля деятельности органов власти и их должностных лиц, а также защиты прав и свобод человека и гражданина.

Говоря о целях парламентского контроля, следует отметить, что к ним относятся

³ Горшенев В.М., Шахов И.Б., Контроль как правовая форма деятельности, М., 1987, с. 14.

⁴ Бендюрина С.В., Федеральный парламентский контроль (конституционноправовое исследование): Дисс... канд. юр. наук, М., 2003, с. 35.

⁵ Юридический словарь, М., 2000, Энциклопедический словарь, 2009, [http:// dic.academic.ru/dic.nsf/es/85072](http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/85072).

проверка не только законности действий органов, организаций и должностных лиц, но и целесообразность их действий по исполнению законодательства. Поэтому мы и говорим о парламентском контроле, а не о надзоре. Вместе с тем, как правильно отмечает С.В. Бендюрина, «способы реагирования на нецелесообразность действий тех или иных субъектов в рамках парламентского контроля сильно отличаются от соответствующих способов реагирования органов исполнительной власти»⁶.

Следует учесть, что в Концепции конституционных изменений Республики Армения определялось, что роль Парламента РА необходимо повысить в соответствии с существующими требованиями, в целях продуктивного осуществления законодательной функции, контрольного назначения, а также формирования органов государственной власти и государственного управления. Однако реализации поставленных целей на конституционном уровне требует закрепления гарантий осуществления контрольной деятельности Парламента РА в полном объеме.⁷

При этом в условиях конституционных изменений особую значимость приобретает гарантированная защита прав, которая дает возможность обеспечивать непосредственное действие демократических прав и свобод ограничивать круг усмотрения и субъективного проявления власти, что в свою очередь требует на конституционном уровне реализовать принцип разделения и уравнивания властей, гарантируя гармонию цепочки «функция-институт-полномочие», равновесие функциональных, противовесных и сдерживающих полномочий органов государственной власти, укрепить дееспособность и функциональную независимость различных ветвей власти⁸.

В данном случае, основная противовесная функция законодательной ветви власти в отношении исполнительной заключается именно в контроле. В частности, именно поэтому усиление контрольной деятельности Парламента в РА со стороны вышеупомянутой Концепции стало рассматриваться в качестве основной задачи, продуктивное решение которой заключается в расширении контрольных полномочий Парламента. Соответственно, наличие эффективных правовых механизмов парламентского контроля позволяет достаточно оперативно реагировать на вызывающие широкий общественный резонанс события⁹. Тем не менее, в условиях определения данной задачи в качестве основной и принятия в 2015 году Изменений Конституции РА, роль Парламента РА до сих пор остается недооцененной, поскольку актуальность вопросов усиления парламентского

⁶ Бендюрина С.В., Федеральный парламентский контроль (конституционноправовое исследование): Дисс... канд. юр. наук, М., 2003, с. 52.

⁷ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ, Երևան, Տիգրան Մեծ, 2014, էջեր 25, 43-46:

⁸ Арутюнян Г.Г., Конституционная культура: уроки истории и вызовы времени. Переиздание с дополнениями, Ереван, “Нжар”, 2016, 203-204 стр.

⁹ См., напр.: Гранкин И.В., Основные признаки законодательных органов // Конституционное и муниципальное право, 2007, № 5.

контроля обусловлена необходимостью повышения роли законодательных (представительных) органов государственной власти, выравнивания системы сдержек и противовесов в целях обеспечения реализации принципа разделения властей, а явный недостаток теоретико-правовых изысканий в данной области диктует необходимость поиска наиболее рациональных и эффективных путей его совершенствования¹⁰.

Безусловно, сам Парламент РА, как государственный орган законодательной ветви власти, на конституционном уровне получил должный статус, соответствующий парламентской форме правления, однако следует учесть, что ему не был предоставлен тот полноценный спектр механизмов реализации своих контрольных полномочий с учетом системы сдержек и противовесов.

В современных условиях, учитывая также принципы верховенства права, правовой определенности и разделения властей, в демократическом государстве четкое закрепление компетенции всякого конституционного органа, в особенности Парламента РА, в соответствии с его функциональной ролью, а также установление строго определенных механизмов и процедур реализации его полномочий нуждается в новых системных подходах и новой парадигме категории «парламентский контроль», значительно расширяющей компетенцию и возможности представительного органа, поскольку именно данное обстоятельство является залогом сбалансированности полномочий и обеспечения функционального равновесия и сдержанности государственной власти.

Важно обратить внимание на ст. 4 Конституции РА, которая указывает, что государственная власть осуществляется в соответствии с Конституцией и законами - на основе разделения и баланса законодательной, исполнительной и судебной властей, а в соответствии с ч. 1 и 2 ст. 6 Конституции РА – Государственные органы, органы местного самоуправления и должностные лица правомочны выполнять только те действия, на которые они уполномочены Конституцией или законами. Органы, предусмотренные Конституцией, на основе Конституции и законов и в целях обеспечения их осуществления могут быть уполномочены законом на принятие подзаконных нормативных правовых актов, а уполномочивающие на то нормы должны соответствовать принципу правовой определенности.¹¹

В соответствии со ст. 88 Парламент РА является представительным органом народа, осуществляет законодательную власть, контроль в отношении исполнительной власти, принимает государственный бюджет и осуществляет иные функции, установленные Конституцией. При этом в данной статье также закреплено, что полномочия Парламент РА устанавливаются исключительно Конституцией и осуществляет последний свою деятельность в соответствии конституционным законом РА «Регламентом Национального Собрания», а в соответствии с ч. 1 ст.

¹⁰ Ненилин К.К. (Константин Костадинович). Парламентский контроль в Российской Федерации и в Республике Болгарии (сравнительно-правовой анализ): автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, с. 1, // <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1548224>

¹¹ Конституция Республики Армения (от 22.12.2015г.)

106 Конституции РА Национальное Собрание для предварительного обсуждения проектов законов, иных вопросов, входящих в его компетенцию, и представления заключений по ним в Национальное Собрание, а также для осуществления парламентского контроля создает постоянные комиссии¹².

Обобщая и анализируя представленные положения, можно сделать вывод о том, что Национальное Собрание как государственный орган, созданный на основе Конституции РА, осуществляя государственную власть в соответствии с Конституцией РА и законами, на основе разделения властей, правомочен выполнять только те действия, на которые уполномочен исключительно Конституцией и осуществляет деятельность в соответствии с Конституционным законом РА «Регламентом Национального Собрания».

Таким образом, исходя из буквального толкования данных норм Конституции РА, можно сделать вывод, что Парламент РА хоть и осуществляет государственную власть в соответствии с Конституцией и законами, тем не менее полномочия его могут устанавливаться исключительно Конституцией РА. В данном случае, пытаясь подчеркнуть особый конституционный статус Парламента в Республике Армения, установленное на конституционном уровне подобное закрепление, тем более в государстве с парламентской формой правления, оказывает больше негативное влияние, поскольку в данном контексте ограничивается функциональная роль, которую Парламент, казалось бы, должен выполнять более целостно и полноценно, с учетом равновесия своих функциональных, противовесных и сдерживающих полномочий.

Следует заметить, что в Конституциях многих государств с устоявшейся демократической культурой нет подобного жесткого конституционного закрепления. Безусловного, в каждом государстве с учетом своих национальных, политических и правовых особенностей может быть свое, характерное лишь ей положение, однако чаще всего четко оформленного закрепления как в Армении найти достаточно сложно. В частности, в парламенты во Франции, Германии, Австрии и Италии¹³, в рамках своих конституционных полномочий, не ограничены лишь Конституцией, ввиду отсутствия на то соответствующего определения, а Конституция Республики Молдовы помимо четко определенных полномочий закрепляет, что Парламент может осуществлять иные полномочия, установленные Конституцией и законами¹⁴, что в свою очередь предполагает существование таких законодательных актов, которые включают в себя положения, относящиеся к процедурам парламентского контроля и определяются ими.

¹² Конституционный закон Республики Армения “Регламент Национального Собрания” (от 18.05.2017г.).

¹³ См. Напр.: Федеративной Республики Германия (от 23 мая 1949 г.), Конституция Австрийской Республики (от 10 ноября 1920 г.), Конституция Французской Республики (от 4 октября 1958 г.) – ссылка на эл. источник: <https://legalns.com/компетентные-юристы/правовая-библиотека/конституции-стран-мира>, Конституция Итальянской Республики (от 1 января 1948г.) – ссылка на эл. источник: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/italy/italy--r.htm.

¹⁴ Конституция Республики Молдова (от 27.08.1994 г.) <http://www.presedinte.md/titulul3#1>.

Целью конституционного закрепления подобного рода ограничениями полномочий Парламента в Армении, на наш взгляд, является исключение возможности для последнего самостоятельно определять границы своих полномочий, принимая определенные законы, которые в любом случае должны были бы соответствовать Конституции РА и укладываться в рамки процессуальных положений конституционного закона РА «Регламент Национального Собрания».

При этом, важно заметить, что конституционный закон РА «Регламент Национального Собрания», с учетом вышесказанного, рассматривается лишь как процессуальный документ, который принимается на основе Конституции, определяет правила проведения отдельных процедур и процессов, реализованных в рамках конституционных полномочий Парламента РА, так как в противном случае было бы грубое противоречие положений Конституции и конституционного закона.

Однако полномочие парламентского контроля проистекает из самой сути разделения государственной власти на ветви, и в том числе из такого важного момента этого разделения, как признание верховенства за законодательной ветвью власти народовластия, что также обязывает Парламент, участвуя в создании законов, не оставаться равнодушным к их исполнению и осуществлять контроль за их исполнением.

Именно поэтому, в данном случае, на первый взгляд, кажется, что Парламент в рамках таких жестко установленных положений не в состоянии осуществлять парламентский контроль в полном объеме, однако, с учетом установленных конституционных положений, все же в конституционном законе РА «Регламент Национально Собрания» встречаются определенные полномочия, относящиеся не к Парламенту в целом, но к его должностным лицам и органам, которые также участвуют в реализации парламентского контроля. Соответственно, хоть полномочия Парламент РА как коллективного органа определяются исключительно Конституцией, а некоторые его полномочия могут осуществляться исключительно им в целом как государственным органом, тем не менее полномочия его депутатов, фракций и комиссий фактически не ограничиваются одной лишь Конституцией, ввиду отсутствия соответствующего конституционного закрепления. Это в свою очередь создает почву для осуществления последними парламентского контроля от лица Парламента РА, тем самым обеспечивая его реализацию в полном объеме в системе сдержек и противовесов и способствуя закреплению той значимой роли, которая отведена Парламенту РА.

Таким образом, в условиях существующих в Армении положений, закрепленных как на конституционном, так и на законодательном уровне, грамотная реализация парламентского контроля, посредством обеспечения подотчетности и подконтрольности исполнительной власти законодательному органу, обеспечит взаимное уравнивание властей, сохранение баланса их полномочий, выступая, таким образом, как элемент системы сдержек и противовесов и оказывая воздействия на общественно-политическую жизнь государства в целом,

поскольку чем больше развит парламентский контроль, шире спектр методов его осуществления, тем устойчивее реализуется принцип разделения властей с учетом системы сдержек и противовесов.

Annotation. This article describes issues related to definition of the place of the parliamentary control in the system of restraint and counterbalance, explored the theoretical foundations of the parliamentary control, the peculiarities of their expression in the Republic of Armenia, and the provisions of legal acts of the domestic and foreign legislation.

According to the results of the study, it was established that in the purpose of realization of the principle of separation of powers, the increasing role of the Parliament in the Republic of Armenia, and the definition of the place of parliamentary control in the system of restraint and counterbalance, required it's competent implementation with considering establishing legal provisions both at constitutional and legislative levels.

Ամփոփում: Տվյալ հոդվածում ուսումնասիրվել են զսպումների և հակակշիռների համակարգում խորհրդարանական վերահսկողության տեղի սահմանման որոշ հիմնահարցեր, հետազոտվել են խորհրդարանական վերահսկողության տեսական հիմքերը, դրանց արտահայտման առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, ինչպես նաև վերլուծված են ներպետական և միջազգային օրենսդրության իրավական ակտերի դրույթները:

Իրականացված ուսումնասիրության արդյունքում ամրագրվել է, որ լիազորությունների տարանջատման սկզբունքի իրական իրացման, Հայաստանի Հանրապետությունում խորհրդարանի դերի բարձրացման, ինչպես նաև զսպումների և հակակշիռների համակարգում խորհրդարանական վերահսկողության տեղի սահմանման նպատակով անհրաժեշտ է վերջինիս գրագետ իրականացումը՝ հաշվի առնելով ինչպես սահմանադրական, այնպես էլ օրենսդրական մակարդակով ամրագրված համապատասխան իրավական դրույթները:

Բանալի բառեր - խորհրդարան, սահմանադրական լիազորություններ, խորհրդարանական վերահսկողություն, իշխանությունների բաժանում, զսպման և հակակշիռների համակարգ:

Keywords: parliament, constitutional powers parliamentary control, separation of powers, system of checks and balances.

Ключевые слова: парламент, конституционные полномочия, парламентский контроль, разделение властей, система сдержек и противовесов.

Հ. Ծատուրյան - Իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, Հայ-Ռուսական համալսարան, Իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտ, էլ. փոստ՝ haykht@yahoo.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 11.11.2019, տրվել է գրախոսության՝ 11.11.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Լ. Հակոբյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

ՍԱՍՈՒՆ ԲԱԴԴԱՍԱՐՅԱՆ

*Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
Հայ-ռուսական համալսարանի իրավաբանական դեպարտամենտի ղեկավար*

SASUN BAGHDASARYAN

*Postgraduate Student of the Chair of Constitutional Law and Theory of Law of Russian-Armenian University,
Head of the Legal Department of Russian-Armenian University*

САСУН БАГДАСАРЯН

*Аспирант кафедры теории права и конституционного права
Российско-Армянского университета,
Руководитель юридического департамента Российско-Армянского
университета*

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ

THE COUNTRY PROTECTION AS A CONSTITUTIONAL FUNCTION

ОБОРОНА ГОСУДАРСТВА КАК КОНСТИТУЦИОННАЯ ФУНКЦИЯ

Երկրագնդի վրա պետությունների առաջացմամբ օբյեկտիվ իրողություն և պատմության մշտական ուղեկից դարձան միջպետական ռազմական բախումները, հակամարտությունները, պատերազմները, իսկ ռազմական անվտանգությունն ու քաղաքականությունը վերածվեցին պետության ներքին և արտաքին քաղաքականության, ազգային անվտանգության հիմնական բաղադրատարրերի:

Պատմականորեն ձևավորված օբյեկտիվ իրողությունների հետևանքով պետության որպես «լեզալ, իրավասուբյեկտ, ինքնիշխան, հրապարակային, համընդհանուր տարածքային կազմակերպության»¹ գլխավոր հասարակական խնդիրներից մեկը դարձավ ռազմական անվտանգության ապահովումը և երկրի պաշտպանությունը: Արդի աշխարհում ռազմական անվտանգության ապահովման քաղաքական կողմը կամ քաղաքականությունն ուղղված է այն հակասությունների լուծմանը, որոնք «անհրաժեշտ է լուծել ռազմական միջոցների գանազան ձևերով և դրանով իսկ նորմատիվ ամրագրել երկրի ռազմական ուժերի օգտագործման չափանիշները, դրանց պատրաստվածության աստիճանը, կա-

¹ Стн Гомеров И.Н., Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура. М., 2002, էջ 487:

նուցվածքը, տեղակայումը, ինֆրակառուցվածքը, ապահովումը, պատրաստման տեսակները և ձևերը, պատրաստվածության վիճակը և այլն»²:

Այսպիսով՝ ռազմական քաղաքականության իրականացման շրջանակը և պարամետրերը ժամանակի ընթացքում բանավոր սովորույթից վերածվեցին ներպետական իրավական ամրագրում ունեցող կանոնների, իսկ արդի շրջանում այդ ամրագրումը կատարվում է առաջին հերթին սահմանադրական մակարդակով: Սահմանադրական իրավական նորմերի շրջանակում և չափանիշներին համապատասխան իրականացվող ռազմական քաղաքականության գլխավոր «իմաստը և նպատակը ռազմական անվտանգության ապահովումն է, խաղաղության պաշտպանությունը և պատերազմի կանխումը»³: Հետևաբար՝ այդ քաղաքականության անբաժան ու պարտադիր մասն է դարձել պետության ռազմական գործունեությունը, որը պետութենագիտության մեջ անվանում են երկրի պաշտպանության արտաքին գործառույթ:

Պաշտպանության գործառույթի իրականացման իրավական հիմքերն ամրագրված են ոչ միայն ներպետական սահմանադրական ու վարչաիրավական մակարդակով, այլև միջազգային իրավունքով: ՄԱԿ-ի կանոնադրության 51 հոդվածի ուժով պետությունն ունի անհատական ինքնապաշտպանության իրավունք: Այդ հոդվածի համաձայն՝ պետությունն իրավունք ունի ձեռնարկել անհատական ինքնապաշտպանություն, եթե տեղի ունենա զինված հարձակում կազմակերպության անդամի վրա, քանի դեռ ՄԱԿ-ի ԱԽ-ն չի ընդունել անհրաժեշտ միջոցներ միջազգային խաղաղության ու անվտանգության պահպանության համար:

ՄԱԿ-ի կանոնադրության 51 հոդվածի համաձայն պետություններն ունեն նաև կոլեկտիվ պաշտպանության իրավունք, այսինքն՝ յուրաքանչյուր պետություն իրավունք ունի ոչ միայն անհատապես, այլև այլ պետությունների օգնությամբ պայքարել իր նկատմամբ կատարված զինված հարձակման դեմ⁴:

Այսպիսով՝ միջազգային իրավունքով ամրագրված պետության անհատական ինքնապաշտպանության իրավունքի կենսագործման ներպետական ձևը երկրի պաշտպանության պետական գործառույթի իրականացումն է: Այստեղից առաջանում են հետազոտական մի շարք միջանկյալ խնդիրներ, մասնավորապես՝ ինչ են պետության գործառույթները, որոնք են դրա տեսակները, այդ համատեքստում ինչ տեղ է գրավում երկրի ռազմական պաշտպանության գործառույթն արդի պետության գործառույթների համակարգում, ի՞նչ է այդ գործառույթի հիմքում ընկած օբյեկտիվ խնդիրը, իրականացման նպատակը, բովանդակությունը, դրանց սահմանադրական և այլ ճյուղային իրավական ամրագրման ու կարգավորման վիճակը:

Մինչ այս խնդիրների տեսաիրավական հետազոտությանն անցնելն անհրաժեշտ ենք համարում կանգ առնել «պաշտպանություն» հասկացության վրա: «Երկրի պաշտպանությունը» դիտարկում ենք որպես քաղաքական, տնտեսա-

² Տե՛ս Фомин С.А., Обеспечение национальной безопасности, М., Флинта: МПСИ, 2007, էջ 110:

³ Տե՛ս նույն տեղում:

⁴ Պետությունների անհատական և կոլեկտիվ ինքնապաշտպանության իրավունքների մասին մանրամասն տե՛ս Жданов Ю.Н., Международно-правовые основы самообороны государств: Дисс. ... канд. юрид. наук, М., 1990:

կան, ռազմական, սոցիալական, իրավական և այլ միջոցների ամբողջություն՝ ուղղված ներքին և արտաքին ունեցվածքային գինված պաշտպանության նախապատրաստմանը և բուն գինված պաշտպանությունը⁵:

Պետության և իրավունքի տեսությունը պետության գործառույթները բնորոշում է որպես պետության գործունեության հիմնական ուղղություններ, որոնք արտահայտում են պետության էությունը և սոցիալական նշանակությունը, ուղղված են հասարակության պետական կառավարման նպատակների ու խնդիրների իրագործմանը⁶:

Պետության գործառույթների բնորոշման հարցում իրավագետների մոտ չկան արմատական տարբերություններ: Սակայն դա չի նշանակում, որ նրանք միակարծիք են պետության գործառույթների դասակարգման, համակարգային նկարագրի հարցում: Գրականության մեջ առանձնանում են պետության գործառույթների տեսակների երկու հիմնական, ընդ որում՝ էականորեն տարբերվող, հայեցակարգեր: Դրանցից մեկի վառ ներկայացուցիչներից է Վ. Ս. Ներսեսյանցը, ըստ որի՝ «պետության ողջ ֆունկցիոնալ գործունեության, դրա բոլոր գործառույթների յուրահատկությունը, էությունն ազատ մարդկանց կյանքի սոցիալ-պատմականորեն պայմանավորված որոշակի պետաիրավական կարգի կազմակերպումը, կենսագործումը և պաշտպանությունն է: Պետության առանձին գործառույթները համապատասխան պետաիրավական կարգի ստեղծման, պահպանության ու գործնական իրականացման, պետության ֆունկցիոնալ գործունեության ամբողջական ու, ըստ էության, միասնական գործունեության հարաբերականորեն ինքնուրույն առումներն են: Այդպիսի առանձին հիմնական գործառույթներ են՝ իրավասահմանումը, իրավակենսագործումը, իրավապաշտպանությունը, արտաքին քաղաքականը: Թվարկվածներից առաջին երեքը համարվում են ներքին գործառույթներ և կապված են պետության ներքին ինքնիշխանության իրականացման հետ: Չորրորդ գործառույթը համարվում է արտաքին և բնութագրում է պետության արտաքին ինքնիշխանության իրականացումը⁷:

«Պետության ներքին և արտաքին գործառույթները սերտորեն փոխկապված են, լրացնում և փոխապահովում են միմյանց»⁸: Վ. Ս. Ներսեսյանցի այս յուրահատուկ մոտեցումն աչքի է ընկնում այն հիմնավորմամբ, որ այն պետությանը չի

⁵ «Պաշտպանություն» հասկացության այս միջանկյալ բնորոշումը վերցված է այնպիսի հանրաճանաչ միջոցից, ինչպիսին է իրավաբանական բառարանը (տե՛ս Краткий юридический словарь / под. ред. А.Н. Азрилияна. М.: Институт новой экономики, 2005, էջ 414:

⁶ Տե՛ս Ա. Գ. Վաղարշյան, Պետության և իրավունքի տեսություն-1 (Դասախոսություններ), Արթուր Վաղարշյան, ԵՊՀ, Եր., Հեղինակային հրատարակություն, 2016, էջ 115:

⁷ Պետության արտաքին գործառույթը, ըստ Վ. Ս. Ներսեսյանցի, պետության գործունեությունն է որպես միջազգային հարաբերությունների ինքնիշխան սուբյեկտ: Այդ գործառույթը ներառում է պետության տարաբնույթ գործունեությունն ուղղված երկրի պաշտպանունակության ապահովմանը, արտաքին ագրեսիայից բնակչության պաշտպանությանը, այլ պետությունների հետ զանազան ոլորտներում համագործակցության կազմակերպմանն ու իրականացման, երկրի սահմաններից դուրս իր քաղաքացիների իրավունքների ու շահերի պաշտպանությանը, պետությունների միջազգային ընկերակցության ամրապնդմանն ու զարգացմանը, պատերազմների կանխմանը և ժողովուրդների միջև խաղաղության ամրապնդմանը (տե՛ս Нерсесянц В.С., Общая теория права и государства, М., изд. группа НОРМА-ИНФРА, М., 1999, էջ 260):

⁸ Տե՛ս Нерсесянц В.С., Общая теория права и государства, М., изд. группа НОРМА-ИНФРА, М., 1999, էջ 258-259:

վերագրում տնտեսական, մշակութային, էկոլոգիական կամ այլ ոլորտային գործառույթներ: Պետությունը զբաղվում է դրանցով, սակայն դա չի նշանակում, որ պետությանը բնորոշ են նման գործառույթներ: Պետաիրավական տեսանկյունից կարևոր և որոշիչ նշանակություն ունեն ոչ թե հասարակական կյանքի այդ ոլորտները և դրանցում առաջացած խնդիրներն այլ «հենց դրանց լուծման պատշաճ պետաիրավական կարգերը»: Վ. Ներսեսյանցի յուրահատուկ հայեցակարգը պետության գործառույթների վերաբերյալ հակասության մեջ է մտնում շատ ավելի տարածված երկրորդ մոտեցման հետ, սակայն մեր խնդիրն այդ հակասության տեսական լուծումը չէ: Մեզ այստեղ հետաքրքրում է պաշտպանության գործառույթը, որն ազատական-իրավաբանական տեսությունը չի մերժում, այլ ընդհակառակը՝ էլ ավելի է բարձրացնում դրա տեսական կարգավիճակը՝ դրան տալով առաջնակարգ նշանակություն, վերագրելով ներքին գործառույթները լրացնող ու փոխապահովող դերակատարություն:

Վ. Ս. Ներսեսյանցի պետության գործառույթների յուրահատուկ հայեցակարգը, սակայն գրականության մեջ մեծ տարածում չի գտել: Իրավաբանական գրականության մեջ ավելի շատ տարածված է պետության գործառույթների տեսությունը, որի հիմնական կատեգորիաներն են գործառույթ, օբյեկտ, խնդիր, բովանդակություն, գործառույթների իրականացման ձևեր և մեթոդներ⁹: Ընդ որում՝ գործառույթների մեկնաբանման ձևական իմաստը նույն տրամաբանական կատեգորիաների վրա էին կառուցում նաև սոցիալիստական պետականագետները, սակայն դասակարգային հայեցակարգի հիմքերով: Այս մոտեցման համաձայն՝ սոցիալիստական պետության գործառույթային ոլորտներն ընդլայնվում ու խորանում են պայմանավորված պետության որպես սոցիալիզմի ու կոմունիզմի կառուցման գլխավոր գործիքի դերով¹⁰:

Պետության գործառույթների ավանդական և տարածված այս հայեցակարգը կատարում է պետության գործառույթների դասակարգում զանազան հիմքերով, մասնավորապես՝ ըստ ուղղվածության կամ ոլորտների (ներքին և արտաքին), ըստ շարունակականության (մշտական և ժամանակավոր), ըստ պետության տարածքի ընդգրկման (համապետական կամ տարածքային), ըստ պետության էության հետ կապի (համասոցիալական կամ դասակարգային), ըստ սոցիալական նշանակության (հիմնական և ոչ հիմնական)¹¹:

⁹ Այս հայեցակարգային մոտեցման վրա են կանգնած բազմաթիվ տեսաբաններ, օրինակ՝ Ա. Աղայան, Պետության և իրավունքի տեսություն, դասախոսություններ, Եր.: Տիգրան Մեծ, 2011, 120-128 էջեր, Ա. Գ. Վաղարշյան, Պետության և իրավունքի տեսություն-1 (Դասախոսություններ), Արթուր Վաղարշյան, ԵՊՀ, Եր., Հեղինակային իրատարակություն, 2016, էջ 20-128, Теория государства и права /Отв. ред. д.ю.н., проф. В.Д. Перевалов.- 3-е изд., перераб. и доп., М., Норма, 2006, էջ 69-84, Поляков А.В., Тимошина Е.В., Общая теория права, СПб., Издательский Дом С.-Петербур. Гос. Университета, 2005, էջ 215-220; Дмитрук В.Н., Теория государства и право, М., Новое знание, 2002, էջ 28-33, Общая теория права и государства /Под. ред. В.В. Лазарева.- 2-е изд., перераб. и доп., М., Юристъ, 1996, с. 281-285; Атаманчук Г.В., Теория государственного управления. Курс лекций, М., Юрид. лит., 1997, էջ 50-53 և այլն:

¹⁰ Սոցիալիստական պետության գործառույթների և դրանց էվոլյուցիայի մասին տե՛ս Чесноков Д.И., Советское социалистическое государство, 1., 1952, Теория государства и права /под ред. С.С. Алексеева, М., Юрид. лит., 1985 և այլն:

¹¹ Այս դասակարգումների մասին տե՛ս Протасов В.М., Теория права и государства. Проблемы теории

Չխորանալով պետության գործառույթների ավանդական տեսության բովանդակային մանրամասների մեջ՝ փորձենք վեր հանել երկրի պաշտպանության գործառույթի տեղը և դերը պետության գործառույթների համակարգում: Պետության գործառույթների տեսության ավանդական մոտեցումը երկրի պաշտպանության գործառույթն իր հիմնական դասակարգման սխեմայում (ներքին և արտաքին գործառույթները համարում է արտաքին գործառույթ, որն ուղղված է «երկրի ինքնիշխանության, պետական սահմանների անձեռնմխելիության, արտաքին անվտանգության ապահովմանը»¹²:

Այսպիսով՝ պետությունն իր օբյեկտիվ բնույթի ուժով իրականացնում է երկրի պաշտպանության արտաքին գործառույթ, որն ուղղված է երկրի անկախության, ինքնիշխանության, տարածքային ամբողջականության պաշտպանությանն ու ապահովմանը՝ դիվանագիտական, տնտեսական և հատկապես ռազմական միջոցներով: Եթե փորձենք գնահատել այդ գործառույթի տեղը գործառույթների դասակարգման մնացած չափանիշներով, ապա կստացվի, որ երկրի պաշտպանության գործառույթը մշտական (այլ ոչ թե ժամանակավոր), համապետական (այլ ոչ թե վարչատարածքային), համասոցիալական (այլ ոչ թե դասակարգային) հիմնական գործառույթ է: Այս գնահատականը շատ կարևոր և տեսական, և գործնական նշանակություն ունի: Ինդիրն այն է, որ տեսաբանները պետության գործառույթները դիտարկում են շարժման և փոփոխությունների մեջ, որոնք պայմանավորված են բազմաթիվ գործոններով՝ պետության պատմական տիպը, դարաշրջանը, աշխարհաքաղաքական կացությունը, հասարակության ու պետության առջև կանգնած խնդիրները և նպատակները: Այդ և բազմաթիվ այլ գործոնների ուժով պետության գործառույթների շրջանակը փոխվում է էվոլյուցիոն և հեղափոխական ուղիներով, որոշ գործառույթներ անհետանում են, առաջ են գալիս նորերը, գործառույթների մի մասն էլ ապրում է արմատական բովանդակային փոփոխություններ: Սակայն էվոլյուցիոն ու հեղափոխական այդ դիալեկտիկ շարժումը, կարծես թե, չի շոշափում երկրի պաշտպանության գործառույթը, որն, այսպես ասած, եղել է, կա և կմնա: Դա, իհարկե, չի նշանակում, որ այն քարացած է: Այն ևս կրում է էվոլյուցիոն փոփոխություններ, սակայն դրանք վերաբերում են գործառույթի իրականացման բովանդակային տարրերին, ձևերին ու մեթոդներին, բայց ոչ բուն գործառույթի գոյության նպատակահարմարությանը: Պաշտպանության գործառույթի այս առանձնահատկությունը պայմանավորված է դրա իրականացման բովանդակային տարրերով: Եթե պետության առաջացման վաղնջական ու զարգացման միջին փուլերում հնարավոր էր ինչ-ինչ պատճառներով կասկածներ առաջ քաշել պաշտպանական գործառույթի վերը նշված առանձնահատուկ գծերի վերաբերյալ, ապա արդի շրջանում՝ ոչ: Պաշտպանական գործառույթի այդ առանձնահատկությունների մեծ մասը պայմանավորված

права и государства. 2-ое издание, перераб. и доп., М., Юрайт-М, 2007, 87, Ա.Գ. Վաղարշյան, Պետության և իրավունքի տեսություն-1 (Դասախոսություններ), Արթուր Վաղարշյան, ԵՊՀ, Եր., Հեղինակային հրատարակություն, 2016, էջ 117-118, Теория государства и права /Отв. ред. д.ю.н., проф. В.Д. Перевеалов, 3-е изд., перераб. и доп., М.: Норма, 2006, էջ 72-74 և այլն:

¹² Տե՛ս Теория государства и права /Отв. ред. д.ю.н., проф. В.Д. Перевеалов, 3-е изд., перераб. и доп., М., Норма, 2006, էջ 78:

է հասարակություն-պետություն կապերի բնույթով:

Պաշտպանական գործառույթի բնույթը պահանջում է գործողությունների մշտական ու միասնական, համակարգված ու կենտրոնացված իրականացում, գործառույթի կենսագործման նպատակային, երաշխավորված կառուցակարգ, գործառույթի իրականացման այս գիծը կարող է ապահովել միայն պետությունը, որպես հասարակության լիիշխան հատուկ քաղաքական կազմակերպություն:

Պաշտպանական գործառույթի հասարակական-ազգային բնույթն իմաստավորելիս, անհրաժեշտ ենք համարում հիմք ընդունել Վ. Ս. Ներսեսյանցի պետության գործառույթներին ու գործունեության բնագրերից մեկը. «Պետության ֆունկցիոնալ գործունեության մեջ դրսևորվում է պետության ներկայացուցչական բնույթը. պետությունը ոչ թե բնական օրգանիզմ է, այլ յուրահատուկ սոցիալական կազմակերպություն, որը ներկայացնում է ազատ մարդկանց՝ պետության անդամների (քաղաքացիների) ընդհանուր կամքը և ընդհանուր շահերը»¹³: Այսպիսով՝ երկրի պաշտպանության գործառույթն ունի ազգային-հասարակական պահանջմունքներով պայմանավորված հիմքեր: Այդ հասարակական գործառույթի իրականացումը պատվիրակված է պետությանը, որը դրան հաղորդում է կայունություն, մշտականություն, կազմակերպվածություն:

Պետության ներքին և արտաքին գործառույթների համակարգում պաշտպանության գործառույթի դերն իմաստավորելիս պետք է նկատի ունենալ նաև ներքին և արտաքին գործառույթների փոխկապվածությունը: Այս տեսանկյունից միանշանակ պետք է համաձայնվել այն հեղինակների հետ, որոնք առաջնային նշանակություն են տալիս արտաքին գործառույթներին, հատկապես երկրի պաշտպանության, որպես երաշխիք ու պայման է ներքին գործառույթների հաջող ու արդյունավետ իրականացման համար: Այս եզրակացությունն հաստատվում է մի շարք հեղինակների տեսական հիմնավորումներով: Մասնավորապես՝ Գ. Վ. Ատամանչուկի կարծիքով, պետության արտաքին գործառույթի իրականացման բովանդակությունից ու արդյունքներից են կախված հաջողությունների ներքին գործառույթները կենսագործելիս¹⁴: Անուղղակիորեն այս կապը ճանաչում է նաև պետության և իրավունքի ազատական-իրավաբանական ուսմունքը, որը երեք ներքին գործառույթների կողքին դնում է մեկ և շատ կարևոր արտաքին հավաքական գործառույթ¹⁵: Ա. Վ. Պոլյակովը, ինչպես այլ հեղինակները, նույնիսկ պետության գործառույթները չեն դասակարգում ներքինի և արտաքինի, տարբերակելով պետության քաղաքական, գաղափարական, մշակութային դաստիարակչական, տնտեսական, հարկման, սոցիալական, էկոլոգիական, տեղեկութային-կոմունիկատիվ, իրավական կարգավորման գործառույթները և չհամարելով դրանց զուտ ներքին գործառույթներ¹⁶: Ա. Վ. Պոլյակովի կարծիքով, այս

¹³ Տե՛ս Нерсесянц В.С., Общая теория права и государства, М., изд. группа НОРМА-ИНФРА, М., 1999, էջ 257:

¹⁴ Տե՛ս Атаманчук Г.В., Теория государственного управления. Курс лекции, М., Юрид. лит., 1997, էջ 52:

¹⁵ Տե՛ս Нерсесянц В.С., Общая теория права и государства, М., изд. группа НОРМА-ИНФРА, М., 1999, էջ էջ 260:

¹⁶ Տե՛ս Поляков А.В., Тимошина Е.В., Общая теория права, СПб., Издательский Дом С.-Петербург., Гос. Университета, 2005, էջ 216-218:

նույն գործառույթները պետությունն իրականացնում է արտաքին ոլորտում: Այս մոտեցման դեպքում երկրի պաշտպանության գործառույթը (ագրեսիայից պաշտպանությունը և համաշխարհային իրավակարգի պահպանությունը) դիտարկում է արտաքին իրավապահայան գործառույթի շրջանակում, դրա շարունակությունն արտաքին աշխարհում կամ միջպետական հարաբերություններում¹⁷:

Այսպիսով՝ պետության գործառույթների տեսության բոլոր վարկածների (արևմտյան, սոցիալիստական, հետխորհրդային) և հայեցակարգերի (ավանդական և ազատական-իրավաբանական) վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ երկրի պաշտպանության գործառույթն ունի ազգային-հասարակական պահանջմունքներով պայմանավորված հիմքեր: Դրա կենսագործման միջազգային իրավական հիմքը պետության անհատական ինքնապաշտպանության իրավունքն է: Երկրի պաշտպանության գործառույթը մշտական-հարատև (այլ ոչ թե ժամանակավոր), համապետական (այլ ոչ թե վարչատարածքային), համասոցիալական (այլ ոչ թե դասակարգային) հիմնական գործառույթ է: Պաշտպանությունը, օբյեկտիվորեն լինելով հասարակական խնդիր, ի տարբերություն այլ գործառույթների, վերապահված է կամ պատվիրակված է միայն հասարակության լիիշխան հատուկ քաղաքական կազմակերպությանը՝ պետությանը, նրա մենաշնորհն է, ինչը գործառույթին հաղորդում է կայունություն, մշտականություն, կազմակերպվածություն: Պաշտպանական գործառույթի բնույթը պահանջում է գործողությունների մշտական ու միասնական, համակարգված ու կենտրոնացված իրականացում, կենսագործման նպատակային կառուցակարգ, ինչը կարող է ապահովել միայն պետությունը, զերծ պահելով իրականացումը տատանումներից ու վարիվերումներից:

Annotation. The author, analyzing all the hypotheses of the theory of state functions (western, socialistic, post-Soviet), all the concepts (traditional and liberal-juridical), concludes that the bases of country's defense function are conditioned by national and social needs. The international legal basis of its implementation is the state's individual right for self-defense. The country's defense function is a constant-permanent (and not temporary), statewide (and not administrative-territorial), cross-social (and not class-specific) basic function. Objectively being a state task, defense, compared to other functions, is only reserved for or ordered to the special sovereign political organization – the state; is its prerogative, which makes the function stable, permanent, organized. The nature of the defense function requires constant and united, coordinated and centralized implementation of the activities, a targeted structure of implementation, which can only be provided by the state, keeping the implementation from fluctuations and vicissitudes.

Аннотация. В данной статье проанализированы все гипотезы теории функций государства (западная, социалистическая, постсоветская), все концепции (традиционная и либерально-юридическая). Результаты исследования позволили сделать вывод, что функция обороны государства имеет обусловленные национально-общественными потребностями основы. Международно-правовой основой ее реализации является право на индивидуальную (самозащиту) самооборону. Функция обороны государства имеет постоянный, а не временный, общегосударственный, а не административно-территориальный характер. Объективно являясь обществен-

¹⁷ Տե՛ս Սեյ Կոլյակով Ա.Վ., Կիմոշինա Ե.Վ., *Общая теория права*, СПб., Издательский Дом С.-Петербург., Гос. Университета, 2005, էջ 219:

ной проблемой, оборона, в отличие от других функций государства, оставлена, закреплена или делегирована государству как особая составляющая полномочного политического общества, его (монополия) прерогатива, что придает данной функции государства устойчивость, постоянность, организованность.

Сущность функции обороны требует продолжительную и единую, систематизированную и сконструированную реализацию действий, институт целевого претворения в жизнь, что может обеспечить только государство, ограждая при этом ее реализацию от колебаний и поворотов.

Բանալի բառեր – գործառույթ, պաշտպանության խնդիր, անհատական պաշտպանության իրավունք, կոլեկտիվ պաշտպանության իրավունք, մշտական, հիմնական, անընդհատ, պետության մենաշնորհ, կայունություն, կազմակերպվածություն:

Keywords: function, defense task, right for individual defense, right for collective defense, constant, basic, permanent, state monopoly, stability, organization.

Ключевые слова: функция, проблема обороны, право на индивидуальную самооборону, право на коллективную самооборону, прерогатива государства, стабильность, организованность.

Ս. Բաղդասարյան - Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, Հայ-ռուսական համալսարանի իրավաբանական դեպարտամենտի ղեկավար, էլ. փոստ՝ sasun.baghdasaryan@rau.am

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 25.11.2019, տրվել է գրախոսության՝ 25.11.2019, երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Վաղարշյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

ՄԱՐՏԻՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի իրավագիտության
ամբիոնի դասախոս, նույն ամբիոնի հայցորդ*

MARTIN MANUKYAN

*Lecturer, Chair of Law
International University “Eurasia”*

МАРТИН МАНУКЯН

*Преподаватель кафедры права
Международного университета «Евразия», соискатель*

**ՀՀ ԱԺ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ:
ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱԿԱՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**EXTERNAL POLITICAL AUTHORITIES OF THE RA NA
ESSENCE AND CONCEPT OF PARLIAMENTARY DIPLOMACY**

**ВНЕШНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПОЛНОМОЧИЯ НС РА:
СУЩНОСТЬ И ПОНЯТИЕ ПАРЛАМЕНТСКОЙ ДИПЛОМАТИИ**

Արտաքին հարաբերությունների ոլորտում ՀՀ Ազգային ժողովի լիազորություններն ամրագրված են Սահմանադրության 116-րդ հոդվածում, ըստ որի՝ Ազգային ժողովը վավերացնում, կասեցնում կամ չեղյալ է հայտարարում այն միջազգային պայմանագրերը, որոնք՝

- 1) վերաբերում են մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներին ու ազատություններին, ինչպես նաև պարտականություններին,
- 2) ունեն քաղաքական կամ ռազմական բնույթ,
- 3) նախատեսում են Հայաստանի Հանրապետության անդամակցություն միջազգային կազմակերպությանը,
- 4) Հայաստանի Հանրապետության համար նախատեսում են ֆինանսական կամ գույքային պարտավորություններ,
- 5) ուղղակիորեն նախատեսում են վավերացում,
- 6) պարունակում են օրենքի կարգավորմանը ենթակա հարցեր,
- 7) որոնց կիրառումը նախատեսում է օրենքի փոփոխություն կամ նոր օրենքի ընդունում, կամ որոնք պարունակում են օրենքին հակասող նորմեր:

Ազգային ժողովը Կառավարության առաջարկությամբ միջազգային պայմանագրերը վավերացնում է այն բանից հետո, երբ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետին համապատասխան ՀՀ Սահմանադրական դատարանը որոշում է դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ ՀՀ Սահմանադրությանը

համապատասխանության հարցը: Ըստ որում՝ «Սահմանադրությանը հակասող միջազգային պայմանագրերը չեն կարող վավերացվել»:

Հարկ է նկատել, որ միջազգային պայմանագրերի վավերացման և չեղյալ հայտարարելու իրավունքը պատմականորեն պատկանել է պետության գլխին: Սակայն ժամանակի ընթացքում միջազգային պայմանագրերը սկսեցին ավելի ու ավելի թափանցել պետությունների ներպետական իրավունքի համակարգ՝ ստիպելով վերջիններիս դրանցում բովանդակված դրույթներին համապատասխան փոփոխություններ մտցնել ներպետական օրենսդրության մեջ: Իսկ վերջին տարիներին համաշխարհային հանրությունը հաստատեց **միջազգային նորմերի գերակայության սկզբունքն ազգային օրենսդրության նկատմամբ**: Այդ սկզբունքն ամրագրված է նաև ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածում՝ «Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրի նորմերը»:

Համաձայն լինելով պրոֆեսոր Ն.Այվազյանի դիրքորոշմանը՝ ըստ որի՝ արտաքին հարաբերությունների ոլորտում Ազգային ժողովի լիազորությունների թվին պետք է դասել նաև արտասահմանում Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական ներկայացուցչությունների և հյուպատոսական ծառայությունների օրենսդրական կարգավորումները¹, նշենք, որ եթե մինչ սահմանադրական բարեփոխումները Ազգային ժողովն իր միջազգային կապերն իրականացնում էր միայն Արտաքին հարաբերությունների մշտական հանձնաժողովի միջոցով, ապա դրանից հետո խորհրդարանում ստեղծվել է ևս մեկ հանձնաժողով՝ **Եվրոպական ինստիտուտ** հարցերի մշտական հանձնաժողովը, որն զբաղվում է Եվրոպական Միության և Եվրախորհրդի հետ կապերի, ինչպես նաև Եվրոպական օրենսդրության հետ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության ներդաշնակեցման հարցերով:

Ցանկացած երկրի, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղություններից է այսպես կոչված՝ պառլամենտական (խորհրդարանական) դիվանագիտությունը, որն իր առջև դրված նպատակների որակական նշանակությամբ ոչ միայն չի փոխարինում գործադիր իշխանությանը, այլև որոշակի իմաստով լրացնում և հարստացնում է այն²:

Պառլամենտական դիվանագիտությունը չի խախտում իշխանությունների բաժանման սկզբունքը: Ապավինելով դիվանագիտության ուժին, և ֆրանսիական բուրժուական հեղափոխության վիթխարի բռնությունները նկատի ունենալով՝ դեռևս Թոմաս Ջեֆերսոնն է նկատել է. «... ֆրանսիացիները հեղափոխության

¹ Տե՛ս Ն. Այվազյան, «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք», Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2016. գիրք երկրորդ, էջ 227:

² Նշենք, որ 2019 թ. հուլիսին ԱՄՆ կատարած այցի շրջանակում Ազգային ժողովի պատգամավորները՝ ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահ Արարատ Միրզոյանի գլխավորությամբ ոչ միայն հանգամանորեն ներկայացրել են Հայաստանում տեղի ունեցող բարեփոխումները, այլև գործնական առումով քննարկել են հայ-ամերիկյան հարաբերությունների զարգացմանն ուղղված մի շարք ծրագրեր, որոնք հիմք հանդիսացան երկու երկրների գործադիր իշխանությունների համար կյանքի կոչելու «պառլամենտական դիվանագիտության» ճանապարհով ձեռք բերված պայմանավորվածությունները:

ընթացքում մեծ արյուն հեղեցին, իսկ մենք՝ մեծ թանաք...»³: Իսկ անգլիացի փիլիսոփա և քաղաքական գործիչ Էդմունդ Բերքն իր «Մտորումներ ֆրանսիական հեղափոխության մասին» աշխատությունում նշել է. «Օրենքները քիչ բանով են օգնում մարդկանց: Օրենքների պիտանելիությունը և ուժը կախված է դրանք կիրառող անձանցից: Առանց նրանց Ձեր հանրապետությունը սև ուրվագիծ է թղթի վրա, և ոչ թե կենդանի, ակտիվ, արդյունավետ սահմանադրական կառույց»⁴: Տեղին է նշել, որ Էդ. Բերքնի հիշյալ աշխատությունը Լյուդովիկոս XVI-ը թարգմանեց ֆրանսերեն և հրատարակեց, բայց ինքը ևս քիչ հետևություններ արեց դրանից, չգնաց փոխհամաձայնության հեղափոխության առաջնորդների հետ:

Անդրադառնալով «պառլամենտական դիվանագիտություն» հայեցակարգային մոտեցման տեսական և մեթոդաբանական առումներին, նշենք, որ այն բնորոշվում է որպես քաղաքական կատեգորիա, որը կարելի է դիտարկել տարբեր տեսանկյուններից: Գիտական հանրության շրջանակում միասնական մոտեցումն այդ առումով բացակայում է: Պառլամենտական դիվանագիտությունը կարելի է բնորոշել որպես խորհրդարանների կողմից իրականացվող գործողությունների ամբողջություն, որը միտված է արտաքին քաղաքական որոշակի նպատակներին հասնելու գործընթացում քաղաքական երկխոսությունն առաջ տանելուն և զարգացնելուն:

«Պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթը միջազգային հարաբերությունների բառապաշար է ներմուծվել ամերիկացի գիտնական-դիվանագետ Ֆիլիպ բանակցային գործընթաց Ջեսսայի կողմից⁵, որի վկայակոչած չորս առանձնահատկությունները պառլամենտական դիվանագիտությունը տարբերակում են բազմակողմ բանակցությունների մյուս ձևերից: **Առաջին** առանձնահատկությունը լայն օրակարգով մշտական գործող կազմակերպության առկայությունն է: **Երկրորդը՝** նստաշրջանների հանրային բնույթն է՝ զանգվածային լրատվամիջոցների ներգրավմամբ: **Երրորդը** տեղում Ֆ. Ջեսսայը հիշատակում է ընթացակարգի կանոնները, որոնք կարող են օգտագործվել մարտավարական նպատակներով **և վերջապես՝** քննարկումների արդյունքներով ձայների մեծամասնությամբ բանաձևերի ընդունումը⁶:

Ի սկզբանե «պառլամենտական դիվանագիտություն»-ը Դին Ռասկը և Ֆիլիպ Ջեսսայը դիտարկել են բազմակողմ բանակցային գործընթացի մեջ: Թեև կան հեղինակներ (ամերիկացի քաղաքագետ Ռ. Ֆրիդհայմ և այլք), որոնք պառլամենտական դիվանագիտություն եզրույթը հենց այդ իմաստով էլ շարունակում են կիրառել, այդուամենայնիվ պառլամենտական դիվանագիտության ընկալումն աստիճանաբար ընդլայնվել է, և ինչպես նշում է Բրյուսելի համալսարանի պրոֆեսոր Դանիել Ֆիոթը, այն միայն միջազգային ֆորումներին չէ, որ վերաբերում

³ Տե՛ս Графский В.Г., Всеобщая история права и государства, Москва, «Норма», 2000, էջ 444:

⁴ Տե՛ս Графский В.Г., История политических и правовых учений, Москва, «Проспект», 2006, էջ 325-329:

⁵ Տե՛ս Dembinski L., The Modern Law of Diplomacy: External Missions of States and International Organizations. Dordrecht: M. Nijhoff, 198, էջ 253:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում:

է⁷, այսօր այդ հասկացությանը բնորոշ են խորհրդարանների և խորհրդարանականների միջազգային գործողությունները, որոնք կարող են լինել քիչ թե շատ ֆորմալիզացված հարաբերություններ⁸:

Պառլամենտական դիվանագիտությունը **դեռևս լայնորեն հետազոտված թեմա չէ**: Մինչ պրակտիկայում այն արագ զարգանում է, գիտության մեջ շարունակում է մնալ տակավին չուսումնասիրված⁹: Թերևս դա է պատճառը, որ գոյություն չունի «պառլամենտական դիվանագիտություն» հասկացության համընդհանուր գիտական սահմանում:

Նեղ իմաստով «դիվանագիտություն»-ն ամենից առաջ պետությունների շահերն առաջ տանելու մեթոդ է բանակցությունների միջոցով, մինչդեռ, քանի որ խորհրդարանականներն այդպիսի գործողություններում սովորաբար չեն ներգրավվում¹⁰, այդ պատճառով էլ գիտական հանրության շրջանակներում չկա լիակատար համաձայնություն առ այն, թե «պառլամենտական դիվանագիտություն» հասկացությունն ինչպիսի՞ ծավալ և բովանդակություն է ներառում: Հետազոտողներից յուրաքանչյուրը տալիս է իր սեփական սահմանումը՝ եզրույթի մեջ դնելով տարբեր իմաստային ծանրաբեռնվածություն:

Այսպես. նիդերլանդացի քաղաքական գործիչ Ֆրանս Վայսգլասը և նախկին դիվանագետ Ջ. Բոյերը նշում են, որ «պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթը կիրառում են՝ նկատի ունենալով ինչպես խորհրդարանականների կողմից իրականացվող միջազգային միջոցառումների ողջ շրջանակը, այնպես էլ երկրների միջև փոխըմբռնումը խորացնելու հրամայականը¹¹, ինչն իրենց աշխատանքներում մեջբերում և զարգացնում են նաև ռազմավարական և միջազգային հետազոտությունների կենտրոնի (CSIS) գործադիր տնօրեն Ռ. Սուկման¹², (Ինդոնեզիա), Փ. Բաջտայը¹³ և այլք:

Հաշվի առնելով «պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթի բնույթը՝ հույն միջազգայնագետ Ջ. Նուուլասը վերլուծությունն իրականացնում է երկու մակարդակում: Առաջին մակարդակը նրա իրավական բնույթին վերաբերում, որը կապված է միջազգային հարաբերությունների ոլորտում խորհրդարանի ինստիտուցիոնալ իրավասության հետազոտման հետ:

⁷ Տե՛ս Fiott D., On the Value of Parliamentary Diplomacy. Madariaga Paper, Vol. 4, No 7, April 2011. [https://www.academia.edu/546268/On the Value of Parliamentary Diplomacy](https://www.academia.edu/546268/On_the_Value_of_Parliamentary_Diplomacy):

⁸ Տե՛ս Burgos Quezada, Mauricio y Javier Riffo Munoz, Jpse Luis (editores) Diplomacia Parlamentaria. Valparaiso: Senado de Chile, 2014, էջ 52:

⁹ Տե՛ս Stavridis S., Parliamentary Diplomacy: some preliminary findings, Jean Monnet Working Paper in Comparative & International Politics No.48, Political Studies Department, Universita di Catania, November 2002. <http://aei.pitt.edu/591/l/jmwp48.htm>.

¹⁰ Տե՛ս Bajtay P., Shaping ang Controlling Foreign Policy-Parliamentary Diplomacy and Oversight, and the Role of the European Parliament. Policy Department, Directorate-General for External Policies. July 2015. էջ. 3:

¹¹ Տե՛ս Weisglas F. and de Boer G., “Parliamentary Diplomacy”, The Hague Journal of Diplomacy, Vol. 2 (2007). էջ 93-94:

¹² Տե՛ս Sukma R. Political Change, Foreign Policy and Parliamentary Diplomacy. Statement delivered at the 3rd Annual CDI Indonesia-Australia Parliamentary Committee Forum, Jakarta, 3 July 2008, էջ 10:

¹³ Տե՛ս Bajtay P., Shaping and Controlling Foreign Policy - Parliamentary Diplomacy and Oversight, and the Role of the European Parliament. Policy Department, Directorate-General for External Policies. July 2015, էջ 10:

Երկրորդ մակարդակն առնչվում է պառլամենտական դիվանագիտության քաղաքական բնույթին և վերաբերում երկրի արտաքին քաղաքականության ձևավորման և իրականացման մեջ խորհրդարանի ունեցած ավելի լայն քաղաքական դերին: Միավորելով դրանք՝ Ջ. Նոուլսը պառլամենտական դիվանագիտությունը ներկայացնում է իբրև «միջազգային հարաբերություններում խորհրդարանի կողմից իրականացվող գործողություններ թե՛ ինստիտուցիոնալ իրավասության շրջանակներում և թե՛ իբրև կենտրոնական գործոն ներքին քաղաքականության մեջ»¹⁴:

Պառլամենտական դիվանագիտությունը սերտորեն կապված է տնտեսական դիվանագիտության հետ¹⁵: Այդ առումով գերմանացի քաղաքագետ Ն. Գյոտցը «պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթը դիտարկում է երկու տեսանկյունից: Առաջինում այն ընկալվում է իբրև որոշումների ընդունման առանձնահատուկ մեթոդ¹⁶, իսկ երկրորդ մոտեցումը վերաբերում է դերակատարների կոնկրետ տեսակին՝ խորհրդարանական գործակալներին, ինչը նշանակում է, որ օրենսդիր մարմիններն ինքնուրույնաբար կազմակերպում են իրենց դիվանագիտական ներգրավվածությունը¹⁷:

«Ներկայումս, «պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթն ավելի հաճախ կիրառվում է դիվանագիտական գործունեությանը մասնակցող անձանց կամ մարմինների ինստիտուցիոնալ ֆոնը բնորոշելու համար, և «հատկանշական է, որ խորհրդարանականները հենց այդ առումով էլ այն կիրառում են», - գրում է Ն. Գյոտցն ու հավելում, որ խորհրդարանական դիվանագիտության նախատիպը միջխորհրդարանական միությունն է¹⁸:

Ըստ իսպանացի քաղաքական գործիչ Ֆ. Տրիլլոյի՝ պառլամենտական դիվանագիտությունն ընդգրկում է օրենսդիր մարմիններին և նրանց անդամներին միմյանց կապող ինստիտուցիոնալ և ոչ ֆորմալ հարաբերությունների բարդ ցանցը. «Լայն իմաստով այն ներառում է օրենսդիր մարմնի սահմանադրական լիազորությունները միջազգային պայմանագրերի և համաձայնագրերի վավերացման ոլորտում կառավարության գործողությունների վերահսկողությունը»¹⁹:

¹⁴ Noulas G., The role of parliamentary diplomacy in foreign policy. Foreign policy journal. 22.10.2011. Availableat: <http://www.foreignpolicyjournal.com/2011/10/22/the-role-of-parliamentary-diplomacy-in-foreign-policy/>

¹⁵ Manasserian T., Economic diplomacy: from theory to real life, Yerevan State University Department of Economics, YSU Print, Yerevan, 2014, էջ 597-611:

¹⁶ Sten Götz N., "On the Origins of 'Parliamentary Diplomacy' Scandinavian 'Bloc Politics' and Delegation Policy in the League of Nations", Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol 40, No 3 (2005), էջ 263:

¹⁷ Sten Masters L., South Africa's emerging parliamentary diplomacy and soft power. Strategic Review for Southern Africa, Vol 37, No 2 (2015), էջ 76, Availableat: [http://www.up.ac.za/media/shared/85/Strategic%20Review/Vol%2037%20\(2\)/masters-էջ74-93.:zp74597.pdf](http://www.up.ac.za/media/shared/85/Strategic%20Review/Vol%2037%20(2)/masters-էջ74-93.:zp74597.pdf):

¹⁸ Sten Götz N., "On the Origins of 'Parliamentary Diplomacy' Scandinavian 'Bloc Politics' and Delegation Policy in the League of Nations", Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol 40, No 3 (2005), էջ 264:

¹⁹ Sten Trillo-Figueroa, Federico La diplomaciaparlamentaria. El Pais, Espana. Tribuna.02 de abril de 1997. Disponible en: <http://elpais.com/diario/1997/04/02/topinion/859932008850215.html>

«Պառլամենտական դիվանագիտություն» հասկացությունը գրեթե նույն կերպ է բնորոշում մեքսիկացի քաղաքագետ Ֆ. Սոլանան. «Պառլամենտական դիվանագիտությունը հասկացվում է որպես օրենսդիր իշխանության և նրա մարմինների միջամտությունը կամ մասնակցությունը պետության արտաքին քաղաքականության մշակմանը, վերահսկողությանն ու իրականացմանը, ինչպես նաև այն ինստիտուցիոնալ և ոչ ֆորմալ հարաբերությունները, որոնք կապակցում են մյուս երկրների օրենսդիր իշխանություններին և նրանց մարմիններին»²⁰:

Ըստ չիլիացի իրավագետ Ֆեդերիկո Բարրայի՝ խորհրդարանական դիվանագիտությունը վերաբերում է կանոնավոր և հաջորդական միջազգային գործունեությանը, որը խորհրդարանները ծավալում են որոշակի պետական նպատակների հասնելու համար: «Այն, ըստ էության, դիվանագիտություն է, որում չկա ո՛չ կառավարությունների ներկայացվածություն, ո՛չ էլ նրանց անունից բանակցելու լիազորություն, և որի հայտնությունն ակնհայտ ապացույցն է պետության միջազգային հարաբերությունների զարգացման գործում խորհրդարանների աճող ազդեցության»²¹:

Որոշ հետազոտողներ և քաղաքական գործիչներ «պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթը կիրառում են ավելի նեղ իմաստով՝ այն համարելով խորհրդարանականների միջև փոխազդեցության նոր մակարդակ: Այս մոտեցման կողմնակիցները հաճախ հղում են կատարում Արևմտաեվրոպական միության վեհաժողովի խորհրդարանական և հասարակայնության հետ կապերի հանձնաժողովի անդամ Վերա Սկարչիալուպիին, որը 2000 թ. «Պառլամենտական դիվանագիտություն, միջազգային վեհաժողովների դերը» վերտառությամբ իր զեկույցում նշել էր. «Խորհրդարանականների միջև շփումները, որոնք վերջին տարիներին ստեղծել են մի շարք նախաձեռնություններ, ներկայումս արտահայտվում են ավելի կառուցվածքային և կազմակերպական ձևերով, որում խորհրդարանական համագործակցությունը փոխարինվել է խորհրդարանական դիվանագիտությամբ: Այդ եզրույթն ընդգրկում է ինչպես ավանդական ձևի ինստիտուցիոնալ կապերը, այնպես էլ ինքնաբուխ ձևավորված կապերը՝ խորհրդարանականներին հնարավորություն տալով լուծելու լուրջ խնդիրներ, որոնք դուրս են ազգային սահմաններից»²²:

Գերմանացի քաղաքագետ Մ. Օբրեխթը պառլամենտական դիվանագիտությունը համարում է խորհրդարանական արտաքին քաղաքականության

²⁰ Stú Richard Munoz Maria Paz & Gonzalez Chavez Jorge. Diplomacia Parlamentaria: abordajes conceptuales y expresiones en el Reglamento de la Camara de Diputados, Camara de Diputados, Mexico, 2011. Disponible en: www.diputados.gob.mx/sedia/sia/spe/SPE-ISS-04-11, էջ 15-16:

²¹ Stú Richard Munoz Maria Paz & Gonzalez Chavez Jorge. Diplomacia Parlamentaria: abordajes conceptuales y expresiones en el Reglamento de la Camara de Diputados, Camara de Diputados, Mexico, 2011. Disponible en: <http://www.diputados.gob.mx/sedia/sia/spe/SPE-ISS-04-11.pdf>, էջ 11-12:

²² Stú Squarcialupi V., Parliamentary diplomacy: the role of international assemblies. Report submitted on behalf of the Committee for Parliamentary and Public Relations. Document a/1685. Assembly of the Western European Union (WEU), 2000. Available at: <http://dspace.africaportal.org/jspui/bitstream/123456789/17678/1/Parliamentary%20Diplomacy%20The%20Role%20of%20International%20Assemblies.pdf>

երեք ձևերից մեկը: Պառլամենտական դիվանագիտության շրջանակներում հեղինակը կարևորում է արտասահմանյան ծառայողական այցերը, այլ երկրների հետ բարեկամական խմբերը և լիազույժար նիստերում հյուրերի ընդունումը՝ նշելով, որ «խորհրդարանական համագործակցություն» եզրույթը դուրս է այդ գործունեության շրջանակից, քանզի մատնանշում է տարբեր (երկկողմ կամ եռակողմ) խորհրդարանական կառույցների առավել ինտենսիվ համագործակցություն²³:

«Ակնհայտ է, որ խորհրդարանների միջազգային ակտիվությունն զգալիորեն աճել է և հանդիսանում է դիվանագիտության կարևոր կողմ, ինչն այլ է, քան պարզապես խորհրդարանական համագործակցությունը միջազգային գործերում», - գրում է իսպանացի քաղաքական գործիչ Պ. Գարսիա-Մարկեսը²⁴:

Հարկ է նշել, որ Միջխորհրդարանական միության՝ «խորհրդարանների ներգրավվածությունը միջազգային գործերում» 2005թ. զեկույցում ևս պառլամենտական դիվանագիտությունն առանձնացվում է միջազգային հարաբերություններում խորհրդարանների գործունեության այլ ձևերից: Զեկույցը ներկայացնում է նաև խորհրդարանական դիվանագիտության կողմերի հակիրճ ցանկը, որում նկատելի է խորհրդարանական դիվանագիտության դերի շեշտադրում հատկապես հակամարտությունների կարգավորման և խաղաղության հաստատման գործընթացներում²⁵:

Միջազգայնագետ Ե. Կոնդրաշովայի կարծիքով, պառլամենտական դիվանագիտությունն արտասահմանյան և միջազգային սուբյեկտների հետ խորհրդարանի փոխգործակցության մյուս ձևերից առանձնացնող հիմնական տարբերիչ գիծն ակտիվ գործողությունների առկայությունն է, որոնք ցուցաբերվում են խորհրդարանականների կողմից առկա հակամարտությունների կարգավորման կամ շփումներում նոր մակարդակի հասնելու համար²⁶:

2006 թ. լույս տեսած «խորհրդարանը և ժողովրդավարությունը 21-րդ դարում» վերնագրով ուղեցույցում սոցիալական տեսաբան Դ. Բիթհամը խորհրդարանական դիվանագիտությունը դիտարկում է որպես միջխորհրդարանական համագործակցության երեք ձևերից մեկը, նշելով որ խորհրդարանական դիվանագիտությունը հաճախ օգտագործվում է հարևան երկրներում

²³ Sñu Obrecht M. Niedergang der Parlamente? Transnationale Politik im Deutschen Bundestag und der Assemblee nationale. Ergon-Verlag, 2006, էջ 238: Verfügbar um: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/tel-00381932/document>.

²⁴ Sñu Garcia-Escudero Marquez P. Diplomacia y Cooperacion Parlamentarias: Las Cortes Generales. Asamblea: Revista Parlamentaria de la Asamblea de Madrid, No. 19 (2008), էջ 7: <http://www.asamblcamadrid.cs/RcvistasAsamblea/ASAMBLtiA%2019%20COMPLETA.pdf>. ^Parliamentary Involvement in International Affairs. A report by the Inter-Parliamentary Union (IPU) to the Second World Conference of Speakers of Parliaments New York, 7-9 September 2005, էջ 8:

²⁵ Sñu Кондрашева Е.В., Эволюция парламентаризма в контексте внешнеполитической деятельности России. Дисс. на соиск. учен. степ. канд. полит. наук. М., 2008, էջ 26:

²⁶ Sñu Beetham, David Parliament and democracy in the twenty-first century. A guide to gooc practice. Inter Parliamentary Union 2006, էջ 173, Available at: http://www.ipu.org/PDF/publications/demo<kacy_en.pdf.

կամ սեփական տարածաշրջանում առկա հակամարտությունների կարգավորման ընթացքում քաղաքական երկխոսությունն առաջ տանելու համար²⁷:

Ըստ տեսաբանների՝ Ս. Ստավրիդիսի և Ա. Մալամուդի՝ խորհրդարանական դիվանագիտությունը միջազգային հարաբերություններում պառլամենտական ինստիտուտների գործունեության երեք հիմնական ձևերից մեկն է, որը բոլորովին վերջերս է ի հայտ եկել և հիմնականում կենտրոնացած է խաղաղաստեղծ և հակամարտությունների կանխարգելման ուղղությամբ իրականացվող գործողությունների վրա:

Հույն միջազգայնագետ Ս. Ստավրիդիսը նշում է, որ պառլամենտական դիվանագիտությունը և խորհրդարանական պատասխանատվությունն արտաքին ու անվտանգության (պաշտպանության) քաղաքականության ոլորտներում նույնը չեն, չնայած, ըստ հեղինակի, սխալ կլիներ անտեսել դրանց միջև փոխադարձ կապը, քանզի առանց խորհրդարանական պատասխանատվության որևէ ձևի չի կարող գոյություն ունենալ խորհրդարանական դիվանագիտություն ընդհանրապես: Մինևույն ժամանակ, միջազգայնագետի կարծիքով՝ նրանց միջև կա տարբերություն՝ հաշվետվողականությունը կապված է ներքին քաղաքականության հետ, մինչդեռ դիվանագիտությունը ներառում է պետության միջազգային հարաբերությունները²⁸:

Այնքանով, որքանով խորհրդարանականները համարվում են ժողովրդի ընտրյալներ, երբեմն հավասարության նշան է դրվում պառլամենտական դիվանագիտության և ժողովրդական դիվանագիտության միջև: «Ես չեի նույնականացնի խորհրդարանական դիվանագիտությունը ժողովրդական դիվանագիտության հետ, ինչպես դա հաճախ տեղի է ունենում: «Ժողովրդական դիվանագիտություն»-ը, իտարբերություն պաշտոնական և խորհրդարանական դիվանագիտության, իր վրա կոնկրետ պարտավորություններ չի կրում, չի կատարում նախագահի հանձնարարությունները և չունի հստակ սահմանված արտաքին քաղաքական գործառույթներ: Դա է նրանց գլխավոր տարբերությունը»²⁹, գրում է ՌԴ Պետդումայի միջազգային գործերի կոմիտեի նախագահ Դ. Ռոզոգինը:

Հարկ է նշել, որ սահմանադրական իրավունքի հետազոտողների շրջանակներում ևս լայն աջակցություն է գտնում այն հայեցակարգը, ըստ որի պառլամենտական դիվանագիտությունը կապող օղակ է ժողովրդական և պաշտոնական դիվանագիտության միջև, քանզի խորհրդարանն իր պատգամավորների միջոցով հասարակության մտահոգություններն արտաքին քաղաքական հարցերում առավել հասանելի է դարձնում իշխանություններ-

²⁷ Stéu Malamud A. y Stavridis S., Parliaments and parliamentarians as international actors. Bob Reinalda (ed.), The Ashgate Research Companion to Non-State Actors, Ashgate, Aldershot, 2011, էջ 101: Available at: <http://apps.eui.eu/PersonWResearch/ malamud/Ashgate-Malamud-Stavridis.pdf>

²⁸ Stéu Stavridis S. Parliamentary Diplomacy: some preliminary findings, Jean Monnet Working Paper in Comparative & International Politics No.48, Political Studies Department, Università di Catania, November 2002. Available at: <http://aei.pitt.edu/591/1/jmwp48.htm>.

²⁹ Stéu Круглый стол #26. Парламентская дипломатия. [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://old.mss.ru/politics/20020605-stol.html>

րին, իսկ կարևոր հարցերի շուրջ կառավարության քաղաքականությունը՝ հասարակության լայն զանգվածներին: Այլ կերպ ասած՝ խորհրդարանները պատասխանատու են քաղաքական որոշումները ժողովրդին հասցնելու համար: Խորհրդարանի՝ իբրև արտաքին քաղաքականության մեջ միջնորդի, հայեցակարգը կապված է իշխանության այդ մարմնի ներկայացուցչական բնույթի հետ, որը շատ հաճախ ընդգծվում է իբրև խորհրդարանի հիմնարար գործառույթ:

Կասկածից վեր է, որ պառլամենտի գործունեությունն իր սահմանադրական լիազորությունների իրականացման ոլորտում ունի և կարող է ունենալ միջազգային նշանակություն (միջազգային պայմանագրերի վավերացում, պետական բյուջեի հաստատում, արտաքին քաղաքականության ոլորտում կառավարության գործունեության վերահսկողություն և այլն), բայցևայնպես, դժվար է չհամաձայնել գերմանացի քաղաքագետ Մ. Օբրեխտի դիտարկմանն առ այն, որ միայն այն դեպքում, երբ «դիվանագիտություն» ասելիս հասկանում ենք շահերի բանակցային համաձայնեցում հիմնախնդիրների ամենակիրառելի լուծումը գտնելու համար, միայն այդ ժամանակ կարելի է պատգամավորների գործունեությունը «դիվանագիտական» համարել³⁰: Ընդ որում, առանցքն այս դեպքում երկխոսության գաղափարն է, որը հաճախ ընդգծվում է իբրև խորհրդարանական դիվանագիտության բուն էություն: Պառլամենտական դիվանագիտության այդպիսի ըմբռնումը հարուստ է օրինակներով:

«Պառլամենտական դիվանագիտությունը միջոց է, որով երկու կամ ավելի խորհրդարաններ կազմակերպում են շարունակական երկխոսություն՝ միջազգային առանցքային հիմնախնդիրների շուրջ», - նշված է խորհրդարանական զարգացման վերաբերյալ գիտելիքների գլոբալ ու առաջատար հարթակի՝ AGORA-ի կայքում³¹:

ԵԽԽՎ «պառլամենտական դիվանագիտության խթանումը» վերտառությամբ զեկույցում նշված է. «Վեհաժողովը ճանաչում է պառլամենտական դիվանագիտության բուն էությունը հանդիսացող երկխոսության և համագործակցության դրական ներդրումը միջպետական լարվածության թուլացման, մարդու իրավունքների, խորհրդարանական ժողովրդավարության, օրենքի գերակայության և այլ բարդ հիմնախնդիրների ոլորտում հնարավոր լուծումներ գտնելու գործում»³²:

«Շատ զգայուն հարցեր են հաջողությամբ լուծվել պառլամենտական դիվանագիտության հիմքը հանդիսացող երկխոսության և բանակցություններ-

³⁰ Söhn Obrecht M., Niedergang der Parlamente? Transnational Politik im Deutschen Bundestag und der Assemblée nationale. Ergon-Verlag, 2006, էջ 238:

³¹ Söhn Portal for Parliamentary Development: Home: Resources: Areas of Expertises: Parliamentary Diplomacy. Available at: <http://www.agora-parl.org/resources/aoe/parliamentaryinstitution/parliamentary-diplomacy>, էջ 27:

³² Söhn Joao Bosco Soares da Mota Amaral Promoting parliamentary diplomacy. Doc. 12428 Report. Committee on Political Affairs and Democracy. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 26 October 2010, էջ 3: Söhn Available at: [http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDove Europe 20 October 2013](http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDove%20Europe%20October%202013), էջ 45:

րի միջոցով», -2005թ. սեպտեմբերին Խորհրդարանների խոսնակների՝ Նյու Յորքում անցկացված երկրորդ համաշխարհային համաժողովում Իսլամական համաժողովի անդամ-պետությունների կազմակերպության խորհրդարանական միության (PUOICM) անունից ելույթ ունենալիս նշել էր Մ. Քիլիկը³³:

Ամփոփելով ամբողջ վերն ասվածը՝ սույն հոդվածի հեղինակն առաջարկում է **պառլամենտական դիվանագիտությունը բնորոշել որպես՝ խորհրդարանականների կողմից իրականացվող գործողությունների ամբողջություն, որն ուղղված է արտաքին քաղաքական որոշակի նպատակներին հասնելու գործընթացում քաղաքական երկխոսությունն առաջ փանելուն և զարգացնելուն: Ընդ որում, երկխոսությունն այս դեպքում կիրառվում է ոչ այնքան պարտադիր վերջնարդյունքին հասնելու, որքան պառլամենտական դիվանագիտության ճկուն միջոցների գործադրմամբ քաղաքական գործընթացի մասնակիցների միջև փոխըմբռնման խորացման, դիրքորոշումների մերձեցման և վստահության մթնոլորտի ձևավորման, ասել է, թե՛ բանակցությունների բարենպաստ քաղաքական մթնոլորտի ստեղծման համար:**

Կարելի է արձանագրել նաև, որ պառլամենտական դիվանագիտությունը իրավաքաղաքական կատեգորիա է, որի հետագա ներուժը դեռ պետք է քննարկվի ու վերաիմաստավորվի: Ինչպես նշում է հույն միջազգայնագետ Ս. Ստավրիդիսը՝ «Մեր ժամանակներում պառլամենտական դիվանագիտությունն այլևս փաստ է; Դասերից մեկը, որ պառլամենտական դիվանագիտությունը կարող է ուսանել տարածաշրջանային կառավարություններին, այն է, որ միջազգային հարաբերությունները գործադիր իշխանության բացառիկ առանձնաշնորհը չեն այլևս: Գլոբալացված աշխարհում հնարավորություն ներկան շատ սուբյեկտների, այդ թվում և տարածաշրջանների ու նրանց համապատասխան խորհրդարանների համար: Այդպիսի զարգացման մեջ առկա է նաև ժողովրդավարացման ակնհայտ տարր, որը չպետք է անտեսվի»³⁴:

Ժամանակակից պայմաններում, երբ պառլամենտը և պառլամենտարիզմը ձեռք են բերել նոր որակական հատկանիշներ՝ պառլամենտական դիվանագիտությունն առավել քան պահանջված է: Միջազգային փորձը վկայում է ոչ միայն դրա արդյունավետության, նշանակության ու հետագա զարգացման, այլ նաև այն մասին, որ պառլամենտական դիվանագիտությունն ունակ է ամրապնդել երկրների միջև վստահությունը և ներազդել առավել սուր և վիճահարույց միջազգային և տարածաշրջանային հարցերի լուծմանը:

Կարող է հարց ծագել, թե պետք են արդյոք հնաշխարհի դիվանագիտական հայացքները նոր ժամանակներում: Այդ հարցին ժամանակին պատասխանել է Գ. Հեգելը՝ նշելով. «Հին ժողովուրդների դիվանագիտությունը այնպիսի հիմք է նոր դիվանագիտության համար, որ պարզապես պետք է ընդգրկվի վերջինիս մեջ:

³³ Sŭu Summary records of the proceedings of the 127th IPU Assembly. Session I: Roundtable discussion: Multilateralism and the role of parliamentary diplomacy. Quebec City (Canada) 21- 26 October 2012, էջ 46;

³⁴ Sŭu Stavridis S. Parliamentary Diplomacy: any Lessons for regional parliaments Zaragoza, 2006. էջ 25:

Դա այն հիմքն է, որի վրա աճեց նոր դիվանագիտությունը»³⁵: Իսկ Սոկրատեսը նկատում էր, թե՛ «Արքաներն ու կառավարողները նրանք չեն, ովքեր գայիսոն են կրում, նրանք չեն, ովքեր ընտրվել են հայտնի մեծատոհմիկների կողմից, նրանք չեն, ովքեր իշխանության են հասել սակարկությունների, բռնության և խաբեության միջոցով, այլ՝ նրանք, ովքեր կարող են ղեկավարել»³⁶:

Որպես ամփոփում նշենք, որ արցախյան հակամարտության կապակցությամբ ներկայումս անզիջում պայքար է գնում հայ-ադրբեջանական հարաբերություններում, որում էական դեր ունի ՀՀ ԱԺ պատգամավորական պատվիրակությունների պառլամենտական դիվանագիտությունը միջազգային տարբեր կառույցներում: Դրանց պետք է առավել կայուն և բովանդակային խոր բնույթ հաղորդել:

Annotation. In this article, in accordance with the Constitution of the Republic of Armenia regarding the norms, as well as the essence and concept of parliamentary diplomacy, on the basis of comparisons and analysis of points of view existing in legal domestic and foreign literature, our own characteristic of parliamentary diplomacy was developed. The difference between this kind of diplomacy and popular diplomacy was presented.

Аннотация. В данной статье, в соответствии с Конституцией РА, по поводу норм, а также сущности и понятия парламентской дипломатии, на основе существующих в юридической отечественной и зарубежной литературе сопоставлений и анализа точек зрения, была разработана собственная характеристика парламентской дипломатии. Представлена разница между парламентской дипломатией и народной дипломатией.

Բանալի բառեր - Սահմանադրություն, դիվանագիտություն, սահմանադրական իրավունք, միջազգային իրավունք, միջազգային պայմանագիր, ինտեգրում, օրենսդիր, հանձնաժողով, վեհաժողով, երկխոսություն, բանակցային գործընթաց:

Keywords: Constitution, diplomacy, constitutional law, international law, international treaty, integration, legislator, commission, Congress, dialogue, negotiation process.

Ключевые слова: Конституция, дипломатия, конституционное право, международное право, международный договор, интеграция, законодатель, комиссия, Конгресс, диалог, процесс переговоров.

Մ. Մանուկյան - Եվրասիա միջազգային համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի դասախոս, նույն ամբիոնի հայցորդ, էլ. փոստ՝ martin_manukyan1995@mail.ru.am

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 25.11.2019, տրվել է գրախոսության՝ 25.11.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Ռ. Պետրոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

³⁵ Տե՛ս Գ.Գегель, соч., том VIII, էջ 45-46:

³⁶ Տե՛ս В.Г.Графский, Всеобщая история права и государства, Москва, «Норма», 2000, էջ 159-161:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

АДЕЛИНА САРГСЯН

*Соискатель кафедры уголовного права и
уголовно-процессуального права
Института права и политики РАУ*

ADELINA SARGSYAN

*PhD student of the Chair of Criminal Law and
Criminal Procedure Law of RAU
Institute of Law and Politics*

ԱԴԵԼԻՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

*ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի
քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության
իրավունքի ամբիոնի հայցորդ*

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ
РЕГЛАМЕНТАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОГО РАСКАЯНИЯ КАК
ОСНОВАНИЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ**

**SOME PROBLEMS OF LEGISLATIVE REGULATION OF ACTIVE
REPENTANCE AS A BASIS FOR EXEMPTION FROM CRIMINAL
LIABILITY**

**ԳՈՐԾՈՒՆ ԶՂՋԱԼՈՒ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ
ՀԻՄՔԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ԽՆԴԻՐՆԵՐ**

Наличие в отечественном уголовном законодательстве института деятельного раскаяния является альтернативной реакцией государства на противоправное поведение совершившего правонарушение лица. Государство, так сказать, идет на «законную сделку с правонарушителем», первоочередной своей задачей считая не столько наказание преступника, сколько защиту охраняемых законом ценностей и интересов, предотвращение возможных более тяжких последствий преступления¹. Таким образом, роль поощрительных норм, одной из которых и

¹ Тадевосян Л.З., Социальное назначение уголовно-правового института деятельного раскаяния.

выступает норма об освобождении от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием, в деле предотвращения дальнейшей криминализации лица, совершившего преступление, предупреждения совершения новых преступлений и защиты триады ценностей, провозглашенной и охраняемой уголовным законодательством, трудно переоценить. Институт деятельного раскаяния в Общей части УК предусмотрен в странах СНГ (кроме Кыргызстана), в КНР, в Латвии, в Монголии, в Республике Корея. В других странах нормы о деятельном раскаянии предусматриваются в Особенной части.

В странах англо-американской системы права институт деятельного раскаяния не получил развития. В США своеобразным институтом деятельного раскаяния является уголовно-процессуальный институт сделки о признании вины между обвинителем и обвиняемым².

По справедливому утверждению А.В. Ендольцевой, под деятельным раскаянием следует понимать указанные в законе «активные добровольные действия, посредством которых лицо, совершившее преступление или прервавшее его доведение до конца, руководствуясь любыми внутренними побуждениями, предотвращает, устраняет или уменьшает тяжесть вредных последствий содеянного либо оказывает помощь правоохранительным органам в раскрытии и расследовании этого и других преступлений, что влечет за собой в случаях, предусмотренных законом, освобождение от уголовной ответственности или смягчение наказания»³.

Согласно ст. 72 Уголовного кодекса Республики Армения, «лицо, впервые совершившее преступление небольшой тяжести или средней тяжести, может быть освобождено от уголовной ответственности, если оно после совершения преступления добровольно явилось с повинной, содействовало раскрытию преступления, возместило ущерб или иным образом загладило вред, причиненный преступлением». Данная норма в Уголовном кодексе Российской Федерации (ст. 75 УК РФ) изложена иначе: «Лицо, впервые совершившее преступление небольшой или средней тяжести, может быть освобождено от уголовной ответственности, если после совершения преступления добровольно явилось с повинной, способствовало раскрытию и расследованию этого преступления, возместило ущерб или иным образом загладило вред, причиненный этим преступлением, и вследствие деятельного раскаяния перестало быть общественно опасным». Нетрудно заметить, что к числу обязательных условий применения ст. 75 УК РФ относится деятельное раскаяние, вследствие чего лицо перестало быть общественно опасным.

Лингвистический анализ слова «деятельное» позволяет определить его в

Вектор науки ТГУ, № 3 (3), 2010, с. 198.

² Додонов В.Н., Сравнительное уголовное право. Общая часть: Монография / Под общ. и науч. ред. д.ю.н., проф., заслуж. деятеля науки РФ С.П. Щербы, М., Изд-во «Юрлитинформ», 2010, с. 389.

³ Ендольцева А.В., Институт деятельного раскаяния в уголовном праве. Автореф. дис. канд. юрид. наук, М., ВНИИ МВД РФ, 2000, с. 7.

значении «энергично работающий, проявляющий особенную активность»⁴, полностью соответствующем смыслу рассматриваемого уголовно-правового института, и прийти к выводу о целесообразности его употребления применительно к нему. Что касается термина «раскаяние», положенного законодателем в основу наименования данного института освобождения от уголовной ответственности, то, по нашему мнению, рассматриваемое законодательное решение представляется сомнительным и требующим совершенствования и приведения в соответствие с содержанием уголовно-правовой нормы. Раскаяние означает чувство сожаления по поводу своего поступка⁵, и, скорее выступает исключительно внутренней, психологической, оценочной, а не правовой категорией, и трудно доказываемой на практике в каждом конкретном случае. В свою очередь, это становится лишь искусственным препятствием или затягиванием реализации данной поощрительной нормы, основной целью которой выступает именно превентивная функция, функция стимулирования позитивного постпреступного поведения соответствующих лиц, снижения уровня преступности и раскрываемости совершенных преступлений.

Как совершенно верно отметил И.Л. Петрухин, «можно соблюсти все условия, указанные в ст. 75 УК РФ, и не раскаяться»⁶. Действительно, для наличия деятельного раскаяния совсем не обязательно наличие искреннего раскаяния в поступках лица, совершившего преступление. В большинстве случаев в основе позитивных постпреступных действий лица не всегда лежит чувство сожаления и стыда за совершенное им деяние и чаще всего раскаяние является фиктивным, подкрепленным лишь словами, в то время как на самом деле преступник руководствовался совершенно иными мотивами. Подытоживая результаты анализа рассматриваемого вопроса, можно заключить, что зачастую лицо, выполняющее совокупность постпреступных действий, предусмотренных рассматриваемыми нормами, *de jure* признает себя виновным в совершении преступления, в то время как *de facto* он не испытывает чувства сожаления о содеянном им. Однако данное обстоятельство никак не препятствует применению в отношении данного лица норм об освобождении от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием, поскольку уголовно-правовая политика государства взяла курс на гуманизацию законодательства и, в связи с этим, единственно важным обстоятельством выступает факт признания лицом совершения им преступления, а не его действительное раскаяние.

Кроме того, следует четко разграничивать понятия «признание вины» и «раскаяние», из которых для судебных и следственных органов определяющее значение имеет лишь первое. Лицо может полностью либо частично признать свою вину в совершенном преступлении, однако не раскаяться в нем. Из этого следует, что раскаяние представляет собой необязательную составляющую пози-

⁴ Ушаков Д.Н., Толковый словарь русского языка, М., Альта-Принт, 2005, с. 376.

⁵ Ожегов С.И., Толковый словарь русского языка, М., АСТ, 2016, с. 483.

⁶ Петрухин И.Л., Гуманность или трезвый расчет // Российская юстиция, 1999, № 9, с. 25.

тивного постпреступного поведения лица, совершившего преступление и, таким образом, не влияет на решение вопроса о наличии в его поведении признаков деятельного раскаяния и на решение об освобождении от уголовной ответственности. Отметим, что нами полностью поддерживается точка зрения М.А. Стадник, Л.В. Блудниковой, О.С. Лустовой и др. о том, что признание лицом, совершившим преступление, своей вины еще не означает его раскаяния в этом и, следовательно, данные понятия не равнозначны. Исходя из этого, предлагается наименования ст. 75 Уголовного кодекса Российской Федерации и ст. 72 Уголовного кодекса Республики Армения в целях достижения соответствия между ее содержанием и названием, изложить в следующей формулировке: «Деятельное признание вины». Такой подход позволит избежать существующих противоречий между данной нормой и конституционно-правовым положением о презумпции невиновности. Виновность лица при применении статьи о деятельном раскаянии фактически устанавливает и следователь, при этом законодательство Армении (ст. 35 УПК) не требует до прекращения уголовного преследования в связи с деятельным раскаянием разъяснять обвиняемому право возражать против такого решения. Наоборот, ст. 28 УПК РФ наделяет обвиняемого таким правом.

С.С. Аветисян отмечает, что «с целью избежания противоречий между нормами конституционного и уголовного права, в уголовном законе можно установить положение о том, что лицо, освобождаемое от уголовной ответственности, должно признавать себя виновным в совершении преступления (или соглашаться с предъявляемым обвинением, как, например, при ускоренной форме судебного разбирательства). Проблема может быть решена и посредством передачи функции освобождения лица от уголовной ответственности суду. Но этот вариант решения проблемы неприемлем».⁷

Для комплексного решения проблемы предлагаем дополнить ч.6 ст. 35 УПК РА ссылкой на ст. 72 УК РА. Это означает, что если обвиняемый будет возражать против освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием, то дело не может быть прекращено.

Ознакомление с постановлениями Кассационного суда РА показало, что отдельных правовых позиций по применению ст. 72 УК РА не имеется. Однако такие понятия, как деятельное раскаяние, явка с повинной, раскрываются в ряде прецедентных решений Кассационного суда. Так, Кассационный суд РА в решении **EAND/0091/01/09 по делу Андраника Аветисяна от 13 июля 2011 года указал, что** явка с повинной означает, что лицо добровольно является в правоохранительные органы и сообщает о совершенном им преступлении. Следует отметить, что явка с повинной, способствование раскрытию и расследованию преступления, добровольное возмещение причиненного ущерба являются обстоятельствами, смягчающими наказание (по ст. 62 УК РА – смягчающими ответственность и наказание). Поэтому возникает вопрос, в

⁷ Аветисян С.С., Приоритеты и перспективы нового уголовного кодекса Республики Армения (социально-правовая концепция), Ер., Изд-во РАУ, 2012, с. 344.

каких случаях отмеченные обстоятельства следует учитывать при назначении наказания, а в каких, с учетом впервые совершенного преступления небольшой или средней тяжести, – в качестве основания для освобождения от уголовной ответственности? Отсутствие четких законодательных разграничений по этому вопросу не способствует эффективной реализации принципов уголовного права и позитивному поведению обвиняемого, часто приводит к судебным ошибкам. При освобождении лица от уголовной ответственности важно установить утрату виновным лицом общественной опасности, с приведением в процессуальном решении соответствующих доводов. Было бы правильным рассматриваемую норму дополнить положением о том, что «при отсутствии необходимых условий для освобождения от уголовной ответственности данные, характеризующие постпреступное поведение виновного, учитываются при назначении наказания». Аналогичная норма содержится, например, в ст. 22 УК Испании⁸.

Следующей проблемой, заслуживающей внимания и ставшей предметом широких дискуссий в научных кругах, является вопрос относительно положения закона, закрепляющего освобождение от уголовной ответственности за совершение лицом преступления небольшой или средней тяжести впервые. Решение этого вопроса играет значительную роль в правоприменительной деятельности, поскольку на практике имеют место определенные расхождения в понимании этой дефиниции и, следовательно, в оценке возможности освобождения от уголовной ответственности⁹. Споры по поводу содержания термина ведутся «впервые». Причиной, в первую очередь, является отсутствие закрепления на законодательном уровне определения данного термина. Данное обстоятельство выступает результатом того, что при решении вопроса об освобождении от уголовной ответственности, толкование понятия «впервые» осуществляется с помощью анализа судебной практики. Некоторое разъяснение в указанную проблематику вносит Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации «О применении судами законодательства, регламентирующего порядок освобождения от уголовной ответственности», принятое 27 июня 2013 г. № 19. Позиция высшей судебной инстанции сводится к тому, что определяющее значение в данном случае имеет юридическая, а не фактическая сторона данного вопроса. Так, в своем Постановлении суд указывает, что в статьях 75, 76, 76.1 и 76.2 УК РФ впервые совершившим преступление следует считать, в частности, лицо, которое ранее было освобождено от уголовной ответственности.

По нашему мнению, во всех тех случаях, когда имело место освобождение лица от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям, перечень которых закреплен уголовно-процессуальным кодексом РА (РФ), отсутствует такой признак деятельного раскаяния, как совершение преступления «впервые». Таким образом, целесообразным видится ограничение значения термина «впервые»

⁸ Уголовный кодекс Испании. Принят в 1995 г.

⁹ Бриллиантов А.В., Освобождение от уголовной ответственности: с учетом обобщения судебной практики: научно-практич. пособие, Москва: Проспект, 2019, с. 27.

применительно к рассматриваемой проблеме. Применение института деятельного раскаяния, стимулирующего положительное постпреступное поведение, призвано реализовать идеи справедливости, гуманизации, однако, это не означает их воплощение за счет нарушения иных принципов уголовного законодательства, а именно принципов неотвратимости наказания и ответственности. Повторное совершение лицом умышленного преступления свидетельствует о его устойчивой антиобщественной установке, общественной опасности, искаженности его личности и нежелании соблюдать правила общежития, принятые в данном обществе. В целях устранения отмеченных неточностей представляется целесообразным или в качестве примечания к указанной статье УК определить, что конкретно в данном случае понимается под понятием «впервые», или же внести некоторые коррективы в действующее Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации. Применительно к рассматриваемому вопросу в ст. 1 Проекта нового Уголовного кодекса Республики Армения дается следующее понятие: «Лицом, впервые совершившим преступление, признается лицо, ранее не совершавшее преступление или совершившее, но освобожденное от уголовной ответственности, или судимость которого снята или погашена». В ч. 2 ст. 85 УК проекта отмечается: «Лицо, ранее освобожденное от уголовной ответственности по данному основанию, не может быть вновь освобождено от уголовной ответственности по основанию, предусмотренному частью первой настоящей статьи». Однако нами представляется, что армянский законодатель может продолжить совершенствование рассматриваемой уголовно-правовой нормы и ограничить чрезмерно широкое ее применение посредством закрепления положения, согласно которому по данному основанию не может освобождаться от уголовной ответственности лицо, ранее совершившее преступление. Соответственно, по данному пути может пойти и российский законодатель. Исключения могут составить неосторожные преступления. Поэтому редакцию рассматриваемой уголовно-правовой нормы можно изложить в следующем виде: «Лицо, совершившее преступление небольшой или средней тяжести, если оно ранее не совершило умышленного преступления...».

В науке уголовного права нет единого мнения относительно объема действий, образующих деятельное раскаяние. Данная проблема получила обстоятельное изучение в трудах Е.В. Благова, согласно которому в науке сложилось три подхода по рассматриваемому вопросу:

- теория кумулятивности, согласно которой деятельное раскаяние образуют только действия, названные в ч. 1 ст. 75 УК РФ;
- теория разумной кумулятивности, согласно которой раскаяние образуют действия, названные в ч. 1 ст. 75, которые осуществимы в данном случае;
- теория антикумулятивности, согласно которой деятельное раскаяние образует любое действие, названное в ч. 1 ст. 75¹⁰.

¹⁰ Благов Е.В., Освобождение от уголовной ответственности (размышления о проблемах и их преодолении), М., Юрлитинформ, 2018, с. 113.

Анализ отмеченного Постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации позволяет заключить о наличии противоречия между его положениями и ст. 75 Уголовного кодекса РФ. Представляется, что букве закона соответствует лишь теория обязательного наличия всех перечисленных в ст. 75 УК условий. В связи с этим следует отметить позицию Пленума Верховного Суда, согласно которой «По смыслу ч. 1 ст. 75 УК РФ, освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием возможно при условии выполнения всех перечисленных в ней действий или тех из них, которые с учетом конкретных обстоятельств лицо имело объективную возможность совершить (например, задержание на месте преступления объективно исключает возможность явиться в правоохранительные органы с сообщением о совершенном преступлении, однако последующее способствование лицом раскрытию и расследованию преступления, возмещение им ущерба и (или) заглаживание вреда иным образом могут свидетельствовать о его деятельном раскаянии)» (п. 4).

Сторонниками обязательного наличия всех перечисленных в ч. 1 ст. 75 УК РФ условий для признания в действиях лица деятельного раскаяния являются ряд авторов¹¹.

Проанализировав различные подходы к данному вопросу, сложившиеся в науке уголовного права, мы склоняемся к предложенной Е.В. Благовым теории разумной кумулятивности условий, перечисленных в статье, регламентирующей порядок освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием. По нашему мнению, буквальное понимание смысла ст. 75 и требование обязательного наличия всех условий, перечисленных в ней, делает поощрительную норму, внесенную законодателем, недееспособной, «мертвой», ограничивая сферу ее применения. Следовательно, цели, преследуемые законодателем при установлении данной нормы, не достигаются. Законодатель, предусматривая введение института деятельного раскаяния, предоставил возможность дифференцированного подхода к решению вопроса об уголовной ответственности лиц с учетом их позитивного посткриминального поведения, а также достижения эффективности расследования, раскрытия, предупреждения преступлений и дальнейшей криминализации указанных лиц, экономии уголовной репрессии. А.В. Бриллиантов отмечает, что наличие условий, свидетельствующих о деятельном раскаянии, необходимо лишь для одной цели – для того, чтобы правоприменитель на их основании мог установить тот факт, что лицо вследствие деятельного раскаяния перестало быть общественно опасным. И следовательно, для освобождения от уголовной ответственности не обязательно наличие в каждом конкретном случае всех условий освобождения, указанных в ст. 75 УК РФ¹².

Требование обязательного наличия всех условий, предусмотренных в ст. 75 УК РФ, искусственно сужая сферу ее применения, зачастую может приводить

¹¹ См.: Верина Г.В., *Фундаментальные понятия уголовного права России: актуальные проблемы: монография*, М., Юрлитинформ, 2018, с. 41.

¹² Бриллиантов А.В., *Указ соч.*, с. 41.

к ситуации, когда по объективным обстоятельствам лицо просто не имело возможности выполнить все из них. В каждом конкретном случае необходимо проявлять строго индивидуальный подход, устанавливать, выполнило ли лицо, совершившее преступление, все зависящие от него условия и только в данном случае решать вопрос об освобождении от уголовной ответственности. Безусловно, целью применения института деятельного раскаяния является возбуждение у лица, совершившего преступление, интереса и желания в содействии правоохранительным органам в раскрытии и расследовании преступления, а потому представляется совершенно необоснованным отказывать данному лицу в освобождении от уголовной ответственности только лишь потому, что он не выполнил какое-либо условие деятельного раскаяния.

Заслуживает внимания высказывание А.В. Ендольцевой, согласно которому критерием достаточности субъективных условий для прекращения уголовного дела в связи с деятельным раскаянием может служить наличие совокупности действий, перечисленных в части первой нормы, посвященной институту деятельного раскаяния, если эти действия обвиняемого объективно дополняли друг друга (так, если у лица не было объективной возможности совершить все действия, указанные в законе), но он активно оказывал помощь следствию в раскрытии преступления, то такое позитивное поведение виновного может являться основанием освобождения его от уголовной ответственности на основании деятельного раскаяния¹³. Однако в целях избежания широкого толкования рассматриваемой уголовно-правовой нормы, считаем необходимым выделить в числе условий деятельного раскаяния обязательные, к числу которых можно отнести категорию преступления и требования совершения его впервые, и факультативные, наличие которых не является обязательным.

Освобождение лица от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием является правом, а не обязанностью правоприменительных органов. На наш взгляд было бы справедливым и эффективным в ряде случаев применение данной нормы считать обязанностью данных органов. Например, в случае совершения преступления по неосторожности впервые, покушения на преступление небольшой или средней тяжести. Так, например, освобождение от уголовной ответственности по делам о преступлениях в сфере экономической деятельности (ст. 76.1 УК РФ) при наличии соответствующих условий является обязательным для правоприменительных органов. Такой подход способствует эффективной реализации данного института, исключает субъективный подход правоприменителя по его применению, способствует снижению мер уголовно-правовой репрессии, стимулирует позитивное поведение обвиняемого.

В Проекте нового УК РА (ч. 1 ст. 85) освобождение лица от уголовной ответственности является обязательным при наличии следующих условий: впервые совершение преступления небольшой или средней тяжести, способствование

¹³ Ендольцева А.В., Институт освобождения от уголовной ответственности: проблемы и пути их решения: монография, М., 2004, с. 88.

или содействие раскрытию преступления и возмещение причиненного ущерба (если ущерб не причинен, то достаточно добровольное содействие). Кроме того, добровольная явка с повинной как обязательное условие исключается.

Подводя итоги проведенного исследования, следует отметить безусловно важную и определяющую роль деятельного раскаяния как эффективного средства уголовно-правового воздействия на лиц, совершивших преступления и борьбы с ними. Вместе с тем, законодательная регламентация данного института нуждается в дальнейшем совершенствовании, в частности, требует значительной доработки законодательное определение понятия деятельного раскаяния как в Уголовном кодексе Российской Федерации, так и Республики Армения, внесение корректив относительно условий, образующих деятельное раскаяние. И только лишь верно сконструированная уголовно-правовая норма, согласующаяся как с требованиями научной мысли, так и практики, может обеспечить достижение поставленных перед ней целей.

Предлагается следующая редакция ч. 1 ст. 72 УК РА (ч. 1 ст. 75 УК РФ):

«Освобождение от уголовной ответственности в связи с признанием вины

1. Лицо, впервые совершившее преступление небольшой или средней тяжести, может быть освобождено от уголовной ответственности, если после совершения преступления добровольно явилось с повинной, способствовало раскрытию и расследованию преступления, возместило причиненный ущерб или иным образом загладило вред, причиненный в результате преступления, и вследствие признания вины перестало быть общественно опасным.

При одновременном наличии всех отмеченных условий лицо, совершившее преступление, освобождается от уголовной ответственности. Лицо освобождается от уголовной ответственности также при наличии одного из отмеченных условий, если впервые совершенное деяние небольшой или средней тяжести является неосторожным или покушением на эти преступления».

Предложенные законодательные изменения неоспорны, но они в своей совокупности способны устранить имеющиеся проблемы и противоречия.

Annotation. Modern criminal law policy of the state is on the path of humanization of criminal legislation, one of the manifestations of which is the institution of exemption from criminal liability in connection with active repentance. The existence of incentive norms on active repentance is designed to implement the fundamental principles of criminal law, in particular, the principle of justice and humanism. In this study, the author analyzes the problem of construction of article 72 of the criminal code of the RA and article 75 of the criminal code of the RF, its differences with the position of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation and numerous issues that have not received proper scientific understanding and cause difficulties in the process of law enforcement. In the article, the author gives scientifically based recommendations aimed at improving the current legislation and practice of applying this incentive norm in order to more effectively achieve the goals set for it.

Ամփոփում: Պետության ժամանակակից քրեաիրավական քաղաքականությունը գնում է քրեական օրենսդրության մարդասիրության ճանապարհով, որի դրսևորումներից է գործուն գղջման հետ կապված քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու ինստիտուտը: Գործուն գղջման խրախուսական նորմերի առկայությունը կոչված է իրականացնելու քրեական

իրավունքի հիմնարար սկզբունքները, հատկապես՝ արդարության և մարդասիրության սկզբունքը: Սույն հետազոտության մեջ հեղինակը վերլուծության է ենթարկել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի և ՌԴ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի ձևակերպումներում առկա թերությունները, Ռուսաստանի Դաշնության Գերագույն դատարանի պլենումի դիրքորոշման հետ դրանց տարածայնությունները և մի շարք այլ հարցեր, որոնք պատշաճ գիտական իմաստավորում չեն ստացել և իրավակիրառ պրակտիկայում բազմաթիվ դժվարություններ են առաջացնում:

Բանալի բառեր - գործուն զղջալը, խրախուսում, խթանում, հեղինակավոր վարքագիծ, քրեական պատասխանատվությունից ազատում:

Keywords: active repentance; encouragement; stimulation; post-criminal behavior; exemption from criminal liability.

Ключевые слова: деятельное раскаяние, поощрение, стимулирование, постпреступное поведение, освобождение от уголовной ответственности.

Ա. Սարգսյան - ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. փոստ՝ adelina-sargsyan@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 18.11.2019, տրվել է գրախոսության՝ 18.11.2019, երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL TRIAL/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

ՏԻԳՐԱՆ ՂԱԶԱՐՅԱՆ
*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և
կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ*

TIGRAN GHAZARYAN
*PhD Student at the Chair of Criminal Proceedings and
Criminalistics of YSU Faculty of Law*

ТИГРАН КАЗАРЯН
*Аспирант кафедры уголовного процесса и криминалистики
Ереванского государственного университета*

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾ ՀԱՐՈՒՑԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ՈՐՈՇՄԱՆ
ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԴԱՏԱԽԱՋԱԿԱՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ**

**PROSECUTORIAL SUPERVISION OVER DECISION ABOUT
INSTITUTION OF CRIMINAL PROCEEDINGS**

**О ПРОКУРОРСКОМ НАДЗОРЕ НАД РЕШЕНИЕМ
ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА**

Քրեական դատավարության տեսության մեջ երկար ժամանակ գերիշխում էր այն մոտեցումը, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը ենթակա չէ բողոքարկման, այդպիսի գաղափարախոսությունը դրված էր նաև 1998 թ. ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հիմքում: Ընդհանուր առմամբ գաղափարի հիմքում այն դիրքորոշումն էր, որ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը կարող են սահմանափակվել ոչ թե քրեական գործի հարուցման որոշմամբ, այլ դրանից հետո կատարվելիք քննչական և դատավարական գործողություններով:

Մատնանշված մոտեցումը փոխվեց, երբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2007 թվականի փետրվարի 21-ի փոփոխություններով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածը խմբագրվեց, որի արդյունքում 4-րդ մասն առաջին անգամ նախատեսեց, որ դատախազի կողմից կարող է վերացվել քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը:

Ինչ վերաբերում է հիշյալ որոշման նկատմամբ դատական վերահսկողության իրականացմանը, ապա դրա հնարավորությունը սահմանվեց ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքով:

Քննիչը, հետաքննիչը, ներքին համոզմունք ձևավորելով, որ հանցագործության մասին ստացված հաղորդման մեջ առերևույթ պարունակվում են հանցագործության հատկանիշներ և բացակայում են քրեական վարույթը բացառող հանգամանքները, պարտավոր են հարուցել քրեական գործ՝ այդ մասին անհապաղ ծանուցելով դիմումատուին:

Քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը պետք է ոչ միայն հիմնավորված լինի և ընդունվի օրենքով սահմանված ժամկետում, այլ նաև պետք է հանցագործության մասին հաղորդման, դիմումի ստուգումն իրականացնող պաշտոնատար անձանց օրինական և թույլատրելի գործունեության արդյունք լինի:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ հետաքննության մարմինը քրեական գործ հարուցելու կամ գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման պատճենը 24 ժամվա ընթացքում ուղարկում է դատախազին՝ որոշման օրինականությունը ստուգելու նպատակով: Միևնույն պարտականությունը դրված է նաև քննիչի վրա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Միևնույն ժամանակ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի ուսումնասիրությունից ակնհայտ է դառնում, որ դատախազը, քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման օրինականության ստուգման արդյունքում, որևէ լիազորությամբ օժտված չէ՝ ի տարբերություն քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման, որի պայմաններում իրավասու է վերացնել այն և հարուցել քրեական գործ:

Գտնում ենք, որ առկա օրենսդրական բացի պայմաններում հնարավոր չէ խոսել արդյունավետ դատախազական հսկողության մասին, երբ օրենսդիրը չի նախատեսել դրա իրականացման մեխանիզմները, արդյունքում կայացվելիք դատավարական որոշումների շրջանակը, մինչ այդ ձեռք բերված ապացույցների դատավարական ճակատագիրը, ինչպես նաև կիրառված հարկադրանքի միջոցների իրավական հետևանքները, որոնք մանրակրկիտ կարգավորման անհրաժեշտություն ունեն:

Հանցագործության մասին հաղորդման մեջ առկա տեղեկությունների սխալ գնահատումը, նրա մակերեսային ստուգումը, քրեական գործի հարուցման հարցի լուծման համար անհրաժեշտ ստուգման գործողությունները ժամանակին չկատարելը կարող են հանգեցնել ևս մեկ չբացահայտված հանցագործության: Հետևաբար, հանցագործության մասին հաղորդման ժամանակին և որակյալ ստուգման իրականացումը պետք է լինի դատախազական հսկողության ուշադրության կենտրոնում:

Բացի դրանից՝ հանցագործությունների մասին հաղորդումների, դիմումների քննության կարգի համակարգային հսկողությունը թույլ է տալիս դատախազին կողմնորոշվելու ստուգման ընթացքում, բարձրացնելու հսկողության նախազգուշական բնույթը, նվազեցնելու անօրինական գործողությունների և որոշումների վերաբերյալ հնարավոր հետագա բողոքները և այլն:

Կարևոր է ընդգծել, որ դատախազական հսկողությունն առաջին հերթին ուղղված է քրեական գործ հարուցելու առիթի օրինականության ստուգմանը, այն է, թե արդյոք կատարված կամ նախապատրաստվող հանցագործության մա-

սին հաղորդումը ստացվել է օրենքով սահմանված պատշաճ աղբյուրից: Երկրորդ, դատախազական հսկողության շրջանակում պետք է ստուգվեն, թե արդյոք քրեական գործ հարուցելու համար բավարար հիմքեր առկա են, թե ոչ, և արդյոք օրենքով սահմանված կարգով ստուգվել են քրեական վարույթը բացառող հանգամանքների բացակայությունը:

Ընդ որում, համակարծիք ենք Ռ. Գ. Ոսկովի հետ առ այն, որ քրեական գործ հարուցելու առիթի օրինականության պարզմանն ուղղված գործողությունները բոլոր դեպքերում պետք է նախորդեն քրեական գործի հարուցման համար հիմքերի հայտնաբերմանը: Հակառակ դեպքում, ողջ հետագա գործունեությունը օրինականության տեսանկյունից կարող է կասկածի տակ դրվել¹:

Նախաքննության և հետաքննության մարմինների կողմից քրեական գործի հարուցման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը մեծապես կախված է տվյալ փուլում օրենքների կիրարկման նկատմամբ դատախազական հսկողության արդյունավետությունից: Ա. Վ. Կապրանովն իրավամբ փաստում է, որ քրեական գործ հարուցելու փուլում դատախազական հսկողության համակարգը հիմնվում է օրինականության և հիմնավորվածության պահանջների պահպանման ապահովման վրա, ընդ որում, հիմնավորվածությունը դրսևորվում է²

ա) առկա փաստերի հետ հանցագործության մասին հաղորդման ստուգման եզրահանգումների համապատասխանության մեջ,

բ) փաստացի տվյալների հավաստիության մեջ, որոնց օգնությամբ պարզվում են հանգամանքները,

գ) բավարար լիարժեքությամբ հանգամանքների հաստատման մեջ³:

Քանի որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը իրավաբանական փաստ է, որը հանգեցնում է որոշակի իրավական հարաբերությունների և իրավական հետևանքների, ուստի դրան պետք է նախորդի դրա ընդունման համար բավարար տեղեկատվության ստացումը, քանի որ որոշման մեջ արտահայտված իշխանական կամքն անհնար է առանց փաստացի հիմնավորման հակառակ դեպքում կարող է հանգեցնել կամայականությունների, անձանց իրավունքների անհարկի սահմանափակումների և հանցավորության դեմ պայքարի քրեաիրավական ռեսուրսների վատնման: Սակայն անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ տվյալ փուլում քրեական գործ հարուցելու մասին օրինական որոշման կայացման համար պարտադիր չէ հաստատված համարել հանցակազմի բոլոր տարրերը: Բավական է պարզել միայն այն հատկանիշները, որոնք մեծապես վերաբերում են արարքի օբյեկտիվ կողմին և օբյեկտին, ինչպես նաև հանցագործության սուբյեկտին, եթե այն հատուկ է³:

Քրեական գործ հարուցելու մասին որոշում ընդունելու հիմքը (ինչպես նաև ցանկացած այլ դատավարական որոշում) համարվում է դրա բովանդակությունը

¹ ՏՆՍ Սկով Ռ.Գ., Теория и практика проверки законности и установления основания к возбуждению уголовного дела: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09, М., 2000, էջ 13:

² Տե՛ս Капранов А.В., Оптимизация стадии возбуждения уголовного дела: автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.09, Ростов-на-Дону, 2005, էջ 21-22:

³ ՏՆՍ Диваев А.Б., Установление основания для возбуждения уголовного дела о хищениях: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.09, Томск, 2005, էջ 12:

կազմող հանգամանքների առկայությունը, այսինքն՝ «որոշակի փաստեր հաստատելը և դրանք որոշակի սահմաններում ուսումնասիրելը»⁴: Այդ իսկ պատճառով, հանցագործության մասին հստակ եզրակացություն անելը քրեական դատավարության սկզբնական փուլում դեռևս վաղ է, և քրեական գործ հարուցելու փուլը նախատեսված չէ նման տվյալներ ձեռք բերելու համար⁵: Հետևաբար, քրեական գործ հարուցելու օրինական և ողջամիտ որոշում կայացնելու համար բավական է, որ հաստատված լինի հանցագործության առկայության վերաբերյալ հետևության հավանականության բարձր աստիճանը, ինչը «կոնկրետ փաստական տվյալներից բխող ծանրակշիռ ենթադրության» հետևանք է⁶: Միևնույն ժամանակ, նման տվյալների սխալ գնահատումը հանգեցնում է սխալ, և, հետևաբար, անօրինական որոշման ընդունմանը: Ռ. Ս. Բելկինն իրավացիորեն ընդգծում է, որ քրեական գործի հարուցման փուլում նախնական տվյալների գնահատումից կախված կլինեն ինչպես քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման ընդունման օրինականությունը, այնպես էլ նախնական փուլում հետաքննության ուղղությունը⁷:

Վերոգրյալից ակնհայտ է դառնում, որ դատախազական հսկողությունը քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման նկատմամբ նպատակ է հետապնդում ոչ միայն բացառել ապօրինի քրեական գործերի հարուցումը, այլ նաև ուղղորդել հետազա նախնական քննությունը ճիշտ ուղղությամբ:

Իրավակիրառ պրակտիկայում դատախազական հսկողության արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով անհրաժեշտ է հետևողական վերաբերմունք դրսևորել քրեական գործ հարուցելու հիմքերի առկայությունը կամ բացակայությունը հաստատելուն ուղղված դատավարական գործողությունների կատարմանը, որն ընդունված է ներկայացնել որպես հանցագործության մասին հաղորդման ստուգում: Այս առումով անհրաժեշտ է քննարկել իրավական գրականության մեջ առկա դատավարագետների տեսակետները նախ, հանցագործությունների մասին հաղորդման նախնական ստուգման, և երկրորդ, այդ ստուգման ժամկետների երկարացման համատեքստում:

Ինչպես հայտնի է, հանցագործությունների վերաբերյալ հաղորդումների և դիմումների նախնական ստուգման համար հիմք է քրեական գործի հարուցման առիթում բավարար տվյալների բացակայությունը, որոնք վկայում են հանցագործության հատկանիշների մասին, կամ քրեական գործ հարուցելու առիթի օրինականությունը կասկած է հարուցում: Հակառակ դեպքում քրեական գործ հարուցելու մասին հարցը լուծվում է առանց որևէ ստուգման դատավարական գործողություններ իրականացնելու:

Իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրության արդյունքում կարող ենք եզ-

⁴ Стѹ Карнеева Л.М., Генрихов Г.М., Особенности оценки доказательств на разных этапах предварительного следствия // Советское государство и право, 1966, N 8, էջ 24:

⁵ Стѹ Корнуков В.М., Лазарев В.А., Холоденко В.Д., Возбуждение уголовного дела в системе уголовно-процессуальной деятельности, Саратов: Изд-во СГАП, 2002, էջ 36:

⁶ Стѹ Профатилова Н.В., Оценка следователем достаточности доказательств при принятии основных процессуальных решений по уголовным делам, М., Изд-во «Юрлитинформ», 2009, էջ 60:

⁷ Стѹ Белкин Р.С., Собрание, исследование и оценка доказательств, М., Наука, 1966, էջ 68:

րահանգել, որ նախնական ստուգումը բացառիկ չի համարվում և այն իրականացվում է անկախ քրեական գործ հարուցելու համար առիթում, այն է՝ հանցագործության մասին ներկայացված հաղորդման մեջ առկա փաստական տվյալների բավարարությունից: Դ. Ս. Կրոտկովն արդարացիորեն նշում է, որ նախնական ստուգում իրականացնելու հիմքերի տեսության մեջ և իրավաիրառ պրակտիկայում դրան տրված բովանդակությունների միջև առկա է զգալի անհամապատասխանություններ: Ըստ վերջինիս՝ քրեադատավարական օրենքում նախնական ստուգման իրականացման կոնկրետ հիմքի նշման բացակայությունը հաճախ հանգեցնում է իրավապահ մարմինների հոգեբանական այն կողմնորոշմանը, որ պետք է պարտադիր կերպով ստուգիչ աշխատանքներ կատարվեն, որպեսզի բացահայտվի դեպքի վերաբերյալ ապացույցների ավելի մեծ ծավալ, քան անհրաժեշտ է քրեական գործի հարուցման փուլում, ինչը հանգեցնում է համապատասխան որոշում ընդունելու ժամկետների երկարաձգմանը⁸:

Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է համաձայնել այն դատավարագետների հետ, որոնք գտնում են, որ հանցագործությունների մասին հաղորդումների և դիմումների ստուգումը կատարվում է բոլոր դեպքերում, և այն դեպքում, երբ անհրաժեշտ է հանցագործության նշանների առկայությունը (կամ բացակայությունը) հաստատող լրացուցիչ նյութեր հավաքել, և այն դեպքում, երբ քննիչը պարզապես վերլուծում է առիթի և դրան կցված նյութերի մեջ պարունակվող տեղեկությունները, ընդ որում, այդ դեպքում ստուգման եղանակներն էականորեն տարբերվում են⁹:

Հարկ է նշել, որ քրեական գործ հարուցելու համար տվյալների բավարար լինելը որոշվում է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում ելնելով նրա գնահատման արդյունքից: Եթե համապատասխան որոշում ընդունելու լիազորությամբ օժտված անձանց մոտ ստացված տվյալների գնահատման արդյունքում չի ձևավորվում համոզմունք, որ իրենց կողմից պարզվել են հանգամանքները և այն չափով, որոնք հիմք են այս կամ այն որոշման կայացման համար, ապա պարտավոր են շարունակել նախնական տեղեկատվությունը ստուգելուն ուղղված գործողությունները:

Իրավակիրառ պրակտիկայում քիչ չեն նաև այնպիսի դեպքերը, երբ, ըստ Ն. Ս. Մանովայի և Յ. Վ. Ֆրանցիֆորովի, նույնիսկ առիթում առկա են հանցագործության առկայության մասին վկայող բավարար տվյալներ, սակայն հետաքննության մարմինները և քննիչները քրեական գործ հարուցելու որոշում են կայացնում հանցագործության մասին նախնական տեղեկատվության ստացումից հետո երկրորդ կամ երրորդ օրը, չնայած նրան, որ նրանք չեն իրականացնում ստուգմանն ուղղված որևէ գործողություն¹⁰: Համակարծիք ենք այն դատավարագետների հետ, որոնք գտնում են, որ օրենքը պետք է պարունակ իմպերատիվ

⁸ Տե՛ս Кротков Д.С., Уголовно-процессуальные решения и субъекты их принятия в стадии возбуждения уголовного дела: автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.09, М., 2011, էջ 16-17:

⁹ Տե՛ս Кузнецов Н.П., Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела, Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1983, էջ 86:

¹⁰ Տե՛ս Манова Н.С., Францифоров Ю.В., Проблемные аспекты стадии возбуждения уголовного дела // Российский судья, 2003, էջ 23:

պահանջ անհապաղ, բայց ոչ ուշ քան 24 ժամվա ընթացքում հարուցելու քրեական գործ, երբ առիթը բավարար հիմքեր է պարունակում ենթադրյալ հանցագործության վերաբերյալ:

Գտնում ենք, որ հանցագործությունների մասին հաղորդումների, դիմումների առանց անհրաժեշտության ստուգումը կարող է հանգեցնել մի շարք բացասական հետևանքների, մասնավորապես հանցագործության մասին տեղեկատվության վերաբերյալ որոշումների կայացման երկարաձգման, քրեական դատավարության ոլորտում քաղաքացիների չհիմնավորված ներգրավման, ավելորդ և ոչ պիտանի դատավարական գործողությունների իրականացման, ռեսուրսների վատնման և այլն:

Համապատասխանաբար յուրաքանչյուր դեպքում քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման նկատմամբ դատախազական հսկողություն իրականացնելիս պետք է պարզել, թե արդյոք անհրաժեշտ են եղել կատարել հանցագործության մասին հաղորդման ստուգում, թե քրեական գործ կարող էր հարուցվել առանց դրա:

Իրավակիրառ պրակտիկայի ամենատարածված խախտումների շարքում, որը վնասում է անհատի իրավունքներին քրեական գործ հարուցելու փուլում, հանդիսանում է հանցագործությունների մասին հաղորդումների և դիմումների վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու ժամանակի խախտումը¹¹, որը հետաձգում է ենթադրյալ հանցագործության կատարման պահից սկսած հետաքննության նախաձեռնումն ու դժվարացնում է մեղավորներին հայտնաբերելու և նրանց մեղավորությունը հաստատելու դատավարական գործունեությունը:

Միևնույն ժամանակ, որքան կարճ է հանցագործություն կատարելու պահի և անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, նրա նկատմամբ պատիժ կիրառելու ժամանակահատվածը, այնքան ավելի հաջողված կլինի ինչպես հանրային, այնպես էլ մասնավոր մեղադրանքի գործերով հանցագործությունների կանխարգելման խնդիրների կենսագործումը¹²:

Գտնում ենք, որ հսկողություն իրականացնող դատախազը, ծանոթանալով հանցագործության մասին հաղորդման հիման վրա նախապատրաստված նյութերին և դրանց արդյունքում կայացված քրեական գործ հարուցելու մասին որոշմանը, պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնի ոչ միայն նյութերի նախապատրաստման փուլի ժամկետների պահպանման վրա, այլ նաև այդ ժամկետները երկարացնելու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված հիմքերի առկայության վրա, քանի որ ըստ օրենսդրի՝ տրամաբանության հանցագործության մասին հաղորդումների ստուգման ժամկետի երկարացումը պետք է կրի բացառիկ բնույթ և հետապնդի կոնկրետ նպատակ, այն է՝ ստանալ արդեն իսկ նշանակված փորձաքննության եզրակացությունը, եթե առանց դրա հնարավոր չէ լուծել քրեական գործ հարուցելու կամ այն հարու-

¹¹ Տե՛ս Егоров И.М., Прокурорский надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина в досудебных стадиях уголовного процесса: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11, СПб., 2000, էջ 45:

¹² Տե՛ս Комарова Н.А., Процессуальная регламентация сроков по УПК РФ // Юридическая практика, 2003, № 1, էջ 86:

ցելը մերժելու վերաբերյալ հարցը:

Դեռ ավելին, գտնում ենք, որ դատախազը պետք է հսկողություն իրականացնի, որպեսզի երկարացված ժամկետում իրավապահ մարմինները կատարեն բացառապես ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված դատավարական գործողություններ, որոնք ուղղված են փորձագետի գրավոր միջնորդության բավարարմանը, առանց որոնց հնարավոր չէ փորձաքննություն կատարելը կամ պատշաճ փորձաքննություն իրականացնելը: Պարզելով մատնանշվածից տարբերող դատավարական գործողությունների կատարման հանգամանքը՝ դատախազական հսկողության շրջանակներում պետք է անթույլատրելի ճանաչել արդյունքում ձեռք բերված ապացույցները և լուծել համապատասխան անձանց օրենքով սահմանված կարգով պատասխանատվության ենթարկելու հարցը, որը կնպաստի նմանատիպ վարքագծի հետագա բացառմանը:

Ընդգծենք, որ ի տարբերություն դատախազի, որը ժամկետը երկարացնելու մասին միջնորդության քննության արդյունքում պարտավոր է կայացնել պատճառաբանված որոշում, օրենսդիրը որևէ պահանջ չի ներկայացրել հետաքննության մարմնի կամ քննիչի կողմից ներկայացված միջնորդությանը:

Հանցագործության մասին հաղորդումը ստուգելու ժամկետների երկարացման մասին միջնորդություն ներկայացնող իրավասու պաշտոնատար անձանց պատասխանատվությունը բարձրացնելու համար առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի 4-րդ մասը լրացնել հետևյալ խմբագրությամբ. «միջնորդության մեջ պետք է նշված լինեն հանցագործության մասին հաղորդումը ստանալու ամսաթիվը, դրա ստուգման ուղղությամբ կատարված գործողությունները, պատճառները, որոնք թույլ չեն տալիս որոշում ընդունել օրենքով սահմանված ժամկետում, գործողությունների ցանկը, որոնք ենթակա են կատարման, ստուգումն ավարտելու ենթադրյալ ժամկետը»:

Գտնում ենք, որ համապատասխան դրույթի առկայությունը հնարավորություն կտա արդյունավետ դատախազական հսկողություն իրականացնել հանցագործության մասին հաղորդումների քննության ժամկետների և դրանց երկարացման հիմքերի նկատմամբ, մասնավորապես հետաքննության մարմինը կամ քննիչը յուրաքանչյուր դեպքում լրացուցիչ պատասխանատվություն կկրեն իրենց հնարավոր անգործությունը քողարկելու և այդ նպատակով ժամկետներն անհիմն երկարացնելու միջնորդություններ ներկայացնելու համար:

Ակնհայտ է, որ հանցագործության մասին հաղորդումների հիման վրա ոչ ժամանակին որոշումներ ընդունելն առաջին հերթին խախտում է հաղորդում ներկայացրած անձի, ենթադրյալ տուժողի իրավունքներն ու օրինական շահերը: Այդ իսկ պատճառով հանցագործության մասին հաղորդումը ստուգելու ժամկետի երկարացման մասին միջնորդություն ներկայացնելու և դրա հիման վրա որոշում ընդունելու պատասխանատվության բարձրացման ուղղությամբ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրել ժամկետի երկարացման և դրա պատճառների մասին հետաքննության մարմնի, քննիչի՝ դիմումատուին գրավոր ծանուցման պարտականությունը: Այդ նպատակով նպատակահարմար է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի 4-րդ

մասը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ. «Հանցագործության մասին հաղորդման ստուգման ժամկետը երկարացնելու մասին միջնորդությունը բավարարելու մասին հետաքննության մարմինը, քննիչն անհապաղ ծանուցում են դիմումատուին»:

Անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ ստուգումն, ըստ էության, կրում է ընթացակարգային բնույթ, քանի որ կատարվում է հանցագործության վերաբերյալ հաղորդում ստանալուց հետո: Քրեական գործ հարուցելու փուլում թույլատրվող ընթացակարգային գործողությունների սպառիչ ցանկը պարունակում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 180-րդ հոդվածում: Մասնավորապես, օրենսդիրը նախատեսել է, որ հետաքննության մարմինը, քննիչը կարող են պահանջել լրացուցիչ փաստաթղթեր, բացատրություններ, այլ նյութեր, ինչպես նաև կատարել դեպքի վայրի գննություն, հանցագործություն կատարելու կասկածանքի բավարար հիմքերի առկայության դեպքում բերման և անձնական խուզարկության ենթարկել անձանց, հետազոտության համար նմուշներ վերցնել, նշանակել փորձաքննություն:

Այդ իսկ պատճառով դատախազի պարտավորությունն է ոչ միայն հանցագործության մասին հաղորդման, դիմումի ստուգման եղանակների համապատասխանությունը օրենքով սահմանված կարգին, այլ նաև դրանց հիմնավորվածության, օրինականության ստուգումը: Դրա հետ կապված, դատախազը պետք է իրականացնի դրանց թույլատրելիության գնահատում, իսկ ապացույցների ստացման եղանակների անօրինականության բացահայտման կամ նյութերում դրանց ոչ պատշաճ հավաստիության դեպքում դրանք ճանաչել որպես անթույլատրելի ապացույց: Մինևույն ժամանակ, ինչպես արդարացիորեն նշում է Վ. Բուդչենկոն, քրեադատավարական օրենքը պետք է պարունակի այն ընդհանուր կանոնների նկարագրությունը, որոնցով պետք է ղեկավարվեն ստուգման աշխատանքների իրականացման դեպքում, ինչպես նաև դրանց արձանագրությունների կազմման կանոնները¹³: Համակարծիք ենք վերջինիս հետ, քանի որ մինևույն օրենսդրական բացն առկա է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում, երբ օրենսդիրը չի կարգավորել ոչ միայն լրացուցիչ փաստաթղթեր պահանջելու, այլ նաև բացատրություններ վերցնելու կարգը, որոնց արդյունքում կարող են ձեռք բերվել առանցքային նշանակություն ունեցող տվյալներ, որոնց վրա հետագայում մշակվելու են քննչական վարկածները:

Քրեական դատավարության օրենքում դրանց արդյունքում ձեռք բերված տվյալների ամրագրման եղանակների հստակ նախատեսումը, առաջին հերթին, թույլ կտար իրավասու պաշտոնատար անձանց չկիրառել օրենքի կամ իրավունքի անալոգիա, կամ առաջնորդվել մտացածին տվյալների ամրագրման եղանակներով, որոնք կհաստատեն քրեական գործի հարուցման կամ քրեական գործի հարուցումը մերժելու համար հիմքերի առկայությունը: Եվ երկրորդ, դատախազի համար ավելի հեշտ կլինեն հսկողություն իրականացնել նախաքննության և հետաքննության մարմինների կողմից կատարված հանցագործությունների մասին հաղորդումների քննության օրինականության նկատմամբ, քանի որ օբյեկտիվ-

¹³ Стен Будченко В., Проверка поводов для возбуждения уголовного дела // Законность, 2008, № 11, էջ 53:

րեն անհնար է ստուգիչ գործողությունների արդյունքների դատավարական ձևակերպման նկատմամբ օրինականության պահպանման պահանջ ներկայացնել, երբ դրանց վերաբերյալ որևէ իրավակարգավորում առկա չէ:

Տրամաբանական է, որ դատախազը կարող է համոզվել քրեական գործ հարուցելու որոշման օրինականության մեջ միայն քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ և հանցագործության մասին հաղորդման ստուգման նյութերի մեջ պարունակվող տեղեկատվության վերլուծության և գնահատման միջոցով: Այդ իսկ պատճառով քրեական դատավարության այս փուլում դատախազական հսկողությունը Վ. Վ. Ստրելնիկովի կարծիքով հանդես է գալիս որպես վերլուծական գործունեություն, որը կրում է շարունակական բնույթ և կապված է օրենքի խախտումների հայտնաբերման արդյունքների վերաբերյալ դատախազական արձագանքման միջոցների ընդունման հետ¹⁴:

Այս առումով ակնհայտ է, որ դատախազը կարող է պատշաճ կերպով արձագանքել օրենքի խախտմանը՝ միայն հանցագործության մասին հաղորդման ստուգման բոլոր նյութերը կարդալուց հետո: Դրա հետ մեկտեղ, քրեական դատավարության օրենքը չի նախատեսում հետաքննիչի և քննիչի նյութերը անմիջապես դատախազին ներկայացնելու պարտավորությունը, որի հիման վրա որոշում է կայացրել քրեական գործ հարուցելու մասին, նշվում է միայն անմիջապես քրեական գործի հարուցման մասին որոշման պատճենը 24 ժամվա ընթացքում ուղարկելու մասին, որի տեքստից հաճախ անհնար է միանշանակ եզրակացություն անել քրեական գործ հարուցելու օրինականության և հիմնավորվածության վերաբերյալ: Ընդամենը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ դատախազի բացառիկ լիազորությունն է ստուգման համար հետաքննության մարմնից, քննիչից պահանջել նյութեր, փաստաթղթեր, քրեական գործեր և քննության ընթացքի մասին տեղեկություններ, ինչպես նաև ծանոթանալ դրանց կամ դրանք ստուգել նրանց գտնվելու վայրում:

Այս առնչությամբ հարց է ծագում, երբ դատախազը պետք է ստանա հանցագործության մասին հաղորդման ստուգման նյութերը, որպեսզի նա կարողանա սեղմ ժամկետներում քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը վերացնել, եթե գտնում է, որ այն անօրինական է և չհիմնավորված: Օրենքն այս հարցի պատասխանը չի պարունակում:

Բացի դրանից՝ միայն հանցագործությունների մասին հաղորդման ստուգման նյութերի քննության ժամանակ դատախազը կարող է համոզվել, որ քրեական գործի հարուցման որոշման հիմքում դրված են այն փաստերը, որոնք ձեռք են բերվել հանցագործության մասին հաղորդման ստուգման ընթացքում վարույթում ներգրավված անձանց քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված իրավունքների ու պարտականությունների պահպանմամբ: Անհնար է ստուգել քրեական դատավարության ոլորտում ներգրավված անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պահպանման հանգամանքը՝ առանց ծանոթանալու հան-

¹⁴ Стн Стрельников В.В., К вопросу об осуществлении прокуратурой уголовного преследования // Право и безопасность, 2012, № 1 (41), էջ 66:

ցագործության մասին հաղորդման ստուգման նյութերին: Ակնհայտ է, որ նման պայմաններում քրեական գործի հարուցման փուլում դատախազական հսկողությունը կկրի ձևական բնույթ:

Annotation. It was a long time dominating approach in the theory of criminal proceedings, that the decision about institution of criminal proceedings cannot be appealed, which was put in the basis of Criminal Procedure Code of RA, adopted in 1998. In general terms, in the basis of the idea, was put the ideology of the approach that the rights and legitimate interests cannot be limited with the decision about institution of criminal proceedings, but they can be violated with the investigative and procedural actions.

The decision about institution of criminal procedure should not only be reasonable and be made in the periods, written in the law, but also must be a result of lawful and admissible actions of the official, who checks the reports related to crimes.

Wrong evaluation of the information present in the report, not checking it properly, not making in time the checking actions needed for the institution of the criminal proceedings, might bring to new unsolved cases. Therefore, in the result of checking the report about crime and in the case of existence of enough basics, the institution of criminal proceedings must be at the center of the attention of prosecutorial and judicial supervisions.

Аннотация. В теории уголовного процесса долгое время преобладал подход о том, что решение возбуждения уголовного дела не подлежит обжалованию. Этот подход лежит также в основе Уголовно-процессуального процесса РА, принятого в 1998 году. В общих чертах в основе идеи лежала позиция о том, что права и законные интересы лиц могут быть ограничены не посредством возбуждения уголовного дела, а в результате совершения следственных и процессуальных действий.

Решение о возбуждении уголовного дела должно быть не только обоснованным и принятым в сроках, предусмотренных законом, но еще должно являться результатом законной и допустимой деятельности служащих лиц, проверяющих заявления и обращения о преступлениях.

Преступление может быть не раскрыто вследствие ошибочной и поверхностной оценки информации, указанной в заявлении о преступлении, вовремя не проведенных контрольных действий, необходимых для решения вопроса о возбуждении уголовного дела. Следовательно, в результате проверки заявлений о преступлении и при условиях достаточности оснований и наличии законного повода для возбуждения уголовного дела, вопрос возбуждения уголовного дела должен находиться в центре внимания судебного и прокурорского надзора.

Բանալի բառեր - դատախազական հսկողություն, դատական վերահսկողություն, քրեական գործ հարուցել, քրեական վարույթ նախաձեռնել, նյութերի նախապատրաստում, քրեական գործի հարուցումը մերժել, հանցագործության մասին հաղորդում:

Keywords: *Prosecutorial supervision, judicial supervision, Institute criminal proceedings, initiate criminal proceedings, preparing materials, decline the institution of criminal proceedings, report about crime.*

Ключевые слова: *прокурорский надзор, судебный надзор, возбуждение уголовного дела, инициировать уголовный процесс, подготовка материалов, отказать в возбуждении уголовного дела, заявление о преступлении.*

S. Ղազարյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ t.s.ghazaryan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 03.12.2019, տրվել է գրախոսության՝ 03.12.2019, երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Դիլբանդյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

ԱՌՆՈՂԴ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի իրավական փորձաքննությունների
ծառայության գլխավոր մասնագետ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և
կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ*

ARNOLD VARDANYAN
*Chief specialist at the Service of Legal Expertises of the
Court of Cassation of the Republic of Armenia.
PhD Student at the Chair of Criminal Proceedings and
Criminalistics of YSU Faculty of Law*

АРНОЛЬД ВАРДАНЯН
*Главный специалист Службы правовых экспертиз Кассационного суда РА
Аспирант кафедры кафедры уголовного процесса и криминалистики
юридического факультета ЕГУ*

**ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ
ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ**

**LIMITATIONS OF JUDICIAL PROCEDURE OF APPLICATION OF
ENFORCED MEDICAL MEASURES**

**ПРЕДЕЛЫ СУДЕБНОЙ ПРОЦЕДУРЫ ПРИМЕНЕНИЯ
ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР МЕДИЦИНСКОГО
ХАРАКТЕРА**

Դատական քննության սահմանները մի կողմից դատավարության մասնակիցների համար որոշակիացնում են դատարանի կողմից քննության ենթակա հանգամանքների շրջանակը, մյուս կողմից՝ կաշկանդում դատարանին դուրս չգալ այդ հանգամանքների շրջանակից՝ վտանգելով դատավարության մասնակիցների իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության հիմնարար երաշխիքները:

Անմեղսունակ անձանց նկատմամբ բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների (այսուհետ՝ նաև ԲԲՀՄ) կիրառման գործերով դատական քննության սահմաններն ուրվագծված են ՀՀ ՔԴՕ-ի 463-րդ հոդվածում: Այսպես, դատարանը հաջորդականությամբ քննարկում և լուծում է հետևյալ հարցերը. 1) կատարվել է արդյոք հանրորեն վտանգավոր արարք, 2) արարքը կատարել է արդյոք այն անձը, որի նկատմամբ իրականացվել է ԲԲՀՄ կիրառելու վարույթ, 3) արարքը կատարվել է արդյոք անմեղսունակության վիճակում, անձը գտնվում է արդյոք տվյալ վիճակում դատական քննության պահին, 4) անձը կարիք ունի արդյոք իր

նկատմամբ ԲԲՀՄ կիրառելու և հատկապես ինչպիսի միջոցներ: Սույն աշխատանքի շրջանակներում առավելապես քննարկման առարկա կդարձնենք վերջին երկու հարցերի հետ կապված առանցքային հիմնախնդիրները, որոնք առավել հետաքրքրություն են ներկայացնում:

Արարքի կատարման պահին անձի մեղսունակության որոշման բացառիկ իրավասությունը վերապահված է գործն ըստ էության քննության առնող դատարանին, որն անձի առողջական վիճակի վերաբերյալ բժշկական տվյալները համադրելով գործի դատական քննության ընթացքում անձի տված պատասխանների, դրսևորած վարքագծի արտաքին ուսումնասիրության արդյունքների հետ՝ որոշում է՝ ա) քրեական օրենքով արգելված արարքը կատարելու պահին անձի անմեղսունակության վիճակում գտնվելու և բ) մինչ դատական քննության ավարտը հոգեկան հիվանդությամբ տառապելու հանգամանքները: Ընդ որում, վերջինի հետ կապված նշենք, որ օրենսդրական ձևակերպումից հետևում է, որ դատարանը պետք է որոշի դատական քննության պահին անձի անմեղսունակության վիճակում գտնվելը, սակայն այդպիսի ձևակերպումը ճիշտ չէ: Մասնավորապես, անմեղսունակությունը վերացական կատեգորիա չէ, այն կապված է բացառապես քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարման պահի հետ: Հետևաբար, դատարանը պետք է գնահատի դատական քննության պահին ոչ թե անձի անմեղսունակության, այլ հոգեկան առողջության վիճակը:

Օրենսդրական կարգավորման պայմաններում գործնականում հաճախ նաև հարց է առաջանում, թե արդյոք դատարանը պետք է նշանակի կրկնակի դատահոգեբուժական փորձաքննություն՝ անձի առողջական վիճակը գործի դատական քննության ընթացքում գնահատելու համար: Կարծում ենք՝ այն պարտադիր համարվել չի կարող: Անձի առողջական վիճակը գնահատելիս դատարանը պետք է հիմնվի ինչպես մինչդատական վարույթում, այնպես էլ դատական քննության ընթացքում ներկայացված բժշկական փաստաթղթերի, անհրաժեշտության դեպքում՝ դատական նիստերի դահլիճում անցկացված փորձաքննության, ինչպես նաև անձի տված պատասխանների, դրսևորած վարքագծի արտաքին ուսումնասիրության արդյունքների վրա: Միաժամանակ, կրկնակի դատահոգեբուժական փորձաքննության նշանակման հարցը կարող է քննարկման առարկա դարձվել՝ հաշվի առնելով փորձագիտական եզրակացության ստացման և գործի դատական քննության միջև ժամկետային խզման տևողությունը, փորձաքննության անցկացման հիմքում դրված բժշկական փաստաթղթերի արժանահավատությունը և մի շարք այլ գործոններ:

Բացի դրանից՝ անձի հոգեկան հիվանդությամբ տառապելու հանգամանքը քննարկելիս կարծում ենք կարևոր նշանակություն ունի փորձաքննությունն անցկացրած դատաբժիկներին դատարանում լսելը և նրանց հարցեր ուղղելը: Գտնում ենք, որ ԲԲՀՄ-ի կիրառման վերաբերյալ գործերով դատակոչի ենթակա անձանց ցուցակում պետք է պարտադիր ներառվեն գործի մինչդատական վարույթում եզրակացություն տված փորձագետները: Դատարանում փորձագետներին հարցաքննելու պրակտիկան մեծ տարածում ունի ամերիկյան իրավական համակարգում, որտեղ փորձագետներն իրենց եզրակացությունները ներկայաց-

նում են դատարանում և բացատրում դրանց բովանդակությունը¹: Այն պետք է լայն տարածում ստանա նաև մեր իրավական համակարգում՝ հաշվի առնելով, որ Եվրոպական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումների համաձայն՝ թեև փորձագետները գործով ականատես վկաներ չեն, սակայն հանդիսանում են վկաներ՝ Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «դ» ենթակետի իմաստով՝ վկայի ինքնավար հասկացության ներքո²: Այդ պատճառով, դատարանի ձևավորված նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ պաշտպանության կողմը պետք է ունենա, որպես այդպիսին, ոչ միայն փորձագիտական եզրակացությունն ուսումնասիրելու և վիճարկելու իրավունք, այլ նաև եզրակացությունները նախապատրաստողների վստահելիությունն ուղիղ հարցաքննության միջոցով վիճարկելու իրավունք³: ԲԲՀ-ի կիրառման վերաբերյալ վարույթը հայրենական քրեադատավարական մոդելի պայմաններում որպես կանոն հարուցվում է մեկ փորձագիտական եզրակացության հիման վրա, որն էլ գործի դատական քննության ընթացքում նաև հանդես է գալիս որպես միակ կամ այլ բժշկական փաստական տվյալների հետ վճռորոշ ապացույց՝ որոշելու համար հանցանքի կատարման սուբյեկտիվ կողմը, անձի հոգեվիճակը դեպքի պահին կամ դրանից հետո: Ընդ որում, հատուկ վարույթի դեպքում այդ եզրակացությունն ունենում է առանցքային նշանակություն որոշելու համար ինչպես հանցանքի կատարման հանգամանքները, այնպես էլ բժշկական միջամտության ձևով անձի ֆիզիկական անձեռնմխելիության սահմանափակման հարցը: Նման պայմաններում, կարծում ենք, որ անձի հոգեկան վիճակի վերաբերյալ եզրակացություն տված փորձագետները պետք է ներառվեն դատակոչի ենթակա անձանց ցուցակում:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ անդրադառնանք իրենից առանձնակի հետաքրքրություն ներկայացնող այն իրավիճակին, երբ նախաքննության և դատաքննության ընթացքում ստացված փորձագիտական եզրակացություններում անձի մեղսունակության վերաբերյալ տրված եզրահանգումները հակասում են միմյանց: Այսինքն՝ երբ ԲԲՀ-ի կիրառման գործի դատաքննության ընթացքում պարզվի, որ անձն այլևս չի տառապում հոգեկան հիվանդությամբ և գործը պետք է քննության առնվի ոչ թե հատուկ, այլ ընդհանուր հիմունքներով անցկացվող վարույթի շրջանակում, ապա առաջանում է վարույթի փոխակերպման խնդիր, որը կարգավորված չէ գործող օրենսգրքով: Նույն խնդիրը կարող է առաջանալ, եթե ընդհանուր հիմունքներով վարույթի դատական քննության ընթացքում նշանակված փորձաքննությամբ պարզվի, որ հանցանքի կատարման պահին անձը եղել է անմեղսունակ և գործը պետք է քննվի ոչ թե ընդհանուր, այլ հատուկ վարույթի շրջանակում, որպիսի իրավիճակը նույնպես լուծված չէ գործող օրենսգրքով:

Նախկինում՝ մինչև 2007 թվականը, բարձրացված խնդիրը լուծվում էր ՔԴՕ-ով նախատեսված՝ գործը լրացուցիչ նախաքննության ուղարկելու ինստիտուտի

¹ Տե՛ս Narang SK, Paul SR, AAP committee on medical liability and risk management. Expert Witness Participation in Civil and Criminal Proceedings. Pediatrics. 2017;139(3): e20164122, հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://pediatrics.aappublications.org/content/139/3/e20164122>:

² Տե՛ս Tom Decaigny, Inquisitorial and adversarial expert examinations in the case law of the European Court of Human Rights, New Journal of European Criminal Law, Vol. 5, Issue 2, 2014, էջ 163:

³ Տե՛ս Avagyan v. Armenia գործով Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 22-ի վճիռը, գանգատ թիվ 1837/10, կետ 43:

միջոցով: Մասնավորապես, հայտնաբերելով, որ անհրաժեշտ է ընդհանուր հիմունքներով անցկացվող վարույթից անցում կատարել ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթի կամ հակառակը՝ դատարանը գործը վերադարձնում էր լրացուցիչ նախաքննության: Սակայն, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ նշված կառուցակարգը ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչվելուց հետո⁴ բարձրացված խնդիրը թողնվեց իրավակիրառ պրակտիկայի լուծմանը: Արդյունքում, ստացվեց այնպես, որ օրինակ՝ ընդհանուր հիմունքներով անցկացվող գործի դատական քննության ընթացքում պարզելիս, որ արարքն անմեղսունակության վիճակում է կատարվել, դատարանները մի դեպքում դատավճռով անձին ճանաչում են անպարտ և արդարացնում նրան՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով⁵, մեկ այլ դեպքում՝ քրեադատավարական կարգավորումների մեկնաբանմամբ հարուցում են ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթ, կամ նույնիսկ առանց հատուկ վարույթ հարուցելու՝ նշանակում են ԲԲՀՄ⁶:

Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ բարձրացված հարցն արտասահմանյան գրականությունում որպես այդպիսին քննարկման առարկա չի դարձվել, քանի որ այն ստացել է որոշակի կարգավորում: Ինքնին վարույթի փոխակերպման խնդիրն անգլոսաքսոնական իրավական համակարգի երկրներում ծագել չի կարող՝ ԲԲՀՄ-ի կիրառման հատուկ վարույթի բացակայության պատճառով: Ինչ վերաբերում է ռոմանոգերմանական իրավական համակարգի երկրներին, ապա դրանք մի դեպքում նախատեսում են վարույթի փոխակերպման, մեկ այլ դեպքում՝ գործը մեղադրողին վերադարձնելու հնարավորություն⁷, կամ էլ առանց որևէ հատուկ ընթացակարգի՝ սահմանում են, որ ան-

⁴ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2007 թվականի հուլիսի 24-ի թիվ ՍԴՈ-710 որոշումը:

⁵ Տե՛ս Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի նոյեմբերի 3-ի թիվ ԵԱՆԴ/0044/01/14 որոշումը:

⁶ Տե՛ս Երևան քաղաքի Շենգավիթ վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի հունիսի 27-ի թիվ ԵՇԴ/0108/01/13 որոշումը, Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի փետրվարի 26-ի թիվ ԼԴ4/0001/01/15 որոշումը, Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԱՆԴ/0042/01/15 որոշումը:

⁷ Տե՛ս ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 237-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը և ՌԴ Գերագույն դատարանի պլենումի՝ «Բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման պրակտիկայի մասին» 2011 թվականի ապրիլի 7-ի որոշման 18-րդ կետը, որոնց համադրված վերլուծությունից հետևում է, որ եթե մեղադրական եզրակացությամբ դատարան ներկայացված գործի դատական քննության ընթացքում ի հայտ են գալիս քրեական օրենքով արգելված արարքը կատարելիս անմեղսունակության վիճակում գտնվելու կամ դեպքից հետո հոգեկան հիվանդությամբ տառապելու վերաբերյալ տվյալներ, ապա դատարանն առանց գործը մեղադրողին վերադարձնելու անցում է կատարում բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման հատուկ վարույթի: Միևնույն ժամանակ, եթե գործը դատարան է գալիս մեղադրական ակտով (որպես կանոն կազմվում է հետաքննության մարմնի կողմից ոչ մեծ հանրային վտանգավորություն ներկայացնող արարքներով), ապա նշված հանգամանքներն ի հայտ գալու դեպքում գործը վերադարձվում է մեղադրողին, քանի որ նախաքննության իրականացումը բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման գործերով պարտադիր է:

Էստոնիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 402-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, Լատվիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 605-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված է, որ եթե անձին անմեղսունակության վիճակում գտնվելը չի հաստատվում, ապա գործը վերադարձվում է դատախազին՝ ընդհանուր հիմունքներով վարույթն ավարտելու համար: Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 513-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ անմեղսունակությունը չհաստատվելու պարագա-

ձը տեղեկացվում է իր փոփոխված իրավական կարգավիճակի մասին և գործի քննությունը շարունակվում է⁸:

Մեր համոզմամբ, բարձրացված հարցը ենթակա է լուծման՝ ելնելով վարույթին մասնակցող առանցքային սուբյեկտի իրավունքների պաշտպանության երաշխիքների ապահովման անհրաժեշտությունից: Այսպես, եթե ԲԲՀ-ի կիրառման վարույթի շրջանակում պարզվում է, որ անձն արարքը կատարելու պահին եղել է մեղսունակ, ապա փոխակերպումն ընդհանուր հիմունքներով անցկացվող վարույթին չի կարող հանգեցնել նրա իրավունքների պաշտպանության խախտման՝ հաշվի առնելով, որ այդ պարագայում ընդամենը տեղի է ունենում անցում առավել բարձր երաշխիքներ պարունակող հատուկ վարույթից ընդհանուր բնույթի երաշխիքներ նախատեսող վարույթի: Այդ պարագայում դատարանն առանց կարճելու ԲԲՀ-ի կիրառման վարույթը՝ պետք է փոխակերպի այն ընդհանուր հիմունքներով անցկացվող վարույթի և քննարկման առարկա դարձնի անձին նախկինում առաջադրված մեղադրանքի հիմնավորվածության հարցը: Ընդ որում, նշված խնդրի կապակցությամբ իրավակիրառողները հաճախ նշում են, թե դատարանը կարող է կարճել ԲԲՀ-ի կիրառման վարույթը, որից հետո կարող է քրեական գործի վարույթը վերսկսվել և անձին առաջադրվել մեղադրանք: Այդ մոտեցումը, կարծում ենք, ընդունելի լինել չի կարող, քանի որ այն առնվազն կվտանգի կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության (non bis in idem) սկզբունքը՝ հաշվի առնելով, որ վերսկսված վարույթի շրջանակում անձին չի կարող առաջադրվել այն նույն մեղադրանքը, որում նկարագրված արարքի կապակցությամբ դատարանը կայացրել է գործի վարույթը կարճելու մասին վերջնական որոշում:

Իրականում, առավել խնդրահարույց է թվում գործի դատական քննության փուլում ընդհանուր հիմունքներով անցկացվող վարույթից անցումն իրավական երաշխիքների առավել բարձր նշածող ունեցող ԲԲՀ-ի կիրառման հատուկ վարույթին, քանի որ գործի մինչդատական վարույթն անցել է առանց լրացուցիչ երաշխիքների ապահովման: Նշված խնդիրը հաղթահարելու համար որպես տարբերակ կարող է դիտարկվել այդ առումով գործը լրացուցիչ նախաքննության ուղարկելու ինստիտուտի վերականգնումը, ինչն այնքան էլ ընդունելի լինել չի կարող, քանի որ առաջ կգան այն նույն վտանգները, որոնք կանխելու նպատակով նշված ինստիտուտը ճանաչվեց ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր:

Գործի դատական քննության փուլում անձի իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու նպատակով իրավունքի զարգացման ներկայիս ժամանակաշրջանում առավել նպատակահարմար է թվում դատարանի կողմից ընդհանուր հիմունքներով անցկացվող վարույթից հատուկ վարույթին անցում կատարելը: Այդ մոտեցումն առաջ է քաշել ՀՀ Սահմանադրական դատարանը՝ թիվ ՍԴՈ-1382 որոշմամբ նշելով, որ գործի դատական քննության ընթացքում անձի կողմից քրեորեն պատժելի արարքն անմեղսունակության վիճակում կատարելն

յում դատարանն ավարտում է բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման վարույթը, իսկ դատախազը պարտավորվում է ընդհանուր հիմունքներով սկսել քրեական վարույթ:

⁸ Տես Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 416-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ եթե բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցի կիրառման գործի դատական քննության ընթացքում պարզվում է, որ մեղադրյալը մեղսունակ է, ապա նա տեղեկացվում է իր փոփոխված իրավական կարգավիճակի մասին և տրամադրվում պաշտպանության հնարավորություն:

ապացուցված համարելով դատարանը պետք է որոշում կայացի նրան քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելու, ինչպես նաև ԲԲՀՄ կիրառելու մասին⁹: Այդ պարագայում թեև չի լուծվի առանց լրացուցիչ երաշխիքների անցկացված մինչդատական վարույթը «կրկին անցնելու» խնդիրը, սակայն կբացառվի անձի իրավունքների շարունակական խախտումը (օրինակ՝ անվտանգության միջոց չկիրառելով անձին կալանքի տակ թողնելու դեպքում):

Վերը վկայակոչված որոշումը կայացնելիս ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, ի թիվս այլնի, հիմք է ընդունել նաև ՀՀ ՔԴՕ-ի 361-րդ հոդվածը, որից հետևում է, որ եթե գործի նախաքննության կամ դատական քննության ժամանակ անձի մեղսունակությունը կամ իր գործողություններին հաշիվ տալու և դրանք ղեկավարելու ունակությունը պարզելու համար նշանակվել է դատահոգեբուժական փորձաքննություն, ապա դատարանը դատավճիռ կայացնելիս ևս մեկ անգամ քննարկում է այդ հարցը և անձի՝ անմեղսունակության վիճակի կամ հոգեկան հիվանդությամբ տառապելու հանգամանքը հաստատված համարելիս՝ ընդունում համապատասխան որոշում: Նշված կարգավորման պայմաններում ստացվում է, որ դատարանը կարող է առանց իրավական երաշխիքների ապահովման, նույնիսկ պաշտպանի բացակայությամբ, ընդհանուր հիմունքներով անցկացնել գործի դատական քննություն և վերադառնալ խորհրդակցական սենյակից անձի նկատմամբ նշանակելով ԲԲՀՄ: Թեև կարգավորումն ունի կարևոր նշանակություն, սակայն դրա կիրառման ընթացակարգն առաջացնում է լուրջ մտահոգություններ՝ կապված իրավական երաշխիքների բացակայության հետ: Դրանց փարատման նպատակով կարծում ենք, որ գործնականում այն պետք է համադրված կիրառվի գործի դատական քննության վերսկսմանը վերաբերող ՀՀ ՔԴՕ-ի 363-րդ հոդվածի հետ: Այլ կերպ, մեր համոզմամբ, եթե խորհրդակցական սենյակում դատարանը հանգի այն հետևության, որ ամբաստանյալն արարքը կատարելիս գտնվել է անմեղսունակության վիճակում կամ դրանից հետո հիվանդացել է հոգեկան հիվանդությամբ, ապա դատարանը չպետք է կայացնի վերջնական դատական ակտ, այլ համապատասխան ծավալով պետք է վերսկսի գործի դատական քննությունը՝ ապահովելով ԲԲՀՄ-ի կիրառման՝ ՀՀ ՔԴՕ-ի 52-53-րդ գլուխներով նախատեսված լրացուցիչ իրավական երաշխիքները: Այսինքն՝ առնվազն գործի դատական քննության փուլում պետք է միջոցներ ձեռնարկվեն անձի իրավունքների պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիքներն ապահովելու համար:

Այժմ անդրադառնանք դատարանի կողմից հատուկ վարույթի շրջանակում լուծման ենթակա վերջին՝ ԲԲՀՄ-ի նշանակման հարցին: Այդ դեպքում Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ե» ենթակետի կիրառմամբ անձի ազատության իրավունքի սահմանափակումը Եվրոպական դատարանն ընդունելի է համարում հետևյալ երեք չափանիշների առկայության պարագայում. ա) անձի հոգեկան հիվանդությունը պետք է ապացուցվի օբյեկտիվ բժշկական փորձաքննության միջոցով, բ) անձի հոգեկան խանգարումը պետք է կրի հոգեբուժարանում տեղավորումն օրինականացնող բնույթ, այսինքն՝ բուժաստատությունում հոգեկան խանգարում ունեցող անձի տեղավորումը կարող է պահանջվել

⁹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 24-ի թիվ ՍԴՈ-1382 որոշումը:

ոչ միայն, երբ վերջինս կարիք ունի թերապիայի, դեղամիջոցների կամ կլինիկական այլ բուժման միջոցների, այլ նաև այն ժամանակ, երբ անհրաժեշտ է հսկել վերջինիս, ինքն իրեն կամ այլ անձանց վնասելու վտանգը կանխելու համար, գ) օբյեկտիվ բժշկական փորձաքննությամբ հաստատված հոգեկան հիվանդությունը պետք է առկա լինի հոգեբուժարանում գտնվելու ողջ ժամանակ¹⁰:

Վերոնշյալ բոլոր չափանիշներն իրենց արտացոլումն են գտել նաև ներպետական օրենսդրությունում, որոնցից առավել հետաքրքրություն է ներկայացնում դրանց հետ փոխկապակցված՝ անձին անազատության մեջ պահելու առավելագույն ժամկետի հիմնահարցը: Այսպես, տեսական գրականությունում առաջ է քաշվում այն թեզը, թե ԲԲՀՄ-ի կիրառման առավելագույն ժամկետների բացակայությունը հանգեցնում է նրան, որ անձինք տասնյակ տարիներ պահվում են անազատության մեջ, ինչը հակասության մեջ է գտնվում իրավունքի զարգացման և հոգեբուժական օգնության կազմակերպումը կատարելագործելու հետ¹¹: Նշվածը ողջամտորեն հիմք է տալիս քննարկման առարկա դարձնելու դատարանի կողմից ԲԲՀՄ-ի կիրառման առավելագույն ժամկետի սահմանման անհրաժեշտությունը: Ավելին, այդպիսի առաջարկությունը նաև կարող է հիմնավորվել միջազգային փորձով: Այսպես, օրինակ, Իսպանիայում բժշկական հաստատությունում գտնելու ժամկետը չի կարող գերազանցել այն առավելագույն ժամկետը, որը կարող էր սահմանվել ազատագրվում պատժի ձևով՝ անձի մեղսունակ լինելու դեպքում: Իսկ եթե հողվածի սանկցիայով նախատեսված չէ ազատագրվում պատժի տեսակը, ապա անձի նկատմամբ նշանակվում է ամբուլատոր բուժում, որը չի կարող գերազանցել հինգ տարի ժամկետը¹²:

Առաջին հայացքից ԲԲՀՄ-ի կիրառման առավելագույն ժամկետների սահմանումն իրավական որոշակիության և կանխատեսելիության ապահովման սկզբունքների տեսանկյունից թվում է հիմնավոր: Բացի դրանից՝ միջազգային փորձի հաշվառմամբ կարելի է պնդել, թե քրեաիրավական հարթությունում ԲԲՀՄ-ի կիրառումը պայմանավորելով կոնկրետ արարքի կատարման հետ՝ պետությունը, ըստ էության, լիազորված է անձին անազատության մեջ պահել ոչ ավելի, քան այդ արարքի համար նախատեսվող ազատագրվման հնարավոր առավելագույն ժամկետի ավարտը, իսկ դրանից հետո անձի բուժումը կարող է շարունակվել քաղաքացիաիրավական հարթությունում: Այնուամենայնիվ, մեր համոզմամբ այդպիսի մոտեցումը խնդրահարույց է ԲԲՀՄ-ի դեպքում, որոնց կիրառումը թեև անձնակցում է քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարումից, սակայն, ինչպես արդեն արձանագրվել է՝ չի նույնանում պատժի հետ

¹⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Ruiz Rivera v. Switzerland գործով 2014 թվականի փետրվարի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 8300/06, կետ 59, S.R. v. The Netherlands գործով 2012 թվականի սեպտեմբերի 18-ի որոշումը, գանգատ թիվ 13837/07, կետ 31, Hutchison Reid v. The United Kingdom գործով 2003 թվականի փետրվարի 20-ի վճիռը, գանգատ թիվ 50272/99, կետ 52, Winterwerp v. The Netherlands գործով 1979 թվականի հոկտեմբերի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 6301/73, կետ 39, D.D. v. Lithuania գործով 2012 թվականի փետրվարի 14-ի վճիռը, գանգատ թիվ 13469/06, կետ 156:

¹¹ Տե՛ս Колмаков П.А., Проблемы правового регулирования принудительных мер медицинского характера, изд. Сыктывкарский университет, Сыктывкар, 2001, էջ 56:

¹² Տե՛ս Павлухин А.Н., Жарко Н.В., Хухуа З.Д., Принудительные меры медицинского характера (уголовно-правовой аспект), Монография., М., Юнити-Дана, 2007, էջեր 36-37:

և հետապնդելով անձի բուժման նպատակ՝ կարող է պահանջել տևական և անկանխատեսելի ժամկետներ: Միևնույն ժամանակ, որպեսզի անձի ազատության իրավունքը չենթարկվի կամայական սահմանափակման և անձը չզտնվի անազատության մեջ ավելի, քան անհրաժեշտ է վերջինիս բուժման համար, որպես ազատության իրավունքի պաշտպանության ծանրակշիռ երաշխիք է ծառայում նշանակված հարկադրանքի միջոցի պարբերական վերանայումը, որը Եվրոպական դատարանի, Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի և մի շարք այլ միջազգային մարմինների պահանջն է¹³: Այն ենթադրում է որոշակի կարճաժամկետ ընդմիջումներով նշանակված ԲԲՀՄ-ի վերանայման հարցի քննարկում, որի արդյունքում, ըստ էության, ստացվում է, որ յուրաքանչյուր անգամ անձի նկատմամբ նշանակված հարկադրանքի միջոցի կիրառման ժամկետը, ելնելով նրա առողջական վիճակից, երկարացվում է, ինչը նաև հիմնարար երաշխիք է անձին անազատության մեջ կամայական պահելը կանխելու համար: Այդպիսի եզրահանգման է եկել նաև Եվրոպական դատարանը՝ նշելով յուրաքանչյուր անգամ «habeas corpus»-ի երաշխավորման անհրաժեշտության մասին՝ անձին շարունակական անազատության մեջ պահելու օրինականությունն ապահովելու համար¹⁴: Սակայն, ոչ գործող ՔԴՕ-ում, ոչ «Հոգեբուժական օգնության մասին» ՀՀ օրենքում, ոչ էլ «Արտահիվանդանոցային և հիվանդանոցային հոգեբուժական բժշկական օգնության տրամադրման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 2010 թվականի ապրիլի 1-ի թիվ 350-Ն որոշմամբ այդ երաշխիքն ամրագրված չէ: Արդյունքում, ինչպես փաստում են ՀՀ-ում այդ կապակցությամբ իրականացված հետազոտությունները՝ որոշ դեպքերում հոգեբույժները նշում են յուրաքանչյուր 6 ամիսը մեկ անգամ պարբերականությամբ հարկադիր բուժվող քաղաքացիների հոգեկան առողջության վիճակի ուսումնասիրության իրականացման վերաբերյալ, որոշ դեպքերում՝ ոչ¹⁵: Ավելին, լինում են դեպքեր, երբ անձանց նկատմամբ ԲԲՀՄ-ի կիրառման վերաբերյալ որոշումը տարիներ շարունակ չի վերանայվում¹⁶: Արդյունքում, գործող օրենսդրությամբ, այդ թվում՝ ԲԲՀՄ-ի փոփոխման և վերացման հարցերը կարգավորող ՀՀ ՔԴՕ-ի 472-րդ հոդվածում հարկադրանքի միջոցների պարբերական վերանայման հստակ մեխանիզմի բացակայությունը հանգեցնում է անձի իրավունքների խախտման: Մինչդեռ, Խոշ-

¹³ Տե՛ս Winterwerp v. The Netherlands գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1979 թվականի հոկտեմբերի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 6301/73, կետ 55, Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ 2004 թվականի սեպտեմբերի 22-ի «Հոգեկան խանգարումներ ունեցող անձանց իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության մասին» թիվ REC(2004)10 հանձնարարականի 25-րդ հոդվածը:

¹⁴ Տե՛ս X v. The United Kingdom գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1981 թվականի նոյեմբերի 5-ի վճիռը, գանգատ թիվ 7215/75, կետեր 55-59:

¹⁵ Տե՛ս Հոգեկան խանգարումներ ունեցող անձանց ազատության, արդար դատաքննության և անձնական կյանքի իրավունքները հայկական իրավունքում և պրակտիկայում, Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ, Երևան, 2014, էջ 50:

¹⁶ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ հոգեկան կազմակերպություններում հոգեկան առողջական խնդիրներ ունեցող անձանց իրավունքների ապահովման վերաբերյալ 2018 թվականի արտահերթ զուկույցը, էջ 28,

Report to the Armenian Government on the visit to Armenia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), Strasbourg, 2016, կետ 131:

տանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեն ՀՀ-ի վերաբերյալ իր զեկոյցներում մշտապես կրկնում է այդպիսի մեխանիզմի երաշխավորման անհրաժեշտության մասին: Բացի դրանից՝ կոմիտեն նշում է նաև բուժվող անձի համար իրավական պաշտպանության միջոցների երաշխավորման մասին և բարձրացնում բուժումն իրականացնող հիմնարկից դուրս անկախ եզրակացություն ստանալու հնարավորության հարցը¹⁷:

Վերը վկայակոչված չափանիշների լույսի ներքո գտնում ենք, որ գործող ՔԴՕ-ի 472-րդ հոդվածում պետք է ամրագրել կիրառված ԲԲՀՄ-ի միջոցի հետագա կիրառման նպատակահարմարությունը քննարկման առարկա դարձնելու պահանջ՝ յուրաքանչյուր վեց ամսյա ժամկետի կտրվածքով: Ընդ որում, այդ կառուցակարգը պետք է գործադրվի ոչ միայն բժշկական հաստատության կամ բուժվող անձի մերձավոր ազգականների ու այլ շահագրգիռ անձանց միջնորդության հիման վրա, ինչպես ամրագրված է նշված հոդվածում, այլ նաև հենց բուժման մեջ գտնվող անձի պահանջով: Վերջինս հիմնարար երաշխիք է հոգեկան հիվանդությամբ տառապող անձի իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության համար և բխում է նաև միջազգային իրավական պահանջներից, այդ թվում՝ Եվրոպական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումներից¹⁸:

Annotation. In the submitted article, the author discusses the conceptual peculiarities of the limitations of judicial procedure of application of enforced medical measures. The author analyzes the main problematic issues arising in the course of judicial procedure of application of enforced medical measures. The author provided justifications for the necessity to reform the legal regulations concerning the judicial procedure of application of enforced medical measures.

Аннотация. В представленной статье рассматриваются концептуальные особенности предела судебной процедуры применения принудительных мер медицинского характера. Автор проанализировал основные проблематичные вопросы, возникающие в ходе судебного разбирательства по применению принудительных мер медицинского характера. В статье излагаются причины необходимости реформирования правовых норм, касающихся судебной процедуры применения принудительных мер медицинского характера.

Բանալի բառեր - բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոց, անմեղսունակության վիճակ, բուժում, վարույթի փոխակերպում:

Keywords: enforced medical measure, state of insanity, treatment, transformation of procedure.

Ключевые слова: принудительная мера медицинского характера, состояние невменяемости, лечение, трансформация производства.

Ա. Վարդանյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ arnoldvardanyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 10.12.2019, տրվել է գրախոսության՝ 10.12.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Հ. Ղուկասյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁸ Տե՛ս Gorshkov v. Ukraine գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2005 թվականի նոյեմբերի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 67531/01, կետ 44:

ՄԵԼԻԲ ՄԵԼԻԲՅԱՆ

*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական
փորձաքննությունների ծառայության առաջատար մասնագետ*

MELIK MELIKYAN

*Leading specialist of the Department of Legal Expertise of the
Cassation court of the RA*

МЕЛИК МЕЛИКЯН

Ведущий специалист Службы правовой экспертизы Кассационного суда РА

**ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ ԵՎ ԿԱՏԱՐՄԱՆ
ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**SOME ISSUES RELATED TO THE APPOINTMENT AND
EXECUTION OF EXPERTISE IN
RA CRIMINAL PROCEDURE**

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ НАЗНАЧЕНИЯ И ВЫПОЛНЕНИЯ
ЭКСПЕРТИЗЫ В УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ КОДЕКСЕ РА**

Փորձագետի եզրակացությունը՝ քրեական դատավարությունում որպես թույլատրելի ապացույցի առանձին տեսակ, որոշակի դեպքերում հարաբերվելով արվեստի, զանազան ոլորտների, գիտության տարբեր ճյուղերի հատուկ մասնագիտական գիտելիքների հետ, պահանջում է այն նշանակելու և անցկացնելու պատշաճ իրավական ընթացակարգերի խստորեն պահպանում:

Փորձաքննության իրավական նշանակության և գիտության տարբեր ճյուղերի հատուկ մասնագիտական գիտելիքների հարբարակցության վերաբերյալ դրկտրինալ կարծիքները տարբեր են:

1. Գիտնականների մի մասը տեսակետ է հայտնել այն մասին, որ փորձաքննությունն իրենից ներկայացնում է գիտական հետազոտությունների գործընթաց¹:

2. Տեսաբանների մեկ այլ խումբ նշել է, որ փորձաքննությունը պրակտիկ գործունեություն է²:

3. Մի խումբ գիտնականներ միավորելով նշված մոտեցումները՝ ձևավորել են այն մոտեցումը, ըստ որի՝ փորձաքննությունը գիտապրակտիկ գործունեություն է³:

¹ Տե՛ս Երմոլենկո Բ.Ս., Օ. Судебной экспертизе как процессе научного познания, Криминалистика и судебная, Респ. междомоств. науч.-метод. сб., Вып. 12, Киев, 1976, էջ 58:

² Տե՛ս Шапронов Ю.И., Предмет судебной экспертизы, Сб. науч.тр. ВНИИСЭ, М.,1989, էջ 185:

³ Տե՛ս Лисиченко В.К., Использование данных естественных и технических наук в следственной и

Չնայած վերը նշված մոտեցումային տարբերություններին, աներկբա է այն հանգամանքը, որ փորձագետի եզրակացության նշանակությունը քրեական վարույթի ընթացում ձեռք բերված ապացույցների հետազոտման և դրա հիման վրա պատճառաբանված եզրահանգման գալու կոնտեքստում ունի հիմնարար նշանակություն, և զուր չէ, որ որոշ երկրներում փորձագիտական եզրակացության ապացուցողական բնույթը շեշտադրելու համար օգտագործվում են նաև «expert evidence», «forensic evidence», «scientific evidence» տերմինները⁴:

Նախորդ պարբերությամբ նշվածի մասին է վկայում նաև դատական պրակտիկան:

«Վճռաբեկ դատարանը Ա. Խաչատրյանի վերաբերյալ որոշմամբ նշել է հետևյալը.

(...) Փորձագետի եզրակացությունն արժանահավատության տեսանկյունից գնահատելիս վարույթ իրականացնող մարմինը, ի թիվս այլնի, պետք է հաշվի առնի օրենքով փորձագետի եզրակացությանը ներկայացվող պահանջների պահպանվածությունը: Մասնավորապես՝ «քրեական դատավարության օրենսգրքի 250-252-րդ հոդվածների համադրված վերլուծությունից հետևում է, որ փորձագետի եզրակացությունը պետք է լինի հիմնավորված, բավարար չափով հստակ և լրիվ: Այլ խոսքով փորձագետի եզրակացությունում կատարված հետազոտությունների ողջ ընթացքն ու արդյունքները պետք է շարադրվեն ամբողջական և հնարավորին չափ մանրամասն, կատարված հետազոտությունների և հետևությունների միջև պետք է առկա լինի տրամաբանական կապ, բացառվեն իմաստային հակասությունները: Միայն այդ դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը հնարավորություն կունենա հասկանալու հետազոտության էությունը և պարզաճ գնահատելու դրա արդյունքները: Միևնույն ժամանակ, այն դեպքում, երբ փորձագետի եզրակացությունը չի համապատասխանում նշված պահանջներին, օրենսդիրը, հիմք ընդունելով փորձագետի եզրակացության՝ որպես որոշակի հանգամանքներ հաստատելու համար թույլատրելի ապացույցի անփոխարինելիությունը, վարույթն իրականացնող մարմինն օժտել է այդ պահանջների պահպանումն ապահովելու այնպիսի լծակներով, ինչպիսիք են լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն նշանակելը, փորձագետին հարցաքննելը (...)»⁵:

Փորձագետի եզրակացությունը հաճախ մրցակցության մեջ է մտնում գործով ձեռք բերված այլ փաստական տվյալների հետ և իրավական որոշակիություն ապահովելու, ընդհուպ մինչև անձի պատժի ու պատասխանատվության հարցերի համատեքստում՝ որակական առումով կարող է գերակայել գործով ձեռք բերված այլ ապացույցներին:

«Վերաքննիչ քրեական դատարանը թիվ ՍԴ/0003/01/19 քրեական գործով կայացված որոշմամբ դիրքորոշում է արտահայտել հետևյալի մասին. «(...) Ինչ վերաբերում է բողոքաբերի այն պնդումներին, որ դատարանը որևէ կերպ չի ան-

судебной практике, Учебное пособие, Киев, Вища школа, 1979, էջ 85:

⁴ Sten Gianneli P. C., Imwinkelried E. J., Scientific evidence, Virginia, 1986, էջեր 149-174:

⁵ Տես «Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի մարտի 27-ի՝ Ա. Խաչատրյանի վերաբերյալ թիվ ԿԴ1/0006/01/14 որոշման 15.1-ին կետը:

դրադարձել այն հանգամանքին, որ ամբաստանյալի պատիժն ու պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանք է հանցանքն ալկոհոլի ազդեցության փակ կատարելը, որը հաստատվել է նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված մի շարք վկաների և ամբաստանյալի ցուցմունքներով, ապա Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ թեև առաջադրված մեղադրանքում նշված է, որ Մայիս Դարբինյանը գտնվել է ալկոհոլ օգտագործած՝ ոչ սթափ վիճակում, այնուամենայնիվ՝ քրեական գործում առկա 2018 թվականի հուլիսի 23-ի թիվ 306 փորձագետի եզրակացության համաձայն՝ Մայիս Դարբինյանից վերցված արյան փորձանմուշում ալկոհոլ չի հայտնաբերվել: Նշված պայմաններում Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Առաջին աստիճանի դատարանը նշվածն իրավաչափորեն չի արձանագրել որպես քրեական պատասխանատվությունն ու պատիժը ծանրացնող հանգամանք: Ավելին՝ րվյալ դեպքում ցուցմունքներով հնարավոր չէ հաստատել ալկոհոլային հարբածության աստիճանը և ըստ այդմ որոշել՝ արդյոք այն նպաստել է ենթադրյալ արարքի կատարմանը, թե ոչ: (...)»⁶:

Փորձագետի եզրակացությանը ներկայացվող պահանջների պահպանվածության և դրա նախասկզբը համարվող փորձաքննությունների նշանակման, ապա կատարման ընթացքում, ի թիվս այլնի («inter alia»), առանցքային նշանակություն ունի նաև դրանց հետ առնչվող սուբյեկտային կազմի և վերջիններիս լիազորությունների սահմանումը, որի ինստիտուցիոնալ նշանակությունը ենթակա է դիտարկման տարբեր ասպեկտներով:

Այսպես.

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգրք) 247-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Փորձաքննություն նշանակելիս և կատարելիս կասկածյալը, մեղադրյալը և տուժողն իրավունք ունեն՝

1) մինչև փորձաքննություն կատարելը ծանոթանալ փորձաքննություն նշանակելու մասին քննիչի որոշմանը և ստանալ իրենց իրավունքների պարզաբանում. այդ մասին կազմվում է արձանագրություն.

2) բացարկ հայտնել փորձագետին.

3) միջնորդել, որ փորձագետ նշանակվի իր մատնանշած անձանց թվից.

4) փորձագետի եզրակացության հետ համաձայն չլինելու դեպքում միջնորդել, որ նշանակվի լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն.

5) փորձագետին առաջադրել լրացուցիչ հարցեր.

6) քննիչի թույլտվությամբ ներկա գտնվել փորձաքննության կատարմանը.

7) բացատրություններ տալ փորձագետին.

8) քննիչի կողմից փորձագետի եզրակացությունը ստանալու օրվանից 10 օրվա ընթացքում ծանոթանալ փորձագետի եզրակացությանը.

9) մասնակցել իր միջնորդությամբ կատարվող՝ փորձագետի հարցաքննությանը:

2. Թվարկված իրավունքներից օգտվում է նաև այն անձը, ում նկատմամբ

⁶ Տես ՀՀ Վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ՍԴ/0003/01/19 որոշումը:

պետք է լուծվի բժշկական բնույթի հարկադրական միջոցներ կիրառելու հարցը, եթե դա թույլ է տալիս նրա հոգեկան վիճակը»:

Մեջբերված իրավանորմով, ըստ էության, սպառիչ սահմանված են այն սուբյեկտների և գործողությունների շրջանակը, որոնցով հնարավորություն է ընձեռնվում որոշակի իրավաչափ միջամտություն ցուցաբերել փորձաքննությունների ինչպես նշանակման, այնպես էլ անցկացման փուլերում, որի շրջանակն էլ կադապարված է հենց տվյալ ցանկով, քանի որ տվյալ պարագայում գործում է «expressio unius» հանրաճանաչ սկզբունքը, ըստ որի՝ սպառիչ ցանկում որևէ տարր չներառելը պետք է մեկնաբանել դրա բացառման իմաստով, ինչն էլ մեր կարծիքով չի կարող ապահովել դրա բուն նպատակային օբյեկտիվ ու արդար կենսագործումը և որոշակիորեն ենթակա է լրամշակման ստորև ներկայացվող պատճառաբանություններով.

1) Փորձաքննությունների անցկացման ինստիտուցիոնալ կարգավորումները հարաբերակցելով քրեական գործի հարուցման հարցի բաղադրիչը հանդիսացող՝ հանցագործությունների մասին հաղորդումների քննարկման կարգը սահմանող՝ Օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հետ՝ տեսնում ենք, որ քրեական գործ հարուցելու առիթի օրինականությունը և հիմքերի բավարարությունը ստուգելու անհրաժեշտության դեպքում՝ դրանց ստացման պահից 10 օրվա ընթացքում հնարավոր որոշակի գործողությունների շարքում է նաև փորձաքննության նշանակումը: Տվյալ ժամանակահատվածում քրեադատավարական կարգավիճակ ունեցող անձի բացակայությունն ինքնին չի կարող խոչընդոտել փորձաքննությունների իրականացմանը, քանի որ դրա նկատմամբ օրինական շահեր կարող են հետապնդել այնպիսի անձինք, ինչպիսին է օրինակ՝ հաղորդում ներկայացրած կամ բերման ենթարկված անձը, որը պայմանականորեն ասած՝ ունի «փաստացի կարգավիճակ», այսինքն՝ այն անձը, որին դեռևս քրեադատավարական կարգավիճակ չի տրվում, բայց ակնհայտորեն շոշափվում են իր իրավունքներն ու օրինական շահերը: Հատկապես դեռևս համապատասխան քրեադատավարական կարգավիճակ չունեցող անձի մասով նման դիրքորոշումը, մեր կարծիքով, արդարացված է և բխում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Գագիկ Միքայելյանի վերաբերյալ 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ի կայացված թիվ ԵԱԴԴ/0085/06/09 որոշմամբ ձևավորված դիրքորոշումներից:

Հետևաբար, կարող ենք փաստել, որ դեռևս կարգավիճակ չունեցող անձը փաստացի օժտվում է կասկածյալի քրեադատավարական կարգավիճակից, որն էլ հենց Օրենսգրքի 247-րդ հոդվածի իմաստով հանդիսանում է տվյալ հոդվածի սուբյեկտ, իսկ հաղորդում ներկայացնող անձը՝ ով կրկին որևէ կարգավիճակ չունի, այնուհանդերձ, քրեական գործի հարուցման հարցի քննարկման փուլում, նույնպես, հնարավոր է ողջամտորեն շահագրգռված լինի նշանակվող և կատարվող փորձաքննությամբ, որը պայմանավորված կարող է լինել՝ իր իսկ կողմից հաղորդած տվյալների կամ վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով վերջինիս կողմից տրված նյութերի կապակցությամբ նշանակվող փորձաքննության նկատմամբ որոշակի իրավաչափ շահերի առկայությամբ:

Վերևում շարադրված դիրքորոշումները բխում են նաև Մարդու իրավունք-

ների եվրոպական դատարանի կայուն նախադեպային իրավունքով ձևավորված դիրքորոշումներից, այնքանով, որքանով «քրեական մեղադրանք» հասկացությունը պետք է հասկացվի ոչ թե ձևական (փաստաթղթային), այլ բովանդակային (գործնական) իմաստով («*Դևերն ընդդեմ Բելգիայի*» («*Deweert v. Belgium*») գործով վճիռ, 1980 թ. փետրվարի 27, գանգապ թիվ 6903/75, կետ 44): Այսինքն՝ անձի նկատմամբ «մեղադրանքի» առկայության մասին կարող է վկայել նաև այնպիսի միջոցներ ձեռնարկելը, որոնք ենթադրում են հանցագործության մեջ կասկածանքի առկայություն, ինչպես նաև էականորեն ներգործում են կասկածվող անձի դրության վրա («*Էկլեն ընդդեմ Գերմանիայի*» («*Eckle v. Germany*») գործով վճիռ, 1982 թ. հուլիսի 15, գանգապ թիվ 8130/78, կետ 73, «*Շուբինսկին ընդդեմ Սլովենիայի*» («*Šubinski v. Slovenia*») գործով վճիռ, 2007 թ. հունվարի 18, գանգապ թիվ 19611/04, կետ 62, «*Գ. Կ.-ն ընդդեմ Լեհաստանի*» («*G.K. v. Poland*») գործով վճիռ, 2004 թ. հունվարի 20, գանգապ թիվ 38816/97, կետ 98): Ընդ որում, մինչդարձական վարույթի նկատմամբ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ կետերի կիրառման եղանակը պայմանավորված է տվյալ վարույթի առանձնահատկություններով («*Շաբելնիկն ընդդեմ Ուկրաինայի*» («*Shabelnik v. Ukraine*») գործով վճիռ, 2009 թ. փետրվարի 19, գանգապ թիվ 16404/03, կետ 52): Այսինքն՝ անձի քրեադատավարական կարգավիճակի բացակայությունը դեռևս չի նշանակում, որ վերջինը՝ քրեական վարույթում զրկված է որոշակի լիազորությունների իրացումից:

2) Փորձաքննությունների նշանակման և կատարման հետ կապված մյուս հիմնահարցը վերաբերվում է պաշտպանի կողմից իրականացվող իրավաբանական օգնության ապահովման և խնդրո առարկա Օրենսգրքի 247-րդ հոդվածով նախատեսված կանոնների հարաբերակցությանը:

Այսպես՝ Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով՝ մեղադրանքը հերքող, կասկածյալի կամ մեղադրյալի պատասխանատվությունը բացառող կամ պատիժը և դատավարական հարկադրանքի միջոցները մեղմացնող հանգամանքները պարզելու, նրանց օրինական շահերը պաշտպանելու, կասկածյալին և մեղադրյալին իրավաբանական օգնություն ցույց տալու համար պաշտպանին՝ Օրենսգրքով ի թիվս այլնի («*inter alia*») տրվել են՝ բոլոր քննչական և այլ դատավարական գործողություններին մասնակցելու, պաշտպանյալի մասնակցությամբ իրականացվող ցանկացած քննչական կամ այլ դատավարական գործողությանը մասնակցելու, եթե դա պահանջում է կասկածյալը կամ մեղադրյալը, կամ գործողությունը սկսելիս դրա մասին միջնորդում է ինքը՝ պաշտպանը, քրեական գործով նյութեր ձեռք բերելու, դրանք քրեական գործին կցելու ներկայացնելու և հետազոտելու համար միջնորդություններ հարուցելու և այլ լիազորություններ, որոնք սպառիչ չեն քանի որ պաշտպանը, որը հանդիսանում է փաստաբան, «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածի ուժով իրավունք ունի ցույց տալու օրենքով չարգելված իրավաբանական ցանկացած օգնություն, մինչդեռ ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ

⁷ Տե՛ս <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D-17.10.2019> (սույն աշխատությամբ մեջբերված ՄԻԵԴ բոլոր որոշումները վերցված են նույն աղբյուրից):

հողվածի համաձայն՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով:

Նախորդ պարբերությամբ վկայակոչված հատուկ կարգավորումների համատեքստում հատկանշական է, որ քրեական հետապնդման մարմնի կողմից պաշտպանի միջնորդությամբ իրականացվող փորձաքննության նշանակման և անցկացման ընթացքում պաշտպանի ներգրավվածությունը չի կարող և չպետք է կադապարված լինի քրեական հետապնդման մարմնի հայեցողությամբ, ինչի կապակցությամբ էլ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ՝ ՀՀ քրեական դատավարության 73-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը՝ դրանում ամրագրված՝ «քրեական հետապնդման մարմնի թույլտվությամբ» և «եթե դա պահանջում է կասկածյալը կամ մեղադրյալը, կամ գործողությունը սկսելիս դրա մասին միջնորդում է ինքը՝ պաշտպանը» ձևակերպումների մասով ճանաչվել է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին նախադասությամբ ամրագրված դրույթին և 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթներին հակասող և անվավեր⁸, որն էլ պաշտպանական կողմի, հետևապես նաև մրցակցային դատավարության արդյունավետության համատեքստում՝ փաստորեն ենթադրեց, ի թիվս այլնի, նաև սույն աշխատության հետազոտման առարկա հանդիսացող՝ փորձաքննությունների նշանակման և կատարման ընթացքում նոր մեխանիզմների ներդրման անհրաժեշտություն:

Փորձաքննության նշանակմանը և իրականացմանը՝ դատավարությանը մասնակցող անձանց կողմից առնչվելու՝ կարևորության, դրա՝ որպես դատավարությունում մրցակցության ապահովման բաղադրատարր հանդիսանալու մասին ներպետական դոկտրինայում, արտահայտվել է հետևյալ տեսակետը.

«(...) [Պ] ետք է խոսել ոչ թե փորձաքննության մրցակցության, այլև՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող կողմերի մրցակցության մասին: Դրանից ելնելով՝ կարելի է ենթադրել, որ փորձաքննության իրականացման ժամանակ կիրառվող մրցակցության սկզբունքի հանդեպ դրական վերաբերմունքը կնպաստի դատավարության բոլոր մասնակիցների հավասարության սկզբունքի անշեղ իրականացմանը: (...)»⁹:

Վերոշարադրյալի համատեքստում հետաքրքրաշարժ են նաև այն դեպքերը, երբ փորձագետը՝ սեփական նախաձեռնությամբ («proprio motu»)՝ իր մասնագիտական հմտությունների, փորձի հիման վրա առաջ է քաշում սեփական հարցեր և լուծում դրանք, այլ խոսքով՝ փորձագետի հայեցողության շրջանակի հարաբերակցությունը մրցակցային դատավարության սկզբունքին, այսինքն՝ փորձագետի կողմից սեփական նախաձեռնողականությունը, արդյո՞ք կարող է շոշափել կողմերի իրավունքներն ու օրինական շահերը, թե՛ ոչ:

Տեսաբանների մոտեցումները վերոգրյալի կապակցությամբ տարբեր են:

⁸ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2013 թվականի հոկտեմբերի 10-ի թիվ ՍԴԴ-1119 որոշումը:

⁹ Տե՛ս Վ. Ենգիբարյան, «Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տեկտիկա», Երևան, 2018, էջեր 620-621;

Պ. Ֆ. Տելնովը, քննադատաբար մոտենալով տվյալ մոտեցմանը՝ պատճառաբանելով, որ հարցեր առաջադրելու հնարավորությամբ օժտված է բացառապես այն նախաձեռնող անձին, ինչպես նաև այդպես՝ մեղադրյալին վերապահված՝ փորձագետին առաջադրված հարցերին ծանոթանալու և լրացուցիչ հարցեր առաջադրելու իրավունքը կարող է խախտվել¹⁰:

Ի. Լ. Պետրովսիինի կարծիքով փորձագետի կողմից գործի համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքներ հայտնաբերելիս, որոնք դուրս գալիս իրեն առաջադրված հարցերի շրջանակից, փորձագետը կարող է այդ մասին հայտնել փորձաքննությունը նախաձեռնողին՝ որոշման մեջ համապատասխան հարցերը ներառելու և դատավարության մասնակիցներին ծանոթացնելու համար¹¹:

Ներպետական դոկտրինայում՝ Վ. Գ. Ենգիբարյանի կողմից արտահայտվել է հետևյալ տեսակետը. (...)«Փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշման մեջ նշում է պարունակվում փորձագետի համար առ այն, որ վերջինս պատասխանի այդ թվում նաև հետազոտության ընթացքում առաջացող լրացուցիչ հարցերին, և այդ որոշմանը մեղադրյալը և դատավարական օրենսդրությամբ այդ իրավունքից օգտվող այլ անձինք ծանոթացվում են, այսինքն՝ նախապես տեղեկացվում են փորձագիտական նախաձեռնությամբ առաջադրվող հարցերի հնարավորության մասին, հետևաբար, անհրաժեշտության դեպքում վերը շարադրված կարգով (լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն կատարելու միջնորդությամբ) կարող են միջոցներ ձեռնարկել, եթե գտնեն, որ փորձագետին կարելի էր առաջադրել այլ հարցեր: Միևնույն ժամանակ, որպես կանոն, սկզբնական փորձաքննությունը, որպես անհետաձգելի սկզբնական քննչական գործողություն նշանակվում է քննության դեռևս վաղ փուլում, անգամ մինչև քրեական գործ հարուցելը, երբ հնարավոր է, որ կասկածյալը կամ մեղադրյալը դեռևս չեն հայտնաբերվել կամ գտնվում են հետախուզման մեջ (...)»¹²:

Դատավարության մասնակիցներին առաջադրված հարցերի հասանելիությունն ապահովելու մասով՝ համաձայն լինելով հեղինակների վերոմեջբերված՝ տեսակետների հետ, այնուամենայնիվ, կարծում ենք, որ արդարացված է ներպետական դոկտրինը, քանզի հանրային ռեսուրսների խնայողության, դատավարական պրոցեսում ավելորդ ֆորմալիզմից խուսափելու և վերջապես՝ փորձագետի եզրակացության՝ ապացուցողական արժեքի ու գիտականության բարձրացման նպատակով՝ առավել ընդունելի կլինի այն մոտեցումը, որ փորձագետն ազատ լինի, անգամ իմպերատիվ կերպով ունենա պարտականություն՝ հետազոտության սեփական նախաձեռնությամբ՝ իր իրավասությունների շրջանակներում՝ կատարվող փորձաքննության ընթացքում առաջ քաշել դրա հետ ուղղակիորեն կապված հարցեր, որոնք նախաձեռնող մարմինը չի առաջադրել, սակայն կարող են ունենալ էական նշանակություն և պատասխանել դրանց: Ինչ վերաբերվում

¹⁰ Տե՛ս Тельнов П.Ф., процессуальные вопросы судебной экспертизы (пособие для экспертов), ЦНИИСЭ, М., 1967, էջ 23:

¹¹ Տե՛ս Петрухин И.Л., Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе, М., 1964, էջ 111:

¹² Տե՛ս Վ. Ենգիբարյան, «Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա», Երևան, 2018, էջ 624:

է փորձագետի բարձրացված հարցերի, հետևապես նաև տրված եզրակացության հետ համաձայն չլինելու դեպքում դրա դեմ «հակազդման մեխանիզմներին», ապա՝ ի շնորհիվ լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն պահանջելու իրավունքի կիրառման շահագրգիռ անձն օժտված է բավարար գործիքակազմով: Ավելին, փորձագետի կողմից սեփական հարցերի առաջադրումը կարող է գործել հենց ի նպաստ հենց դրա հետ ուղղակիորեն առնչվող անձի, քանզի այն անցկացնելիս հայտնի դարձած հանգամանքների մասին վարույթն իրականացնող մարմինը կարող էր չհիմանալ, հետևապես նաև համապատասխան հարց չներառեր այդ մասին, բացի այդ՝ ինչպես նշվեց վերոմեջբերվածում՝ հնարավոր են դեպքեր, երբ կասկածյալ կամ մեղադրյալը դեռևս հայտնաբերված չլինեն կամ գտնվեն հետախուզման մեջ:

Սեփական նախաձեռնությամբ հարցեր առաջ քաշելու վերաբերյալ՝ Նախագծի 60-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով սահմանվել է, որ փորձագետը պարտավոր է եզրակացություն կամ կարծիք տալ ոչ միայն իրեն առաջադրված հարցերով, այլև իր իրավասության շրջանակների մեջ մտնող և հետազոտության կատարման ընթացքում ի հայտ եկած հանգամանքներով:

Հարկ է նշել, որ, բացի մեղադրյալի և կասկածյալի կարգավիճակ ունեցող անձանցից, սույն պարբերության դրույթները վերաբերվում են նաև այլ՝ ցանկացած այն անձանց նկատմամբ, որոնք այս կամ այն կերպ կարող են առնչվել նշանակվող և կատարվող փորձաքննությանը, ինչի մասին առավել մանրամասն կներկայացվի ստորև:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորված դիրքորոշումների համաձայն՝ պաշտպանության կողմը պետք է ունենա, որպես այդպիսին, ոչ միայն փորձագիտական եզրակացությունն ուսումնասիրելու և վիճարկելու իրավունք, այլ նաև եզրակացությունները նախապատրաստողների վստահելիությունն ուղիղ հարցաքննության միջոցով վիճարկելու իրավունք (*տես, ի թիվս այլ վճիռների, «Բրանդշտեթերն ընդդեմ Ավստրիայի» («Brandstetter v. Austria»), 1991 թվականի օգոստոսի 28, շարք Ա, թիվ 211, «Դուրսոնն ընդդեմ Նիդեռլանդների» [«Doorson v. the Netherlands»], 1996 թվականի մարտի 26, §§ 81-82, «Վճիռների և որոշումների մասին զեկույցներ 1996-11», «Միրիլաշվիլի ընդդեմ Ռուսաստանի» («Mirilashvili v. Russia»), թիվ 6293/04, § 158, 2008 թվականի դեկտեմբերի 11, և «Մալիցիինան ընդդեմ Ռուսաստանի գործը», § 177): Այսինքն՝ պաշտպանի մասնակցությունը փորձաքննությունների նշանակմանն ու անցկացմանը պետք է լինի անմիջական և ուղղակի, ինչպես գործող օրենսդրությամբ կասկածյալի, մեղադրյալի և տուժողի պարագայում է, որը կխթանի հետագայում փորձագետներին հարցաքննելու դեպքում պաշտպանական գործառույթի իրացումն ավելի նպատակային և արդյունավետ դարձնելու համար:*

Տվյալ կոնտեքստում իրատեսական է դառնում նաև տուժողի ներկայացուցչի՝ որպես տուժողի իրավունքները և օրինական շահերը ներկայացնող սուբյեկտի նախատեսումը, որի կողմից իրականացվող՝ տուժողի օրինական շահերի պաշտպանության բաղկացուցիչ մաս կարող է լինել նաև փորձաքննության նշանակման և կատարման կապակցությամբ վերջինի օրինական շահերը ներկայացնելը,

որը, ինչպես արդեն նշեցինք, պաշտպանի դեպքում, արդյունավետորեն կիրացվի տուժողի ներկայացուցչի՝ տվյալ ընթացակարգերին ուղղակիորեն մասնակցելու և դրանց նկատմամբ որոշակի իրավունքներ ունենալու հնարավորության օրենսդրական ապահովման դեպքում:

Խնդրո առարկայի վերաբերյալ օտարերկրյա տարբեր երկրների համապատասխան կարգավորումներով նախատեսված մոտեցումները տարբեր են:

Մասնավորապես՝ Ռուսաստանի քրեական դատավարության 198-րդ¹³, Բելառուսի քրեական դատավարության 229-րդ և հոդվածներով փորձաքննություն նշանակելիս և կատարելիս որոշակի իրավունքների շրջանակից օգտվող անձինք են կասկածյալը, մեղադրյալը, տուժողը, պաշտպանն ու տուժողի ներկայացուցիչը¹⁴:

Վրաստանի քրեական դատավարության 144-րդ հոդվածի օրենսդրի մոտեցման համաձայն՝ փորձաքննության կատարման նախաձեռնությամբ օժտված են դատավարության կողմերը, իսկ 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատավարության կողմ է հանդիսանում կասկածյալը, դատապարտյալը, արդարացվածը, նրանց փաստաբանը, քննիչը, դատախազը¹⁵:

Ուշագրավ է Մոլդովիայի քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված իրավակարգավորումների առանձնահատկությունները: Մասնավորապես՝ Մոլդովիայի քրեական դատավարության 142-րդ և 144-րդ հոդվածների համաձայն՝ փորձաքննությունների նշանակման և կատարման ժամանակ՝ փորձագետին հարցեր առաջադրելու, դրանց համար էական նշանակություն ունեցող նյութերի տրամադրման, դրանցով ստացված եզրակացության հետ համաձայն չլինելու դեպքում համապատասխան ընթացակարգով դրանք վիճարկելու իրավունքով լիազորված անձանց շրջանակը դատավարության կողմերն են, իսկ 29-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատավարության կողմեր են հանդիսանում այն անձինք, որոնք քրեական վարույթի շրջանակում՝ հավասարակշռման սկզբունքի հիման վրա իրականացնում են պաշտպանության կամ մեղադրանքի գործառույթներ¹⁶, այսինքն՝ տվյալ մոտեցումը հանգում է վերոգրյալ՝ պայմանականորեն ասված «փաստացի կարգավիճակ ունենալու» հետ, որը դրսևորվում է նրանում, որ փորձաքննությունների նշանման և անցկացման հետ ուղղակիորեն առնչություն կարող է ունենալ փաստացի մեղադրանքի և պաշտպանության գործառույթներ իրականացնող ցանկացած անձանց, որը թեև ընդհանրական բնորոշում է, սակայն ոչ վերացական, ինչը որոշակի զուգահեռներ ունի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծով (այսուհետև նաև՝ Նախագիծ) առաջարկվող մոտեցման հետ, ինչը կարծում ենք, որ սույն աշխատությամբ ներկայացված հիմնահարցերի կապակցությամբ կառուցողական նշանակություն ունի՝ ստորև ներկայացվող հիմնավորումներով:

Այսպես. Նախագծի 255-րդ հոդվածի համաձայն՝ փորձաքննության նշանակ-

¹³ Տե՛ս http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/f4f64adeef35ed317d5a7790942e9a58e64fc24d/-17.10.2019թ.:

¹⁴ Տե՛ս <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks-17.10.2019թ.>

¹⁵ Տե՛ս <https://www.matsne.gov.ge/ru/document/download/90034/37/ru/pdf-17.10.2019թ.>

¹⁶ Տե՛ս http://pravo.org.ua/files/___pdf-17.10.2019թ.

ման և անցկացման ժամանակ որոշակի իրավունքներով, այդ թվում նաև գործող օրենսդրությամբ նախատեսված՝ փորձագետին լրացուցիչ հարցեր առաջադրելու, ինչպես նաև արդարացված կերպով որպես նորամուծություն առաջարկվող՝ փորձագետի հարցաքննության կատարման կամ լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննության նշանակման միջնորդելու իրավասությամբ օժտված է վարույթի այն մասնավոր մասնակիցը, իսկ 2-րդ մասի 2-րդ կետով՝ ցանկացած այն անձը, որի իրավաչափ շահերին ակնհայտորեն կարող է առնչվել փորձաքննությունը:

Համաձայն Նախագծի 6-րդ գլխի համակարգային վերլուծության՝ վարույթի մասնավոր մասնակիցներ են հանդիսանում՝ մեղադրյալը, պաշտպանը, տուժողը, մահացած տուժողի կամ տուժող ճանաչվելու ենթակա անձի փոխարեն ճանաչված տուժողը, տուժողի օրինական ներկայացուցիչը տուժողի լիազոր ներկայացուցիչը և գույքային պատասխանողը: Սակայն հարկ է նշել, որ տվյալ անձանց նախատեսմամբ Նախագիծը չի կադապարել իրավակիրառին և ինչպես նշվեց վերևում, Նախագծի 255-րդ 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսվել է, որ փորձաքննության նշանակման և կատարման նկատմամբ որոշակի իրավունքներ ունեցող անձանց շրջանակի մեջ է մտնում ցանկացած այն անձը, որի իրավաչափ շահերին ակնհայտորեն առնչվում է փորձաքննությունը:

Նախագծով ամրագրված՝ փորձաքննություն նշանակելիս և կատարելիս որոշակի իրավունքներ ունեցող անձանց շրջանակի ամբողջացումը ցանկացած այն անձի նկատմամբ, որի իրավաչափ շահերին այն ակնհայտորեն առնչվում է, կարծում ենք՝ լիովին արդարացված է, քանի որ քրեադատավարական կարգավիճակ ունեցող անձանց հետ մեկտեղ իր մեջ այն կլանում է նաև այն անձանց շրջանակը, որոնք ուղղակիորեն առնչվում են փորձաքննությունների հետ:

Վերոշարադրյալի համատեքստում ներկայացնենք օրինակ. ընդունենք, թե անձի կողմից տրվում է հաղորդում և վերջինիս կողմից ներկայացվում է տեսագրություն, որտեղ երևում է առերևույթ հանցագործություն կատարող անձը, ինչից հետո այն իրավասու մարմնի կողմից ուղարկվում է փորձաքննության՝ պատկերված անձի նույնացման և այլ էական հանգամանքներ պարզելու նպատակով: Տվյալ օրինակում թե՛ հաղորդում ներկայացնող անձը, թե՛ տեսագրությունում պատկերված անձը քրեադատավարական կարգավիճակ չունենալով՝ ուղղակիորեն առնչվում են փորձաքննության նշանակման և անցկացման հետ, ինչն էլ անաչառ դիտորդի մոտ ողջամիտ հետևություն կարող է ստեղծել առ այն, որ տվյալ փորձաքննությունը կարող է շոշափել վերջիններիս իրավաչափ շահերը, այնքանով, որքանով, տվյալ օրինակում՝ հաղորդում ներկայացնող անձը թույլատրելի իրավական գործիքակազմի սահմաններում ձեռնամուխ կլինի իր կողմից ներկայացվող փաստական տվյալի կապակցությամբ նշանակված փորձաքննությամբ այն հաստատելուն միտված գործողությունների կատարմանը, իսկ դրա հետ ուղղակի կապ ունեցող անձը՝ տեսագրությունում երևացող և առերևույթ հանցագործություն ենթադրյալ կատարողը, կրկին՝ թույլատրելի միջոցներով կձգտի փաստել այլի մասին: Այլ խոսքով՝ տվյալ օրինակում կշռափվեն դեռևս քրեադատավարական կարգավիճակ չունեցող անձանց իրավաչափ շահերը, որոնց կապակցությամբ էլ վերջիններս կարող են իրացնել՝ փորձաքննու-

թյուններ նշանակելիս և կատարելիս ունեցած իրենց որոշակի իրավունքները, ուստի նման պարագայում նրանց համար անհրաժեշտ է ապահովել հավասար մրցակցային պայմաններ:

Բերված օրինակի կապակցությամբ նշենք, որ թեև ֆորմալ, մասնավորապես՝ ձևակերպման առումով փորձաքննությունների նշանակման և անցկացման ժամանակ որոշակի իրավունքներով օժտված անձանց սպառիչ և անհատապես նշված շրջանակը սահմանված չլինելն առաջին հայացքից կարող է անհստակությունների ռիսկեր ստեղծել, սակայն փորձաքննության՝ «անձի իրավաչափ շահերին առնչվելու» պայմանը, ինքնին հստակեցնում և որոշակիություն է հաղորդում փորձաքննությունների նշանակման և կատարման նկատմամբ թույլատրելի սուբյեկտների շրջանակը որոշելիս, որպիսի հատկանիշների վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ որոշակիության և հստակության սկզբունքի երաշխավորումը, ի թիվս այլնի, կոչված է նաև կանխելու, բացառելու «կամայականության վտանգը» (*տե՛ս «Hilda hafsteinsdóttir v. Iceland» application no. 40905/98, 08.06.2004, p.56*): Բացի դրանից՝ այն բխում է նաև ՄԻԵԴ այլ դիրքորոշումներից, ըստ որոնց՝ արդար դատաքննության իրավունքը ժողովրդավարական հասարակության մեջ այնքան կարևոր տեղ է զբաղեցնում, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված երաշխիքները նեղ իմաստով մեկնաբանելը որևէ կերպ չի կարող արդարացվել (*տե՛ս «Մորեյրա դե Ազեվեդոն ընդդեմ Պորտուգալիայի» [Moreira de Azevedo v. Portugal], 1990 թվականի հոկտեմբերի 23, § 66, շարք Ա, թիվ 189, և «Գրեգաչևիչն ընդդեմ Խորվաթիայի» [«Gregačević v. Croatia»], թիվ 58331/09, § 49, 2012 թվականի հուլիսի 10*), ուստի սույն աշխատության հետազոտման առարկա հանդիսացող՝ փորձաքննությունների նշանակման և կատարման նկատմամբ՝ որոշակի իրավունքներ ունեցող անձանց սպառիչ թվարկված չլինելը բխում է նաև հենց վերջին թվարկված դիրքորոշումներից, որը հնարավորություն է տալիս բովանդակային առումով անհարկի չնեղացնել տվյալ հոդվածի թիրախային կիրառումը, այն արդարացված կերպով նաև վերաբերելի դարձնելով «փաստացի կարգավիճակ» ունեցող այն անձանց նկատմամբ, ում իրավաչափ շահերին կարող է առնչվել նշանակվող և կատարվող փորձաքննությունը:

Այսպիսով՝ ի մի բերելով վերոգրյալը՝ կարծում ենք, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսդրությամբ նախատեսված՝ փորձաքննությունների նշանակման և կատարման նկատմամբ որոշակի իրավունքներ ունեցող անձանց շրջանակը, մասնավորապես սահմանված Օրենսգրքի 247-րդ հոդվածով՝ նեղացված է և ամբողջությամբ չի արտահայտում կոնվենցիոն, սահմանադրական և քրեադատավարական այն հիմնարար պահանջները, որոնք կոչված են քրեական վարույթի ընթացքում բարձրացնելու ապացուցողական գործառույթների իրականացման արդյունավետությունը, ուստի ամփոփելով աշխատանքը՝ գտնում ենք, որ գործող օրենսդրությամբ ամրագրված և սույն աշխատության առարկա հանդիսացող փորձաքննությունների նշանակման և կատարման վերաբերյալ իրավակարգավորումները՝ վերոգրյալի համատեքստում ենթակա են վերանայման:

Annotation. During appointment and execution of expertise often theoretical and practical problems occur, that institutionally refer not only to the subject of the issue, but also other criminal-procedural mechanisms. With this work an attempt was made to disclose some issues related to the appointment and execution of expertise in acting Criminal Procedure Code, the Draft of Criminal Procedure Code, relevant legal regulations of foreign countries in the context of a sustainable legal precedent, in connection of which, a number of conclusions have been made and appropriate solutions have been proposed.

Аннотация. При назначении и проведении экспертизы из институциональных аспектов предмета и иных уголовно-процессуальных механизмов часто возникают теоретические и практические вопросы. В данной статье в контексте действующего Уголовно-процессуального законодательства Республики Армения, Проекта Уголовно-процессуального кодекса, соответствующих правовых норм иностранных государств, а также на основе прецедентного права рассматриваются некоторые ключевые аспекты, касающиеся назначения и проведения экспертизы, а также сделан ряд выводов и предложены соответствующие решения.

Բանալի բառեր - փորձաքննություն, փորձագիտական եզրակացություն, թույլատրելի ապացույց, արդար դատաքննություն, քրեական գործ, իրավաբանական օգնություն, անաչառ դիտորդ:

Keywords: *expertise, expert conclusion, admissible evidence, fair trial, criminal case, legal aid, impartial observer.*

Ключевые слова: *Экспертиза, экспертное заключение, допустимые доказательства, справедливое судебное разбирательство, уголовное дело, юридическая помощь, беспристрастный наблюдатель.*

Մ. Մելիքյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների ծառայության առաջատար մասնագետ, էլ. փոստ՝ melikmelikyan1994@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 19.11.2019, տրվել է գրախոսության՝ 19.11.2019, երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Դիլբանդյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

**ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՇԵՏԱԽՈՒՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/
THEORY OF OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY/
ТЕОРИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

ՎԱՀԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

*ԵՊՀ քրեական դատավարության և
կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ՌՈՒԲԵՆ ՄԱՐՏԻԿՅԱՆ
Իրավաբան, ՀՀ ԱԱԾ օպերատիվ աշխատակից*

VAHE YENGIBARYAN

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Chair of Criminal Procedure and Criminalistics of YSU
RUBEN MARTIKYAN
Lawyer, Servant at the SNS RA*

ВАГЕ ЕНГИБАРЯН

*Доктор юридических наук, профессор
Профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики ЕГУ
РУБЕН МАРТИКЯН
Юрист, оперативный сотрудник СНБ РА*

**ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՇԵՏԱԽՈՒՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ՓՈՒՏԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՊ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

**ACTUAL PROBLEMS OF INTERACTION PROCESS BETWEEN
BODIES FUNCTIONING OPERATIVE-SEARCHING AND
INVESTIGATIVE ACTIVITY**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ
ОРГАНАМИ, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИМИ
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И УГОЛОВНОЕ
ПРОИЗВОДСТВО**

Իրավապահ մարմինների միջև փոխգործողության կազմակերպումը, ընդհանուր առմամբ, նպատակաուղղված է քննության ժամկետների կրճատմանը և արդյունավետության բարձրացմանը, որոնք հնարավոր է ապահովվել միայն նշված մարմինների համախմբված և համաձայնեցված փոխգործողությունների

շնորհիվ:

Քրեական գործեր քննելիս քննիչը և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմնի աշխատակիցները մտնում են դատավարական և ոչ դատավարական հարաբերությունների մեջ, որոնք քրեական դատավարության իրավունքի տեսության մեջ և պրակտիկայում անվանվել են «համագործակցություն»,¹ «փոխգործողություն»² և այլն:

Պրոֆեսոր Լ. Պ. Օհանյանի և Բ. Մ. Հովհաննիսյանի կարծիքով, օպերատիվ-հետախուզական մարմինների աշխատողների՝ քննիչի հետ փոխգործողության մեջ մտնելը միայն տակտիկական հնարք չէ, այլև օրենքի պահանջ, իսկ քննչական և օպերատիվ-հետախուզական մարմինների փոխգործողության հիմքում ընկած է փոխադարձ կապը և փոխկախվածությունը³:

Մասնագիտական գրականության մեջ այս կապակցությամբ առկա են տարբեր մոտեցումներ⁴:

Մեր կարծիքով, համագործակցությունը, ի տարբերություն փոխգործողության, առավել լայն հասկացություն է և ունի ընդհանրական բնույթ: Այն բնորոշ է այնպիսի մարմինների առարկայական կամ դրվագային համատեղ աշխատանքին, որոնց գործունեության բնույթն ու ուղղություններն էապես տարբերվում են միմյանցից (օրինակ՝ վարույթն իրականացնող մարմնի և պետական կառավարման ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների համատեղ աշխատանքը հանցագործությունների կանխարգելման, դրանց կատարմանը նպաստող հանգամանքների վերհանմանն ու վերացմանն ուղղված միջոցառումների համալիրը): Իսկ փոխգործողությունն առավել բնորոշ է այն մարմինների համատեղ աշխատանքին, որոնք թեև միմյանց նկատմամբ ծառայական, գերատեսչական կամ այլ ենթակայության տակ չեն, սակայն համատեղ աշխատանքի անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նրանց գործունեության բնույթով, բխում է հանցավորության դեմ պայքարի միասնական նպատակից, առավել կազմակերպված, փոխհամաձայնեցված ու նպատակաուղղված բնույթ ունի, իսկ մասնակիցները գործում են միասնական նպատակին հասնելու համար ընդհանուր պատասխանատվության գիտակցմամբ (օրինակ՝ քննչական, օպերատիվ-քննչական խմբերի աշխատանքը, տակտիկական օպերացիաների, կոմբինացիաների իրականա-

¹ Տե՛ս Պետրոսյան Կ. Խ., Նախաքննության գիտական կազմակերպման հիմնահարցերը, Երևան, 2001, էջ 163:

² Տե՛ս Հովհաննիսյան Բ. Մ., Օհանյան Լ. Պ., Քննչական և օպերատիվ հետախուզական մարմինների փոխգործողության տակտիկան: Դասախոսություն: Երևան, 1981:

³ Մանրամասն տե՛ս Հովհաննիսյան Բ. Մ., Օհանյան Լ. Պ., Քննչական և օպերատիվ հետախուզական մարմինների փոխգործողության տակտիկան: Դասախոսություն: Երևան, 1981, էջեր 3-5:

⁴ Տե՛ս Дербенев А.П., Взаимодействие следователя и органа дознания при расследовании преступлений. М., Академия МВД СССР, 1983, էջեր 7-8; Карнеева Л.М. и др. Взаимодействие следователей с оперативными работниками органов внутренних дел. М., ВНИИ МВД СССР, 1981, էջեր 11-12; Бологим С.М., Сивачев А.В., Взаимодействие следователя, оперативного работника уголовного розыска и эксперта-криминалиста при установлении лица, совершившего квартирную кражу, М., ВНИИ МВД СССР, 1985, էջ 5; Ратинов А.Р., Якубович Н.А., Взаимодействие следователей прокуратуры и органов милиции при расследовании и предупреждении преступлений, М., 1964 էջ 5; Гапанович Н.Н., Мартинович И.И., Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений. Минск, 1983, էջեր 10-11 և ուրիշներ:

ցումը, համատեղ այլ միջոցառումների իրականացումը և այլն)⁵:

Ըստ այդմ՝ քրեական գործերով փոխգործողությունը կարող ենք բնորոշել որպես օրենքի, գերատեսչական և միջգերատեսչական նորմատիվ ակտերի վրա հիմնված, տեղով, ժամանակով, խնդիրներով և նպատակներով համաձայնեցված և իրենց հատուկ՝ ուժերի, միջոցների, հնարքների և մեթոդների համատեղ օգտագործմամբ ՀՀ-ում քննություն (նախաքննություն և հետաքննություն) իրականացնող մարմինների համատեղ գործունեություն, որն ուղղված է հանցագործությունների, հանցանք կատարած անձանց բացահայտմանը, ապացուցողական տեղեկություններ պարունակող աղբյուրներ որոնելուն⁶:

Քննչական և իրավապահ մյուս մարմինների փոխգործողության ժամանակ ուժերի և միջոցների համատեղ օգտագործումը նրանց միջև տեղեկությունների արագ փոխանակման անհրաժեշտ պայմաններ է ստեղծում, ապահովում է դրանց հավաքումը և համակարգումը, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական և այլ ծառայությունների կողմից դրանց օգտագործման հնարավորությունը: Բացի դրանից՝ կազմակերպված փոխգործողությունը կանխում է կրկնությունը նրանց գործունեության մեջ, ապահովում է համակարգի տարրերի փոխադարձ հսկողությունը և հնարավորություն է ընձեռում անհրաժեշտության դեպքում ուժեր և միջոցներ կենտրոնացնելու՝ փոխգործողության ժամանակ ի հայտ եկող խնդիրները լուծելու համար⁷:

Կարելի է հավաստել, որ քրեական գործի քննության շրջանակում քննչական և իրավապահ մյուս մարմինների կազմակերպված փոխգործողությունը տվյալ գործի ամբողջությամբ բացահայտելու համար կարևորագույն երաշխիք է, ինչպես նաև նպաստում է քննության արդյունավետության բարձրացմանը:

Պետք է նշել, որ քննչական և օպերատիվ-հետախուզական մարմինների փոխգործողության անհրաժեշտությունը հատկապես զգացվում է բարդ կամ բազմադրվագ, ինչպես նաև հասարակական հնչեղություն ունեցող գործերով: Սակայն փոխգործողության այդ ձևերի սահմանման հարցում ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունը՝ ի դեմս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետև՝ ՔԴՕ) 190-րդ հոդվածի, նախատեսում է միայն քննչական խմբի ստեղծումը: Ինչ վերաբերում է առավել արդյունավետ փոխգործողության ձևերից մեկին՝ որոշակի քրեական գործով օպերատիվ-քննչական խմբի ստեղծմանը, ապա պետք է նշենք, որ քննչական պրակտիկայում դրանք ստեղծվում են գերատեսչական կամ միջգերատեսչական իրավական ակտերի հիման վրա:

Անշուշտ, քննչական և օպերատիվ աշխատակիցների փոխգործողությունը

⁵ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Ենգիբարյան Վ. Գ. Հանցագործությունների քննության կազմակերպման քրեադատավարական և կրիմինալիստիկական հիմքերը: Մենագրություն: Երևան, 2016, «Անտարես», էջեր 146-153:

⁶ Մանրամասն տե՛ս Էնգիբարյան Վ. Գ., Теоретические основы взаимодействия органов расследования, «Դատական իշխանություն», 2010թ. մայիս, 5 (130) էջ 87:

⁷ Տե՛ս Բաշկով Ի.Պ., Основы уголовного судопроизводства в органах военной юстиции и дознания. Полномочия командиров и политических работников в связи с производством по уголовным делам. М., 1975; Ковалев В.А., Осипов А.Ф., Столмаков А.И., Уголовно-процессуальные основы производства дознания в исправительно-трудовых учреждениях, М., 1982:

պետք է հիմնվի գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա: Գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննություն կատարելու անհրաժեշտության մասին է նշված մասնավորապես՝ «Հ գլխավոր դատախազի» «Հանցավորության դեմ պայքարում Հայաստանի Հանրապետության դատախազության մարմինների աշխատանքի կազմակերպման մասին» 2000թ. մայիսի 10-ի № 12, ինչպես նաև «Նախաքննության և հետաքննության օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողության կազմակերպման ու իրականացման և դրա արդյունավետության բարձրացման միջոցառումների մասին» 2000 թ. մայիսի 10-ի № 13 հրամաններում⁸:

Օպերատիվ-քննչական խմբի շրջանակում համատեղ գործունեությունը գործնականում բացառում է ըստ առանձին դեպքերի փոխգործողությունը, ինչը բնորոշ է սովորական պայմաններում կատարված հանցագործությունների քննությանը⁹:

Հարկ է նշել, որ փոխգործողության ապահովումն առավել ընդգծվում է կազմակերպված խմբերի կողմից կատարված հանցագործությունների քննության ժամանակ, երբ փոխգործողության հիմնական պայմաններից մեկը տեղեկատվության փոխանակումն է, որը թույլ է տալիս արդյունավետ և ժամանակին օգտագործել քննիչի և օպերատիվ ստորաբաժանումների ուժերն ու միջոցները:

Օպերատիվ-հետախուզական տեղեկության օգտագործումը թույլ է տալիս արդյունավետորեն որոշել քննչական գործողության ժամանակը, տեղը, մասնակիցներին, ներգրավել տեխնիկական և տրանսպորտային անհրաժեշտ միջոցները, ներգրավել մասնագետների, ճիշտ պլանավորել առանձին քննչական գործողության տակտիկական հնարքների ընտրությունն ու հերթականությունը¹⁰:

Սակայն պետք է նշել, որ օպերատիվ-հետախուզական տեղեկության օգտագործման վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ: Վեճի առարկա հանդիսացող հիմնական խնդիրը վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական տեղեկությունը որպես քննչական գործողության կատարման հիմք օգտագործելու հնարավորությանը: Դրանց ճիշտ ժամանակին կիրառելը, այսինքն՝ իրենց առջև ծառայած խնդիրների լուծմանը հասնելը՝ գործի համար նշանակություն ունեցող ապացույցներ ձեռք բերելը, պայմանավորում են հանցագործությունը բացահայտելու և քննելու գործում հաջողության հասնելը: Սակայն այս կամ այն քննչական գործողության կատարման հիմքերի համար անհրաժեշտ է ունենալ տվյալներ, որոնք կպայմանավորեն քննչական գործողություն կատարելու անհրաժեշտությունը, այն արդյունքին հասնելու հնարավորությունը, որին էլ հենց նպատակաուղղված է:

Մասնագիտական գրականության մեջ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների կիրառման կապակցությամբ տեսակետ կա, որ բացա-

⁸ Տե՛ս Тотоян А.А., Расследование дела в системе уголовно-процессуальных функций (сравнительно-правовой анализ), Ереван, 2007, с. 91:

⁹ Ենգիբարյան Վ. Գ., Հանցագործությունների քննության մեթոդիկա: Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2014, էջ 435:

¹⁰ Տե՛ս Мешков В.М., Попов В.Л., Оперативно-розыскная тактика и особенности легализации полученной информации в ходе предварительного следствия, М., 1999, с. 46:

նությամբ դեպքի տեղի զննության՝ ցանկացած այլ գործողություն կարող է իրականացվել միայն գործում առկա ապացույցների հիման վրա: Սակայն մի շարք հեղինակներ արտահայտել են այլ կարծիք¹¹:

Այնուամենայնիվ, կարծում ենք, որ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետև՝ ՕՀԳ օրենք) 40-րդ հոդվածով, որը վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների օգտագործմանը, որոշակի իմաստով այս խնդիրը լուծվել է: Համաձայն այդ հոդվածի 1-ին մասի՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները, որոնք ձեռք են բերվել սույն օրենքով սահմանված կարգով, հանդիսանում են ապացույցներ: Բացառություն են կազմում միայն «*օպերատիվ հարցում*», «*օպերատիվ տեղեկությունների ձեռքբերում*», «*իրերի և փաստաթղթերի հետազոտում*», «*անձի նույնացում*» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքները:

Հետևաբար՝ կարող ենք հավաստել, որ օրենքով նախատեսված որոշակի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման արդյունքում ստացված փաստական տվյալները հանդիսանում են ապացույցներ: Այդպիսիների թվին են դասվում՝ «*համեմատական հետազոտումների նմուշների հավաքումը*», «*հսկիչ գնումը*», «*վերահսկելի մատակարարումը և գնումը*», «*արտաքին դիտումը*», «*ներքին դիտումը, շենքերի, կառույցների, տեղանքի, շինությունների և «տրանսպորտային միջոցների հետազոտումը*», «*նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկումը*», «*հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումը*», «*օպերատիվ ներդրումը*», «*օպերատիվ փորձարարությունը*», «*ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովումը և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկումը*», «*կաշառք սրանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը*»:

Այդուհանդերձ, հարկ է նկատի ունենալ, որ քրեադատավարական ապացույցների տեսակները սահմանված են ՔԴՕ-ի 105-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որոնց ցանկը սպառիչ է: Տվյալ դեպքում օրենսդրի կամքն առավելապես նպատակաուղղված է օրինականության սկզբունքի պահանջների կենսագործմանն ու դրանով պայմանավորված՝ համապատասխան երաշխիքների ապահովմանը՝ բացառելով օպերատիվ-հետախուզական որոշ միջոցառումների արդյունքները որպես ապացույց դիտարկելը և դրանք անմիջականորեն քրեական դատավարությունում դրանց օգտագործելը: Թերևս, հարկ է նշել, որ գործնականում ներկայումս վերը թվարկված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում ձեռք բերված փաստական տվյալները քրեական գործի քննության ընթացքում օգտագործվում են որպես այլ փաստաթղթեր՝ ՔԴՕ-ի 122-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ու պայմաններին համապատասխան:

Այս տեսանկյունից ուշագրավ է ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի (այսուհետև՝ Նախագիծ) իրավակարգավորումը, որով, կարծում ենք, որոշակիորեն լուծվում է վերը նշված խնդիրը:

¹¹ Տե՛ս Бедняков Д.И., Непроцессуальная информация и расследование преступлений, М., Юрид. лит., 1991; Чувилев А.А., Использование следователем оперативно-розыскной информации, М., 1992, сс. 10-47 և այլն:

Մասնավորապես համաձայն՝ Նախագծի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետը, քրեադատավարական ապացույցների ցանկում նախատեսել է նաև արտավարության փաստաթղթերը՝ որպես առանձին ապացույցի տեսակ, իսկ 96-րդ հոդվածի համաձայն՝ արտավարության փաստաթուղթ է համարվում քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի մասին տվյալներ պարունակող թղթային, մագնիսական, էլեկտրոնային կամ այլ կրիչի վրա բառային, գծագրական կամ այլ նշանային ձևով արված ցանկացած գրառում, որը ձևավորվել է տվյալ քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասն էլ սահմանում է, որ քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս իրականացված օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում դատարանի թույլտվությամբ ստացված տեսագրությունները, տեսաձայնագրությունները, ձայնագրությունները և այլ օբյեկտիվ փաստաթղթերը կարող են ճանաչվել արտավարության փաստաթուղթ և կցվել վարույթի նյութերին միայն այն դեպքում, երբ համապատասխան միջոցառումն իրականացվել է ենթադրյալ հանցագործությունը կանխելու, խափանելու կամ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձին հանցանքի կատարման պահին կամ դրանից հետո անմիջապես բացահայտելու նպատակով:

Հատկանշական է, որ թեև օպերատիվ-հետախուզական բոլոր միջոցառումների արդյունքները կարող են կողմնորոշող կամ միջանկյալ նշանակություն ունենալ, այնուամենայնիվ, պետք է փաստել, որ օրենսդիրը որոշակի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքներին օժտել է միայն այդպիսի նշանակությամբ:

Հարկ է նշել, որ մեկ այլ դիրքորոշման համաձայն՝ օրենքի նման դրույթը հնարավորություն է տալիս օպերատիվ նյութերն օգտագործելու միայն որպես լրացուցիչ տեղեկություն, օրինակ՝ խուզարկություն իրականացնելու պլանի նախապատրաստման, ձերբակալության պլանի մշակման, կասկածյալի հարցաքննության պարագայում և այլն: Սակայն հոդվածի բովանդակությունից չի բխում, որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները կարող են խուզարկություն կատարելու, կասկածյալին ձերբակալելու հիմք ծառայել և այլն: Նման տեսակետի կողմնակից է նաև Ս.Ա. Շեյֆերը¹²:

Այս տեսանկյունից հատկանշական է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի *Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Նաջարյանի* գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը՝ մասնավորապես արձանագրելով հետևյալը.

«(...) Ինչ վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալներին, անհրաժեշտ է նշել, որ դրանք ապացույցների նկատմամբ ստորադաս բնույթ ունեն, սակայն որոշ դեպքերում անփոխարինելի և եզակի տվյալներ կարող են պարունակել որոշակի բնակարանում գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաների կամ անձանց գտնվելու վերաբերյալ, հետևաբար՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալները վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից անտեսելն անթույլատրելի է: Մինևնույն ժամանակ օպերատիվ-հետախու-

¹² Տե՛ս Շեյֆեր Ս.Ա., Проблемы допустимости доказательств требуют дальнейшей разработки // Государство и право, 2001, № 10, с. 52:

զական գործունեության առանձնահատկություններով (մասնավորապես՝ գործունեության գաղտնի մեթոդների և միջոցների կիրառումը, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների աշխատակիցների, աշխատանքի ձևերի, մեթոդների, ուժերի և միջոցների գաղտնապահությունը («Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդված) պայմանավորված՝ մի շարք դեպքերում վարույթն իրականացնող մարմինը զրկված է գնահատելու օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում ձեռք բերված փյույնները: Հետևաբար՝ բոլոր այն դեպքերում, երբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ստացված փյույնը հնարավոր է գնահատման ենթարկել, այն կարող է հանդես գալ որպես խուզարկության կատարման ինքնուրույն հիմք: Մասնավորապես, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ստացված փյույնը գնահատելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է հաշվի առնի միջոցառման՝

- կոնկրետ փաստիկն («Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մաս) օրենքով առաջադրվող պահանջները: Այսպես, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածով սահմանված է օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների որոշակի փաստիկների նկատմամբ նախնական դատական վերահսկողության պահանջ, ինչը դրանց օրինականության գործունեության երաշխիք է: Այդպիսի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն են ներքին դիտումը, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկումը, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումը, ֆինանսական փյույնների մատչելիության ապահովումը և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկումը, կաշառք ստանալու կամ կաշառք փախուցումը, ինչպես նաև արտաքին դիտում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը, եթե արտաքին դիտման արդյունքների ամրագրումն առանց փոստային կապի միջոցների օգտագործման հնարավոր չէ, և անձը (անձինք), որի (որոնց) նկատմամբ իրականացվում է արտաքին դիտումը, ողջամտորեն չէր (չէին) կարող ենթադրել դրա անցկացման հնարավորության մասին,

- արդյունքների ամրագրման եղանակը (օրինակ՝ փոստային կապի միջոցների կիրառման առկայությունը),

- աղբյուրի՝ օրենքով սահմանված կարգով բացահայտման հանգամանքը և այլն:

Իսկ այն դեպքում, երբ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության փյույնի գնահատումն անհնար է, այն ինքնին խուզարկության հիմք չի կարող հանդիսանալ, սակայն այլ փյույնների (այդ թվում՝ օպերատիվ-քննչական իրադրության) հետ համակցությամբ կարող է հաշվի առնվել խուզարկության կատարման անհրաժեշտության հարցը լուծելիս, հատկապես քննության վաղ փուլերում, երբ համապատասխան ապացույցներ դեռ ձեռք չեն բերվել»¹³:

Այսպիսով, կարելի է եզրահանգել, որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը բնակարանում խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքերը դասակարգում է երկու

¹³ Տե՛ս Սեպուհ Թաղևադյանի և Սիրուն Նաջարյանի գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵՇԴ/0073/07/15 որոշման 22-րդ կետը:

տեսակի.

1) ինքնուրույն հիմքեր, որոնք ինքնին բավարար կարող են գնահատվել խուզարկություն կատարելը թույլատրելի գնահատելու համար: Այսպիսիք են գործի նյութերում առկա ապացույցները, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում ստացված այն տվյալները, որոնք հնարավոր է գնահատման ենթարկել,

2) ածանցյալ հիմքեր, որոնք ինքնին չեն կարող դրվել խուզարկության կատարման հիմքում, սակայն համակցության մեջ կարող են բավարար գնահատվել խուզարկություն կատարելը թույլատրելու համար: Այդպիսիք են օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում ստացված այն տվյալները, որոնց գնահատումը իրավակիրառ մարմնի կողմից անհնարին է, ինչպես նաև այլ տվյալներ (այդ թվում՝ օպերատիվ-քննչական իրադրությունը)¹⁴:

Շեղինակների մեծ մասն այն կարծիքին է, որ օպերատիվ-հետախուզական տեղեկության՝ որպես այս կամ այն քննչական գործողության կատարման հիմք կիրառելու թույլատրելիության մասին հետևություն կարելի է անել՝ հիմնվելով միայն ՔԴՕ-ի այդ գործողություններին համապատասխանող հողվածների վերլուծության վրա: Սակայն, ինչպես նշում է Մ. Պ. Պոլյակովը, «դրանով գիտնականների տարածայնությունը չի ավարտվում: Օպերատիվ ճանապարհով նախատեսվող քննչական գործողությունների շրջանակի վերաբերյալ առայժմ համաձայնություն չի նկատվում»¹⁵:

Որոշ մասնագետներ տվյալ հարցին նախընտրում են մոտենալ այլ կերպ: Նրանց կարծիքով, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքները կարող են դրվել այն քննչական գործողություններ իրականացման մասին որոշումների հիմքում, որոնք ուղղված են ապացույցների հայտնաբերմանը և ամրագրմանը: Այդպիսիք են՝ զննությունը, վկայի և տուժողի հարցաքննությունը, առգրավումը, խուզարկությունը, քննումը: Այս քննչական գործողություններին, մեր կարծիքով, կարելի է ավելացնել նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումները վերահսկելը, հեռախոսային խոսակցությունները լսելը:

Իսկ այն քննչական գործողությունները, որոնց հիմնական նպատակը հավաքված ապացույցների ստուգումն է (առերեսումը, քննչական փորձարարությունը, ճանաչման ներկայացնելը), դրանց համար որպես հիմք կարող են ծառայել միայն այն տվյալները, որոնք ստացվել են դատավարական ճանապարհով: Վ. Ի. Չաժիցկու կարծիքով, այդ քննչական գործողություններին անհրաժեշտ է ավելացնել նաև փորձաքննությունների կատարումը¹⁶:

Այդ դասակարգումը թույլ է տալիս հետևություններ անել, որ դատավարա-

¹⁴ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ: Հատոր 3: Երևան, «Աստղիկ», 2016, էջ 360:

¹⁵ Տե՛ս Поляков М.П., Уголовно-процессуальная интерпретация результатов оперативно-розыскной деятельности. Дисс. .докт. юрид. наук, Нижний Новгород, 2002, с. 102:

¹⁶ Տե՛ս Зажицкий В.И., Правовые предпосылки использования результатов оперативно-розыскной деятельности в качестве оснований для производства следственных действий // Проблемы формирования уголовного-розыскного права., М., 1998, Вып. № 1, сс. 39-40:

կան որոշումների մի մասը կարող է ընդունվել ոչ միայն ապացույցների հիման վրա: Առանձին որոշումներ կարող են հիմնվել նաև օպերատիվ-հետախուզական տեղեկության վրա: Դա նախևառաջ վերաբերում է խուզարկության և առգրավման հիմքերին, որոնց առթիվ իրավաբանական գրականության մեջ առկա են տարբեր կարծիքներ: Հեղինակներից ոմանք այդ քննչական գործողությունների կատարման վերաբերյալ որոշումների կայացման հնարավորությունը կապում են միայն ապացույցներ հետ, մյուսները գտնում են, որ օպերատիվ-հետախուզական տեղեկությունը նույնպես կարող է նման դեր ունենալ, եթե այն չի հակասում քրեական գործում առկա ապացույցներին կամ համաձայնեցվում է պարզված հանգամանքների՝ քննչական առկա իրավիճակի հետ¹⁷:

Հարկ է փաստել, որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքներն օգտագործելու կարևոր պայմաններ են դրանց քրեադատավարական հեռանկարի ապահովումը, քննչական մարմիններին օպերատիվ-հետախուզական տեղեկությունը ժամանակին փոխանցելը՝ քրեական գործ հարուցելու և վարույթն սկսելու նպատակով, քանի որ օպերատիվ-հետախուզական տեղեկությունը փոխանցելու չարդարացված հետաձգումը կասկածի տակ է դնում դրա լրիվությունն ու հավաստիությունը:

Ըստ այդմ՝ թե՛ քրեադատավարական և թե՛ կազմակերպական տեսանկյունից հատկապես կարևորվում է ՕՀԳ օրենքի 40-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իրավակարգավորումը, համաձայն որի՝ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքները քրեական վարույթն իրականացնող մարմիններին ներկայացնելու կարգը սահմանվում է օրենքով և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների իրավական ակտերով: Օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինը սույն օրենքով նախատեսված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների ընթացքում ստացված տեղեկատվությունը կարող է փոխանցել միայն քրեական վարույթ կամ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող այլ մարմինների՝ նրանց խնդրանքով օրենքով իրենց վերապահված կոնկրետ լիազորության իրականացման համար, բացառությամբ սույն օրենքով սահմանված ոչնչացման ենթակա տեղեկությունների:

Այս ենթատեքստում հարկ է նաև ընդգծել, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում ստացված տեղեկատվությունների փոխանցման գործընթացի իրավակարգավորման հարցում առկա է օրենսդրական անհամապատասխանության խնդիր: Մասնավորապես, ՕՀԳ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման ընթացքում օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների ուժերի, միջոցների ու աղբյուրների, **մեթոդների**, պլանների, այդ միջոցառումների արդյունքների, դրանց ֆինանսավորման, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հաստիքային զաղտնի աշխատակիցների, ինչպես նաև այդ մարմինների հետ զաղտնիության հիման

¹⁷ Տե՛ս Եփիմիչև Ս.Ս., Производство следственных действий // Советский уголовный процесс, М., 1982, с. 287; Закатов А.А., Ямпольский А.Е., Обыск. Волгоград, 1983, сс. 5-6; Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / Под ред. В.Т. Томина, М., 1996, с. 291:

վրա համագործակցող և համագործակցած անձանց մասին տեղեկությունները հանդիսանում են պետական գաղտնիք:

Նույն օրենքի 40-րդ հոդվածի 2-րդ մասն իր հերթին սահմանում է, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն արձանագրում է դրանք անցկացնող պաշտոնատար անձը: Արձանագրությունում պետք է նշվեն օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման անցկացման տեղը, ժամանակը, հանգամանքները, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն անցկացնող օպերատիվ աշխատակցի, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման այլ մասնակիցների անունները, ազգանունները, պաշտոնները, ինչպես նաև այն անձանց (կամ նրանց օրինական ներկայացուցիչների) անունները և ազգանունները, որոնց վրա տարածվում են օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման ընթացքում ձեռնարկված բոլոր գործողությունները այն հաջորդականությամբ, ինչպես որ դրանք կատարվել են, կիրառված գիտատեխնիկական մեթոդները և միջոցները, ինչպես նաև միջոցառման հետևանքով ձեռք բերված տեղեկությունները, նյութերը և փաստաթղթերը: Արձանագրությունը ստորագրում է օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն անցկացնող պաշտոնատար անձը (անձինք):

Վերոգրյալից ակնհայտ է դառնում, որ օրենսդիրը միանգամայն արդարացի նկատի ունենալով օպերատիվ-հետախուզական գործունեության յուրահատուկ բնույթը՝ սահմանում է, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման ընթացքում կիրառված մեթոդները չեն կարող բացահայտվել և հանդիսանում են պետական գաղտնիք, սակայն միևնույն ժամանակ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքների ամրագրման՝ արձանագրման պարտադիր պահանջ է համարում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման ընթացքում կիրառված գիտատեխնիկական մեթոդների և միջոցների մասին նշումը:

Կարծում ենք, որ նմանօրինակ իրավակարգավորման պայմաններում պետական ու ծառայողական գաղտնիքի պահպանման տեսանկյունից՝ խնդրահարույց է դառնում որոշակի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքի՝ արձանագրության փոխանցումը նախաքննական կամ այլ մարմնին: Գտնում ենք, որ նման պարագայում առավել նպատակահարմար է արձանագրության փոխարեն դրա քաղվածքի կամ դրա հիման վրա կազմված տեղեկանքի տեսքով իրականացնել արդյունքների փոխանցումը քրեական վարույթ կամ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող այլ մարմիններին:

Տակտիկական տեսանկյունից՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները փոխանցելու ճիշտ պահն ընտրելուն կարող է օգնել ստացված տեղեկության համատեղ գնահատումը քննիչի և օպերատիվ աշխատակցի կողմից, ինչն էլ իր հերթին առաջացնում է նրանց միջև անընդհատ կապի ապահովման անհրաժեշտություն: Միևնույն ժամանակ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների փոխանցումը քննչական մարմիններին չպետք է դադարեցնի կամ դանդաղեցնի օպերատիվ-հետախուզական տեղեկատվության հավաքման գործընթացը: Նպատակահարմար է, որպեսզի տեղեկությունները հավաքվեն անընդհատ՝ մինչև քննության ավարտը:

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների ապացուցողական նշանակության ու դրանց գնահատման առումով հատկանշական է նաև ՕՀԳ օրենքի 40-րդ հոդվածի 4-րդ մասի սահմանումը, համաձայն որի՝

«Եթե օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման ընթացքում ձեռք են բերվում այնպիսի տեղեկություններ, նյութեր և փաստաթղթեր, որոնք չեն վերաբերում այն անձին, որի նկատմամբ իրականացվում են այդ միջոցառումները, և որոնց ստացումը նախատեսված չէր տվյալ միջոցառումներն անցկացնելու մասին որոշմամբ, ապա դրանք չեն հանդիսանում ապացույցներ և ենթակա են ոչնչացման, բացառությամբ, եթե՝

1) օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինները գործել են բարեխղճորեն, և

2) ստացված տեղեկությունները պարունակում են ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության կամ դրա նախապատրաստման վերաբերյալ տեղեկություններ, և

3) այդ տեղեկությունների ձեռքբերման համար սույն օրենքով թույլատրվում է իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման անցկացումը: Սույն մասով նախատեսված տեղեկությունների, նյութերի և փաստաթղթերի վերաբերյալ կազմվում է առանձին արձանագրություն»:

Կարծում ենք՝ հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռման համատեքստում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքների ապացուցողական նշանակության իրավաչափության գնահատման համար վերը նշված իրավադրույթի նախատեսումը միանգամայն արդարացված է¹⁸:

Եվ վերջապես հարկ է նկատի ունենալ, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացումն ու դրանց արդյունքում ստացված տեղեկության օգտագործումն էական նշանակություն են ձեռք բերում հանցագործությունների քննության ընթացքում գործի բոլոր հանգամանքների ու դրվագների ամբողջական բացահայտման առումով:

Annotation. The scientific article is devoted to criminal procedure law and one of the most important problems of forensic science, that are the organizational foundations of law enforcement bodies, in particular the organization of interaction of the investigator and the employee of operative-searching body.

The point is that during the investigation the interaction of the investigator and the operative-searching bodies represents a certain connection system of law enforcement activity, which finds its reflection in the concerted activity of interoperable subjects.

When examining criminal cases, the investigator and the employee of operative-searching bodies are in certain relations, which by their nature can be both as procedural and as non-procedural. The article emphasizes that in the literature there is no united opinion on the concept of interaction. So, the authors represent their own viewpoint.

In the article the institute of interaction of the investigator and the operative-searching body undergoes to legal analyze, the draft innovations in this sphere are revealed.

¹⁸ Խնդրո առարկայի վերաբերյալ իրավական դիրքորոշումներ են արտահայտել ՄԻԵԴ-ի և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի կողմից, որոնց առավել մանրամասն կանդիդատանը հետագա հրապարակումներում:

Particularly the Draft of new CPC of the RA, describes the new type of the evidence, such as extra procedural documents, which means that the results of certain operative-searching measures can be used directly as evidence during the investigation of criminal case.

In sum, the authors discover and analyze the different disadvantages of current legislation in this area, which need to be improved in favor of ensuring effective interaction.

Аннотация. Данная научная статья посвящена одной из важнейших задач уголовно-процессуального права и криминалистики – основам организации расследования уголовного дела, в частности, организации взаимодействия следователя и оперативного сотрудника.

Известно, что в процессе расследования преступлений взаимодействие следователя и оперативных подразделений представляет собой определенную структуру связей правоохранительной деятельности, которая находит свое проявление в согласованной деятельности взаимодействующих субъектов.

При расследовании уголовных дел следователь и сотрудники оперативных служб входят в определенные отношения, которые, по своей сути, могут быть как процессуальными, так и не процессуальными. В статье подчеркивается, что в профессиональной литературе нет единого мнения о понятии подобного взаимодействия. Следовательно, мы представляем собственную точку зрения.

Далее в статье сравнительному правовому анализу подвергается институт взаимодействия следователя и оперативных подразделений, раскрываются изменения в Проекте УПК в этой сфере. В частности, Проект нового УПК РА предусматривает внепроизводственные документы как самостоятельный вид доказательств, в числе которых также предусматриваются результаты определенных оперативно-розыскных мероприятий, тем самым придавая им непосредственную доказательственную значимость.

В статье одновременно проанализированы некоторые ранее выявленные недостатки действующего Законодательства, которые, по нашему мнению, нуждаются в поправке в целях обеспечения эффективного взаимодействия.

Բանալի բառեր - Փոխգործողություն, քրեական դատավարություն, քննիչ, հետաքննության մարմնի աշխատակից, փակփոկա, քրեական գործ, քննչական գործողություն, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում:

Ключевые слова: взаимодействие, уголовный процесс, следователь, сотрудник органов дознания, криминалистическая тактика, уголовное дело, следственные действия, оперативно-розыскные мероприятия.

Keywords: Interaction, criminal procedure, investigator, employee of inquiry body, tactics, criminal case, investigative action, operative-search measures.

Վ. Ենգիբարյան - ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, էլ. փոստ՝ vahe777@yahoo.com

Ռ. Մարտիկյան - Իրավաբան, ՀՀ ԱԱԾ օպերատիվ աշխատակից

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 13.12.2019, տրվել է գրախոսության՝ 13.12.2019, երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի սեպտեմբերի 30-ին քննելով ըստ հայցի Գագիկ Սիմոնյանի ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի (այսուհետ՝ Քաղաքապետարան)՝ Գագիկ Սիմոնյանին սեփականության իրավունքով պատկանող՝ Երևան քաղաքի Հաղթանակ թաղամասի 8-րդ փողոցի թիվ 19/2 հասցեին կից ավել օգտագործվող հողամասը՝ որպես ընդլայնում, օտարելու վերաբերյալ բարենպաստ վարչական ակտ տրամադրելու պահանջի մասին, վարչական գործով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 27.10.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշման դեմ Գագիկ Սիմոնյանի ներկայացուցիչ Նարեկ Գասպարյանի բերած վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Գագիկ Սիմոնյանը պահանջել է պարտավորեցնել Քաղաքապետարանին տրամադրել բարենպաստ վարչական ակտ՝ իրեն սեփականության իրավունքով պատկանող՝ Երևան քաղաքի Հաղթանակ թաղամասի 8-րդ փողոցի թիվ 19/2 հասցեին կից ավել օգտագործվող հողամասը՝ որպես ընդլայնում, օտարելու վերաբերյալ:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Գ. Առաքելյան) 07.08.2018 թվականի որոշմամբ Գագիկ Սիմոնյանի հայցադիմումը վերադարձվել է:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Կ. Զարիկյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 03.09.2018 թվականի որոշմամբ հայցադիմումի ընդունումը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 27.10.2018 թվականի որոշմամբ Գագիկ Սիմոնյանի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 03.09.2018 թվականի «Հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին» որոշումը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Գագիկ Սիմոնյանի ներկայացուցիչը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ ՀՀ վարչական դատարանի 07.08.2018 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշմամբ հայցվորը չի ծանրաբեռնվել որևէ պարտավորությամբ, այլ դատարանի կողմից ստացել է առաջարկ՝ փոխելու սխալ ներկայացված հայցատեսակը և դրանով պայմանավորված ներկայացնելու բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդություն: Հայցվորն իր հերթին չի ընդունել դատարանի կողմից կատարված մատնանշումները՝ առաջնորդվելով տնօրինչականության սկզբունքով և պնդել է սկզբնական ներկայացված հայցատեսակը: Տվյալ դեպքում Դատարանը չէր կարող 07.08.2018 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշմամբ մատնանշած առաջարկը դիտարկել որպես թերության մատնանշում, իսկ այն չչտկելը՝ հայցադիմումի ընդունումը մերժելու հիմք:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն, որ հայցադիմումի ընդունումը մերժվել է նաև գործողության կատարման հայցի շրջանակներում բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդություն չներկայացնելու հիմքով: Մինչդեռ ՀՀ վարչական դատարանը 07.08.2018 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշմամբ ի սկզբանե բաց թողնված էր համարել ոչ թե ներկայացված գործողության կատարման հայցի, այլ փոփոխվելիք պարտավորեցման հայցի դատավարական ժամկետը: Իսկ հայցատեսակը փոփոխելու առաջարկը հայցվորի կողմից չընդունվելու պարագայում պարզապես անհրաժեշտություն չի եղել ներկայացնելու միջնորդություն՝ բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ, քանի որ հայցվորը պնդել է սկզբնապես ներկայացված գործողության կատարման հայցը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է վերացնել Վերաքննիչ դատարանի 27.10.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը:

3. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակ-

տերի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ հայցադիմումը վերադարձնելու որոշմամբ ոչ ճիշտ հայցատեսակը պատշաճ հայցատեսակով փոխարինելու (պատշաճ հայցատեսակը մատնանշելու)՝ վարչական դատարանի առաջարկը հայցվորի կողմից չընդունվելու իրավական հետևանքների վերաբերյալ, կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական արակտիկա ձևավորելու համար: Բացի այդ, վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այսինքն՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի խախտման արդյունքում թույլ է տրվել դատական սխալ, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին.

1) սխալ հայցադրեցակով ձևակերպված պահանջ ունենալու համար վերադարձվելուց հետո կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումը կարող է արդյո՞ք մերժվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված՝ հայցադիմումի սխալները չվերացնելու հիմքով, եթե կրկին ներկայացված հայցադիմումն ունի պահանջի այն նույն ձևակերպումը, ինչ սկզբնական հայցադիմումը,

2) արդյո՞ք դատարանն իրավասու է մերժել հայցադիմումի ընդունումն այն դեպքում, երբ հայցադիմումը վերադարձնելիս հայցվորին առաջարկվել է ոչ ճիշտ հայցադրեցակը փոխարինել պարզաճ հայցադրեցակով և այդ փոփոխությամբ պայմանավորված ներկայացնել բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու միջնորդություն, սակայն հայցվորը հայցադիմումը կրկին ներկայացնելիս շարունակել է պնդել ի սկզբանե ներկայացված հայցադրեցակը և հայցադրեցակի փոփոխություն չկատարելու պայմաններում չի ներկայացրել բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու միջնորդություն,

3) արդյո՞ք դատարանն իրավասու է հայցադիմումի սխալը չվերացնելու հիմքով մերժել հայցադիմումի ընդունումը, եթե այդ սխալն արձանագրված (մատնանշված) չի եղել հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշմամբ:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործի փաստական հանգամանքները դատարանը պարզում է ի պաշտոնե („ex officio“): Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը (...) առաջարկում է ճշտել ոչ հստակ հայցային պահանջները, ոչ ճիշտ հայցատեսակները փոխարինել պատշաճ հայցատեսակներով (...):

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական դատարանում գործը հարուցվում է հայցի հիման վրա:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պարտավորեցման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ընդունել այն

բարենպաստ վարչական ակտը, որի ընդունումը մերժել է վարչական մարմինը:

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործողության կատարման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել նաև օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ չընդունվելու հետևանքով վարչական ակտն ընդունված համարվելու դեպքում տրամադրել օրենքով նախատեսված համապատասխան փաստաթուղթը:

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ վարչական դատարանը հայցադիմումը վերադարձնում է պատշաճ հիմնավորմամբ՝ նշելով բոլոր առերևույթ սխալները:

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ հայցադիմումում թույլ տրված սխալները վերացնելու և որոշումը ստանալու օրվանից հետո՝ տասնհինգօրյա ժամկետում, վարչական դատարան կրկին ներկայացվելու դեպքում հայցադիմումը վարույթ ընդունված է համարվում սկզբնական ներկայացման օրը:

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ վարչական դատարանը մերժում է հայցադիմումի ընդունումը, եթե՝ նույն օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված ժամկետում հայցվորը չի վերացրել հայցադիմումի այնպիսի սխալները, որոնց չվերացնելն արգելք է գործի քննության համար:

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ վարչական արդարադատությանը բնորոշ կարևորագույն առանձնահատկություններից մեկը դատարանի կողմից գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե („ex officio“) պարզելու սկզբունքն է, որը նպատակաուղղված է վարչական արդարադատության առջև դրված առանձնահատուկ խնդիրների լուծմանը և հանրային իրավահարաբերություններից ծագող վեճերից բխող գործերի քննության ու լուծման միջոցով ֆիզիկական, իրավաբանական անձանց իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության միջոցի կենսագործունեության ապահովմանը: Վարչադատական գործընթացում գործի փաստերն ի պաշտոնե պարզելու սկզբունքի իրավական ամրագրումը հետապնդում է դատավարությունում ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց նկատմամբ հանրային-իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտների ունեցած փաստացի առավելությունները վերացնելու նպատակ:

Վարչական դատավարությունում գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե („ex officio“) պարզելու սկզբունքի լույսի ներքո ոչ ճիշտ հայցատեսակը պատշաճ հայցատեսակով փոխարինելու (պատշաճ հայցատեսակը մատնանշելու) կառուցակարգի վերաբերյալ «Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշումներ է ձևավորել *Վարուժան Ավետիսյանն ընդդեմ «Արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ/3804/05/15 վարչական գործով «Վճռաբեկ դատարանի 14.03.2017 թվականի որոշմամբ: Այդ որոշման շրջանակում «Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե („ex officio“) պարզելու սկզբունքի ուժով վարչական դատարանի վրա դրված է որոշակի դա-*

տավարական գործողություններ կատարելիս դատավարության մասնակիցներին օժանդակելու պարտականություն: Այդ պարտականության դրսևորումներից մեկը ոչ ճիշտ հայցատեսակը պատշաճ հայցատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ դատավարության մասնակիցներին առաջարկ անելն է: Ըստ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ որոշակի դատավարական գործողություններ կատարելիս դատավարության մասնակիցներին օժանդակելու վարչական դատարանի՝ գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե („ex officio“) պարզելու սկզբունքի էությունից բխող պարտականությունը վարչական դատավարությունում կարող է իրականացվել թե՛ գործի հարուցման, թե՛ գործը դատաքննության նախապատրաստելու, թե՛ դատաքննության փուլերի ընթացքում: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ վարչական դատարանի կողմից ոչ ճիշտ հայցատեսակը պատշաճ հայցատեսակով փոխարինելու (պատշաճ հայցատեսակը մատնանշելու) վերաբերյալ հայցվորին առաջարկ անելու պարտականությունը կարող է կատարվել նաև գործի հարուցման փուլում: Հայցադիմումի ընդունելիության (գործի հարուցման) փուլում նշված դատավարական գործողությունը պետք է կատարվի հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշման շրջանակներում: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վարչական դատարան ներկայացված հայցադիմումում հայցվորի պահանջը տվյալ վիճելի իրավահարաբերությունից բխող և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված ճիշտ հայցատեսակին չհամապատասխանող կերպով ձևակերպված լինելը հիմք է հանդիսանում տվյալ հայցադիմումը վերադարձնելու համար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետի խախտման հիմքով: Այլ կերպ ասած՝ այն դեպքում, երբ հայցադիմումի ընդունելիության փուլում առկա են բավարար հիմքեր հանգելու այն եզրակացության, որ անձի կողմից վարչական դատարան ներկայացված հայցապահանջը ձևակերպված չէ՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված պատշաճ հայցատեսակի հայցի առարկային համահունչ, ապա տվյալ հայցադիմումը ենթակա է վերադարձման՝ որպես բավարար չափով հստակ կամ որոշակի չձևակերպված պահանջ պարունակող հայցադիմում (*տես, Վարուժան Ավետիքյանն ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ/3804/05/15 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 14.03.2017 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ հայցատեսակի ընտրության սուբյեկտիվ իրավունքը բոլոր դեպքերում պատկանում է հայցվորին, և եթե ոչ հստակ կամ ոչ ճիշտ հայցատեսակը հստակեցնելու կամ ճիշտ հայցատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ դատարանի մատնանշումից հետո էլ հայցվորը շարունակում է պնդել իր կողմից ներկայացված հայցապահանջը, ապա դատարանը պարտավոր է գործի քննությունն իրականացնել հայցվորի կողմից ներկայացված հայցապահանջի շրջանակներում: Այդ պարագայում դատարանի մատնանշման պարտականությունը համարվում է կատարված (*տես, Ալեքսանդր Կարալովն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/4315/05/14 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016 թվականի որոշումը*):

Որպես վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների ամփոփում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանգել է հետևյալ եզրակացության.

1) հայցվորի կողմից ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված համապատասխան հայցատեսակի սխալ ընտրության դեպքում վարչական դատարանը պարտավոր է առաջարկել հայցվորին ոչ ճիշտ հայցատեսակը փոխարինել պատշաճ հայցատեսակով (մատնանշել ճիշտ հայցատեսակը),

2) եթե հայցվորի կողմից ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված համապատասխան հայցատեսակի սխալ ընտրության և վարչական դատարանի կողմից պատշաճ հայցատեսակի մատնանշման պարտականության պատշաճ կատարման պայմաններում հայցվորը շարունակում է պնդել իր կողմից ներկայացված սկզբնական ոչ ճիշտ հայցապահանջը, ապա դատարանը պարտավոր է կայացնել այդ հայցապահանջի շրջանակներում հարուցված վարչական գործի հետագա ճակատագիրը լուծող դատական ակտ (*տես, Գագիկ Մաթևոսյանն ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության թիվ ՎԴ/0229/05/15 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 20.07.2017 թվականի որոշումը*):

Այսպիսով, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտված վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումներից բխում է, որ վարչական դատարանը ոչ ճիշտ հայցատեսակը պատշաճ հայցատեսակով փոխարինելու (պատշաճ հայցատեսակը մատնանշելու) վերաբերյալ հայցվորին առաջարկ անելու իր պարտականությունը կարող է կատարել նաև հայցադիմումի ընդունելության փուլում՝ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշմամբ: Այդ որոշմամբ վարչական դատարանը հայցվորի կողմից ոչ ճիշտ հայցատեսակի ընտրությունը որակում է որպես ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով հայցադիմումի բովանդակությանը ներկայացվող պահանջի չպահպանում, այն է՝ բավարար չափով հստակ կամ որոշակի չձևակերպված հայցապահանջի ներկայացում:

Վճռաբեկ դատարանը, ելնելով վարչական դատավարությունում մեկ այլ հիմնարար դրույթի՝ տնօրինչականության սկզբունքի էությունից, արձանագրում է, որ ստանալով սխալ հայցատեսակով ձևակերպված հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումը՝ հայցվորը կարող է կատարել, *inter alia*, հետևյալ դատավարական գործողությունները.

1) ընդունել ոչ ճիշտ հայցատեսակը պատշաճ հայցատեսակով փոխարինելու (պատշաճ հայցատեսակը մատնանշելու) վերաբերյալ դատարանի առաջարկը և կրկին ներկայացվող հայցադիմումի մեջ պահանջը ձևակերպել դատարանի կողմից մատնանշված պատշաճ հայցատեսակին համահունչ,

2) չընդունել դատարանի առաջարկը և կրկին ներկայացվող հայցադիմումի մեջ պահանջը ձևակերպել նույն կերպ, ինչպես որ այն ձևակերպված է եղել սկզբնապես ներկայացված հայցադիմումի մեջ:

Անդրադառնալով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի 5-րդ մասի և 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի մեկնաբանությանը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ, մի կողմից, օրենսդիրը հնարավորություն է ընձեռել հայցվորին հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումը ստանալուց

հետո տասնհինգօրյա ժամկետում վերացնելու հայցադիմումում պահանջի ձևակերպման հետ կապված սխալը և կրկին ներկայացնելու այն վարչական դատարան, որի դեպքում հայցադիմումը համարվում է վարույթ ընդունված սկզբնական ներկայացման օրը: Մյուս կողմից, եթե նշված ժամկետում հայցվորը չի վերացնում հայցադիմումում պահանջի ձևակերպման հետ կապված սխալը և հայցադիմումը՝ նշված թերությունը շտկված վիճակում, կրկին չի ներկայացնում դատարան, ապա վարչական դատարանը որոշում է կայացնում հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին, եթե հայցադիմումի տվյալ սխալը չվերացնելն արգելք է գործի քննության համար (*Կրեն, Արթուր Ավթանդիլյանը և այլք ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության թիվ ՎԴ/1707/05/15 վարչական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 24.03.2017 թվականի որոշումը*):

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վարչական դատարանն իրավասու է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի հիմքով մերժել հայցադիմումի ընդունումը միայն հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

1) հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշմամբ դատարանն արձանագրել է (մատնանշել է) հայցադիմումում առկա համապատասխան սխալը,

2) հայցվորը հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումն ստանալուց հետո կրկին ներկայացրել է հայցադիմումը՝ չվերացնելով դատարանի կողմից հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշմամբ արձանագրված սխալը,

3) տվյալ սխալը չվերացնելն արգելք է գործի քննության համար:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով սահմանված հիմքով հայցադիմումի ընդունումը մերժելու համար պարտադիր պայման է հայցադիմումում առկա՝ հայցվորի կողմից չվերացված և գործի քննության համար արգելք հանդիսացող սխալը դատարանի կողմից դեռևս հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշմամբ արձանագրված լինելու հանգամանքը:

Փաստորեն, հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշմամբ նշված սխալները (հայցադիմումի և դրան կից փաստաթղթերի թերությունները) չշտկելու դատավարական հետևանքն այն է, որ դատարանը կարող է այդ սխալները չվերացնելը գնահատել որպես գործի քննության համար արգելք և այդ հիմքով մերժել կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումը:

Այս համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն դեպքում, եթե հայցվորը չի ընդունում հայցադիմումը վերադարձնելու որոշմամբ դատարանի կողմից կատարված առաջարկը՝ ոչ ճիշտ հայցատեսակը պատշաճ հայցատեսակով փոխարինելու (պատշաճ հայցատեսակը մատնանշելու) վերաբերյալ, և կրկին ներկայացվող հայցադիմումի մեջ պահանջը ձևակերպում է նույն կերպ, ինչպես որ այն ձևակերպված է եղել սկզբնապես ներկայացված հայցադիմումի մեջ, ապա դա չի նշանակում, որ հայցվորը չի վերացրել հայցադիմումի այնպիսի սխալները, որոնց չվերացնելն արգելք է գործի քննության համար: Այլ կերպ ասած՝ ոչ ճիշտ հայցատեսակը պատշաճ հայցատեսակով փոխարինելու (պատշաճ հայցատեսակը մատնանշելու) վերաբերյալ դատարանի կողմից հայցադիմումը վե-

րադարձելու որոշմամբ կատարված առաջարկը չընդունելը և հայցապահանջի ձևակերպման թերությունը չվերացնելը չեն կարող ընկալվել և դիտարկվել որպես գործի քննության համար արգելք: Այդ դեպքում կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումը չի կարող մերժվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի հիմքով:

Վերոհիշյալ դատողությունները հիմնված են ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից ձևավորված և հետևողականորեն պաշտպանվող այն իրավական դիրքորոշման վրա, որ սխալ հայցատեսակի ընտրությունն ինքնին չի կարող հիմք հանդիսանալ հայցադիմումի ընդունումը մերժելու համար:

Այսպես՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախկին որոշումներում բազմիցս ընդգծել է, որ հայցվորի կողմից ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված համապատասխան հայցատեսակի սխալ ընտրությունն ինքնին չի ենթադրում, որ հայցադիմումի ընդունումը պետք է մերժվի հայցը դատարանին ենթակա չլինելու հիմքով (*տես, օրինակ, Գագիկ Մաթևոսյանն ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության թիվ ՎԴ/0229/05/15 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 20.07.2017 թվականի որոշումը*):

Վերոգրյալ գաղափարը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից ներդրվել է իրավակիրառ պրակտիկայի հիմքում՝ ելնելով այն նկատառումից, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված վարչական հայցի տեսակները և դրանց օրենսդրական բնորոշումները չեն կարող խոչընդոտել անձանց արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի կենսագործումը: Վարչական հայցի տեսակների գոյության նպատակն այն է, որ հանրային իրավահարաբերություններից ծագող վեճերն արդյունավետ կերպով քննության առնվեն վարչական դատարանի կողմից՝ հաշվի առնելով միայն տվյալ հայցատեսակին բնորոշ առանձնահատուկ հատկանիշները: Այլ կերպ ասած՝ վարչական հայցի տեսակներն ուղղված են անձանց դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման ապահովմանը: Վարչական հայցի տեսակների՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված բնորոշումները չեն կարող մեկնաբանվել կամ կիրառվել որպես գործիք՝ անձին դատական պաշտպանություն փաստացի չտրամադրելու և վարչական արդարադատությունից հրաժարվելու համար: Նման մոտեցումը Վճռաբեկ դատարանը գնահատում է որպես դատավարական նորմերի մեխանիկական ընկալման և կիրառման հետևանք, ինչի արդյունքում խաթարվում է դատական պաշտպանության իրավունքի բուն էությունը (*տես, Dumitru Gheorghe v. Romania (33883/06) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 12.04.2016 թվականի վճիռը, 28-րդ կետը*):

Այսպիսով, ամփոփելով վերոհիշյալ վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ սխալ հայցատեսակով ձևակերպված պահանջ ունենալու համար վերադարձնելուց հետո կրկին ներկայացված և նույն պահանջը պարունակող հայցադիմումի ընդունումը չի կարող մերժվել հայցադիմումի սխալները չվերացնելու հիմքով, քանի որ հայցապահանջի ձևակերպման թերությունը չվերացնելը գործի քննության համար արգելք չէ՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի իմաստով:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Գագիկ Սիմոնյանը 01.08.2018 թվականին հայցադիմում է ներկայացրել ՀՀ վարչական դատարան ընդդեմ Քաղաքապետարանի՝ խնդրելով պարտավորեցնել վերջինիս տրամադրել բարենպաստ վարչական ակտ՝ Գագիկ Սիմոնյանին սեփականության իրավունքով պատկանող Երևան քաղաքի Հաղթանակ թաղամասի 6-րդ փողոցի թիվ 19/2 հասցեին կից ավել օգտագործվող հողամասը՝ որպես ընդլայնում, օտարելու վերաբերյալ: Ընդ որում, հայցադիմումի մեջ հայցվորը նշել է, որ 01.11.2017 թվականին դիմում է ներկայացրել Քաղաքապետարան՝ վարչական վարույթ հարուցելու և բարենպաստ վարչական ակտ կայացնելու վերաբերյալ: Այդ դիմումին ի պատասխան՝ Քաղաքապետարանից 08.11.2017 թվականին ստացվել է թիվ 18-06/2-70942 գրությունը, որի համաձայն՝ տարածքի քաղաքաշինական կառուցապատման ծրագրերը դեռևս հստակեցված չեն, և հարցին կարող են անդրադառնալ հստակեցումից հետո: Այնուհետև, հայցվոր Գագիկ Սիմոնյանը 30.03.2018 թվականին, ըստ էության, նույն խնդրանքով կրկին դիմում է ներկայացրել Քաղաքապետարան, որի վերաբերյալ որևէ պատասխան գրություն չի ստացվել: Քաղաքապետարանի կողմից անպատասխան է թողնվել նաև Գագիկ Սիմոնյանի կողմից 29.06.2018 թվականին ներկայացված դիմումը, որով վերջինս խնդրել է վերանայել 30.03.2018 թվականին ներկայացված դիմումը: Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Գագիկ Սիմոնյանը համարում է, որ տվյալ դեպքում կիրառելի է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասը: Ըստ հայցվորի՝ բարենպաստ վարչական ակտ ընդունելուն ուղղված իր դիմումի վերաբերյալ օրենքով սահմանված ժամկետում որոշում չընդունվելու պայմաններում նշված իրավադրույթի ուժով այն համարվում է ընդունված: Ըստ այդմ, Գագիկ Սիմոնյանը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված գործողության կատարման հայցով դիմել է դատարան՝ օրենքի ուժով ընդունված վարչական ակտը տրամադրելու պահանջով (**գ.թ. 4-7**):

ՀՀ վարչական դատարանի 07.08.2018 թվականի որոշմամբ Գագիկ Սիմոնյանի հայցադիմումը վերադարձվել է: ՀՀ վարչական դատարանը գտել է, որ սույն գործով ճիշտ հայցատեսակը ոչ թե ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված գործողության կատարման, այլ նույն օրենսգրքի 67-րդ հոդվածով սահմանված պարտավորեցման հայցն է: Ըստ ՀՀ վարչական դատարանի՝ Գագիկ Սիմոնյանը 01.11.2017 թվականին դիմել է Քաղաքապետարան և ստացել է մերժում Քաղաքապետարանի 08.11.2017 թվականի գրությամբ: Հետևաբար՝ ՀՀ վարչական դատարանը գտել է, որ «(...) կրկին նույն հարցով Քաղաքապետարան դիմելով՝ հայցվորը չի կարող հայցել օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ չընդունվելու հետևանքով օրենքով նախատեսված համապատասխան փաստաթուղթը, այլ պետք է ներկայացնի պարտավորեցման հայց (...)»: Միաժամանակ ՀՀ վարչական դատարանը փաստել է, որ հայցվորը բաց է թողել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանված՝ պարտավորեցման հայցով դատարան դիմելու երկամսյա ժամկետը և չի ներկայացրել այն վերականգնելու

մասին միջնորդություն (**գ.թ. 22-25**):

Կրկին ներկայացված հայցադիմումի մեջ հայցվորը պնդել է, որ տվյալ դեպքում պարտավորեցման հայց չի կարող ներկայացվել, քանի որ Քաղաքապետարանի 08.11.2017 թվականի գրությունը մերժում չէ: Ըստ Գագիկ Սիմոնյանի՝ սույն գործով միակ ճիշտ ճանապարհը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված գործողության կատարման հայց ներկայացնելն է: Կրկին ներկայացված հայցադիմումը բովանդակում է Գագիկ Սիմոնյանի սկզբնական հայցադիմումի պահանջը և դրան կից ներկայացված չէ բաց թողնված դատավարական ժամկետը հարգելի համարելու միջնորդություն (**գ.թ. 31-32**):

Դատարանը 03.09.2018 թվականի որոշմամբ մերժել է Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով սահմանված հիմքով: Դատարանն իր որոշմամբ նշել է, որ «(...) հայցվորը չի վերացրել դատարանի մատնանշած թերությունը, իսկ թերությունները չվերացնելն արգելք է գործի քննության համար: Նախ՝ դատարանն օրինական ուժի մեջ մտած որոշմամբ արդեն իսկ արձանագրել է, որ հայցվող բարենպաստ վարչական ակտի ընդունումը մերժվել է 08.11.2017 թվականի գրությամբ՝ իր բոլոր իրավական հետևանքներով: Երկրորդ՝ եթե նույնիսկ հայցվորն այդ գրությունը չի որակում որպես մերժում, միևնույնն է՝ բաց է թողել հայցադիմում ներկայացնելու երկամսյա ժամկետը այն պահից, երբ լրացել է հայցվող գործողության կատարման համար սահմանված ժամկետը՝ նախատեսված ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի «բ» ենթակետով (...): Փաստորեն, Դատարանը գտել է, որ ինչպես ՀՀ վարչական դատարանի 07.08.2018 թվականի որոշմամբ մատնանշված պարտավորեցման հայցի, այնպես էլ հայցվորի պնդած գործողության կատարման հայցի դեպքում վերջինս բաց է թողել դատարան դիմելու ժամկետը և չի ներկայացրել այն վերականգնելու մասին միջնորդություն: Նման պայմաններում ներկայացված հայցի քննությունն անհնար է, ուստի հայցադիմումի ընդունումը ենթակա է մերժման (**գ.թ. 52-53**):

Վերաքննիչ դատարանը 27.10.2018 թվականի որոշմամբ մերժել է Գագիկ Սիմոնյանի վերաքննիչ բողոքը և Դատարանի 03.09.2018 թվականի «Հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին» որոշումը թողել է անփոփոխ՝ ըստ էության հիմնավոր համարելով Դատարանի դիրքորոշումը: Վերաքննիչ դատարանը միաժամանակ արձանագրել է, որ հայցվոր կողմը կամ պետք է կատարեր ՀՀ վարչական դատարանի 07.08.2018 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշման պահանջը (եթե համաձայն էր որոշման հետ) կամ բողոքարկեր այն (եթե գտնում էր, որ որոշման հիմքում դրված եզրահանգումներն անհիմն են) (**գ.թ. 81-85**):

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով սույն գործի փաստական հանգամանքները և ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Նախ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Դատարանը ՀՀ վարչական դա-

տավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով սահմանված հիմքով իրավասու չէր մերժելու Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումն այն պատճառաբանությամբ, որ հայցվորը չի վերացրել ՀՀ վարչական դատարանի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» 07.08.2018 թվականի որոշմամբ արձանագրված թերությունը: Տվյալ թերությունը վերաբերել է Գագիկ Սիմոնյանի կողմից ընտրված հայցատեսակի սխալ լինելուն: Սակայն հայցվորը կրկին ներկայացված հայցադիմումում չի ընդունել ՀՀ վարչական դատարանի առաջարկը և ներկայացված գործողության կատարման հայցը չի փոխարինել պարտավորեցման հայցով: Իսկ Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների համաձայն՝ հայցվորի կողմից ՀՀ վարչական դատարանի այդ առաջարկը չընդունելը չէր կարող արգելք հանդիսանալ գործի քննության համար:

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ ՀՀ վարչական դատարանի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» 07.08.2018 թվականի որոշումը ստանալուց հետո Գագիկ Սիմոնյանն իրավունք ուներ պնդելու իր կողմից ի սկզբանե ներկայացված հայցատեսակը և պարտավոր չէր ընդունել դատարանի առաջարկը: Գագիկ Սիմոնյանը, չընդունելով ՀՀ վարչական դատարանի առաջարկը, պարտավոր չէր բողոքարկել ՀՀ վարչական դատարանի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» 07.08.2018 թվականի որոշումը, և կարող էր կրկին ներկայացնել իր հայցադիմումը նույն պահանջով՝ առանց իրացնելու ՀՀ վարչական դատարանի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» 07.08.2018 թվականի որոշումը բողոքարկելու իր իրավունքը: Հետևաբար՝ Վճռաբեկ դատարանն անհիմն է համարում Վերաքննիչ դատարանի դիրքորոշումն առ այն, որ հայցվոր կողմը կամ պետք է կատարեր ՀՀ վարչական դատարանի 07.08.2018 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշման պահանջը (եթե համաձայն էր որոշման հետ) կամ բողոքարկեր այն (եթե գտնում էր, որ որոշման հիմքում դրված եզրահանգումներն անհիմն են):

Այսպիսով, Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Դատարանը, հաշվի առնելով, որ Գագիկ Սիմոնյանը կրկին ներկայացված հայցադիմումով շարունակել է պնդել իր կողմից ներկայացված հայցապահանջը, պարտավոր էր ոչ թե մերժել հայցադիմումի ընդունումը, այլ գործի քննությունն իրականացնել հայցվորի կողմից ներկայացված հայցապահանջի շրջանակներում: Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված և սկզբնական հայցադիմումի մեջ նշված նույն պահանջը պարունակող հայցադիմումի ընդունումը չէր կարող մերժվել հայցադիմումի սխալները չվերացնելու հիմքով, քանի որ հայցապահանջի ձևակերպման թերությունը չվերացնելը գործի քննության համար արգելք չէ՝ ՀՀ վարչական դատարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի իմաստով, ինչը հաշվի չի առնվել Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումը չէր կարող մերժվել նաև՝ պարտավորեցման հայց ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետը վերականգնելու միջնորդություն չներկայացնելու պատճառաբանությամբ: Վճռաբեկ դատարանի

գնահատմամբ Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումը մերժելիս Դատարանն իրավասու չէր հղում անել այն հանգամանքին, որ հայցվորը չի ներկայացրել ՀՀ վարչական դատարանի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» 07.08.2018 թվականի որոշմամբ մատնանշված՝ պարտավորեցման հայց ներկայացնելու բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդությունը: Գագիկ Սիմոնյանի մոտ նման միջնորդություն ներկայացնելու պարտականություն կառաջանար այն դեպքում, երբ վերջինս ընդուներ ՀՀ վարչական դատարանի առաջարկը և կատարեր հայցատեսակի փոփոխություն՝ գործողության կատարման հայցի փոխարեն ներկայացնելով պարտավորեցման հայց:

Այսպիսով, Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված և սկզբնական հայցադիմումի մեջ նշված նույն պահանջը պարունակող հայցադիմումի ընդունումը չէր կարող մերժվել պարտավորեցման հայց ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետը վերականգնելու միջնորդություն չներկայացնելու պատճառաբանությամբ:

Ի վերջո՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումը չէր կարող մերժվել նաև՝ գործողության կատարման հայց ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետը վերականգնելու միջնորդություն չներկայացնելու պատճառաբանությամբ: Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» 07.08.2018 թվականի որոշմամբ ՀՀ վարչական դատարանը չի անդրադարձել այն հարցին, թե արդյոք հայցվորի կողմից պահպանվել են գործողության կատարման հայց ներկայացնելու համար ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված ժամկետները: Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ գործողության կատարման հայցի ներկայացման ժամկետը պահպանած չլինելու հանգամանքը և այդ հանգամանքով պայմանավորված բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու միջնորդություն ներկայացնելու անհրաժեշտությունը «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» 07.08.2018 թվականի որոշմամբ ՀՀ վարչական դատարանի կողմից չարձանագրվելու պայմաններում հետագայում այդ հիմքով հայցադիմումի ընդունումը մերժելը խախտել է իրավական որոշակիության սկզբունքը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ վարչական դատարանի կողմից 07.08.2018 թվականի «Հայցադիմումը վերադարձնելու մասին» որոշման մեջ հայցվորի կողմից գործողության կատարման հայցով դատարան դիմելու բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու միջնորդություն ներկայացնելու անհրաժեշտության մասին անդրադարձ չլինելու պայմաններում Դատարանն իրավասու չէր Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված հայցադիմումին կից նման միջնորդություն ներկայացված չլինելը գնահատել որպես այնպիսի սխալ, որի չվերացնելն արգելք է գործի քննության համար:

Այսպիսով, Դատարանն իրավասու չէր մերժելու Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումն այն պատճառաբանությամբ, որ հայցվորը բաց է թողել գործողության կատարման հայցով դատարան դիմելու

ժամկետը և չի ներկայացրել այն վերականգնելու մասին միջնորդություն:

Ամփոփելով վերոգրյալ վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումը ենթակա չէր մերժման ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի հիմքով, քանի որ կրկին ներկայացված հայցադիմումի մեջ առկա չեն այնպիսի սխալներ, որոնք չվերացնելն արգելք է սույն գործի քննության համար: Մերժելով Գագիկ Սիմոնյանի կողմից կրկին ներկայացված հայցադիմումի ընդունումը՝ Դատարանը խախտել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը, ինչն անտեսվել է Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 152-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը վերացնելու և նոր դատական ակտ կայացնելու համար:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 153-րդ, 169-րդ և 171-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Վերացնել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 27.10.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը և կայացնել նոր դատական ակտ. վերացնել ՀՀ վարչական դատարանի 03.09.2018 թվականի «Հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին» որոշումը:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի հոկտեմբերի 01-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով Միքայել Մկրտչյանի ներկայացուցիչ Պայծառ Քոչարյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 04.10.2018 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Ռուսաստանի Դաշնության պաշտպանության նախարարության Պոլևայա պոչտա թիվ 04436 զորամասի միջնորդության՝ Ռուսաստանի Դաշնության 5-րդ կայազորային զինվորական դատարանի թիվ 2-19/2017 քաղաքացիական գործով 13.03.2017 թվականին կայացրած դատական ակտը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ճանաչելու և հարկադիր կատարման միջոցներ կիրառելու պահանջների մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ռուսաստանի Դաշնության պաշտպանության նախարարության Պոլևայա պոչտա թիվ 04436 զորամասը պահանջել է ճանաչել Ռուսաստանի Դաշնության 5-րդ կայազորային զինվորական դատարանի թիվ 2-19/2017 քաղաքացիական գործով 13.03.2017 թվականին կայացրած վճիռը և թույլատրել դրա կատարումը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում:

ՀՀ Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Լ. Խաչատրյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 04.05.2018 թվականի «Օտարերկրյա պետության դատարանի դատական ակտը ՀՀ տարածքում ճանաչելու և հարկադիր կատարման միջոցներ կիրառելու մասին» որոշմամբ նշված միջնորդությունը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 04.10.2018 թվականի որոշմամբ Միքայել Մկրտչյանի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 04.05.2018 թվականի որոշումը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Միքայել Մկրտչյանի ներկայացուցիչը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 22.01.1993 թվականի Մինսկի կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Մինսկի կոնվենցիա) 20-րդ, 55-րդ հոդվածները, իրավահարաբերության ծագման պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 247⁷-րդ հոդվածի 1-ին կետը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարճատարանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ չնայած ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված է օտարերկրյա դատական ակտերը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ճանաչելու և կատարումը թույլատրելու հնարավորություն, այնուամենայնիվ դատարանները պարտավոր են պարզել, թե արդյոք պահպանվել են միջազգային պայմանագրի պահանջները: Տվյալ դեպքում Դատարանի և Վերաքննիչ դատարանի կողմից խախտվել է Մինսկի կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, քանի որ վիճելի գույքը գտնվում է ՀՀ Շիրակի մարզի Գյումրի քաղաքում, այսինքն՝ սույն գործը քննվել է Մինսկի կոնվենցիայով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ, քանի որ վեճը պետք է լուծվեր ՀՀ դատարանների կողմից:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է «վերացնել Վերաքննիչ դատարանի 04.10.2018 թվականի որոշումը կամ բեկանել դատական ակտը՝ գործն ուղարկելով ստորադաս դատարան՝ նոր քննության»:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1. Ռուսաստանի Դաշնության 5-րդ կայազորային զինվորական դատարանի 13.03.2017 թվականի վճռով բավարարվել է Պոլևայա պոչտա թիվ 04436 զորամասի հայցն ընդդեմ Միքայել Մկրտչյանի և նրա ընտանիքի անդամներ Հասմիկ Խաչատրյանի, Լենա և Մանյա Մկրտչյանների՝ ծառայողական բնակելի տարածքից վտարման պահանջի մասին: Դատարանը վճռել է ՀՀ Գյումրի քաղաքի Շիրակացու փողոցի թիվ 8 զինվորական ավանի թիվ 17 շենքի 27-րդ բնակարան հասցեում գտնվող ծառայողական բնակելի տարածությունից օգտվելու՝ Միքայել Մկրտչյանի և նրա ընտանիքի անդամներ Հասմիկ Խաչատրյանի, Լենա և Մանյա Մկրտչյանների իրավունքը կորցրած ճանաչել և վերջիններիս պարտավորեցնել ազատել վերոնշյալ բնակելի տարածությունը: Նշված վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտել 21.06.2017 թվականին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 5-7**):

2. Ռուսաստանի Դաշնության պաշտպանության նախարարության Պոլևայա պոչտա թիվ 04436 զորամասի հրամանատարի կողմից 07.12.2017 թվականին միջնորդություն է ներկայացվել դատարան՝ Ռուսաստանի Դաշնության 5-րդ կա-

յազդրային զինվորական դատարանի 13.03.2017 թվականի վճիռը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ճանաչելու և հարկադիր կատարման միջոցներ կիրառելու մասին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 4, 18-19**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում այն հիմնավորմամբ, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրվել Մինսկի կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի 3-րդ կետի և 55-րդ հոդվածի «դ» կետի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը. արդյո՞ք օտարերկրյա պետության դատական ակտը Մինսկի կոնվենցիայի դրույթներին համապատասխան կարող է ճանաչվել և թույլատրվել կատարման, եթե այն կայացվել է ՀՀ տարածքում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի կամ գույքային այլ իրավունքների վերաբերյալ հայցերով:

ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող՝ 17.06.1998 թվականին ընդունված, 01.01.1999 թվականին ուժի մեջ մտած և 09.04.2018 թվականին ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 247⁶-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության **միջազգային պայմանագրերին համապատասխան**, օտարերկրյա պետությունների դատարանների քաղաքացիական գործերով կայացրած վճիռները, որոշումները, ինչպես նաև օտարերկրյա պետությունների արբիտրաժային տրիբունալների վճիռները և որոշումները (այսուհետ՝ դատական ակտեր), որոնք կատարում են պահանջում, ենթակա են ճանաչման Հայաստանի Հանրապետության տարածքում: (...) Նույն հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված են օտարերկրյա պետությունների դատական ակտերը Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու՝ ՀՀ դատարանների իրավասությունները:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 247⁷-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ օտարերկրյա պետության դատարանի դատական ակտը կամ միջազգային արբիտրաժի որոշումը ճանաչելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս Հայաստանի Հանրապետության իրավասու դատարանը պարզում է միայն, թե որքանով է օտարերկրյա պետության դատարանի դատական ակտը կամ միջազգային արբիտրաժի որոշումը համապատասխանում այն պահանջներին, որոնք սահմանված են Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան միջազգային պայմանագրով:

09.02.2018 թվականին ընդունված և 09.04.2018 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով օտարերկրյա դատական ակտերը ճանաչելու և կատարման թույլատրելու վերաբերյալ դիմումներով գործերի վարույթը կարգավորվում է նույն օրենսգրքի 52-րդ գլխով: Ընդ որում, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 353-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դիմումը քննող դատարանը գործի քննության ընթացքում պարզում է միայն, թե որքանով է օտարերկրյա դատական ակտը համապատասխանում նույն գլխով և ՀՀ միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ըստ «Ինտերպայսկ Ուկրաինա» ՍՊԸ-ի միջնորդության՝ Ուկրաինայի առևտրաարդյունաբերական պալատին կից գործող միջազգային կոմերցիոն արբիտրաժային դատարանի 11.02.2011 թվականի վճիռը ճանաչելու և Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կատարումը թույլատրելու պահանջների մասին, թիվ ԵԿԴ/0024/16/12 քաղաքացիական գործով 30.04.2015 թվականի որոշմամբ անդրադարձել է օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման հնարավորությանը՝ մասնավորապես արձանագրելով, որ կատարում պահանջող օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը ՀՀ դատարանների կողմից այդ ակտերին այնպիսի իրավական հատկանիշների տրամադրումն է, որոնցով օժտված են Հայաստանի Հանրապետության դատարանների՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը, և այդ ակտի իրավական գործողության թույլատրումը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում: Այլ կերպ ասած՝ կատարում պահանջող օտարերկրյա դատական ակտը միայն ճանաչման արդյունքում է Հայաստանի Հանրապետությունում ձեռք բերում պարտադիրության և կատարելիության հատկանիշներ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օտարերկրյա պետության դատական ակտը ճանաչելիս և կատարման թույլատրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել ինչպես ՀՀ ներպետական օրենսդրության, այնպես էլ միջազգային պայմանագրերի պահանջները:

Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև 16.03.1995 թվականին ստորագրվել է «Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ռուսաստանյան ռազմակայանի մասին» պայմանագիրը, որի անբաժանելի մաս հանդիսացող թիվ 1 արձանագրության 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ռուսաստանյան ռազմաբազայի գտնվելու հետ կապված գործերով իրավասության և փոխադարձ իրավական օգնության հարցերը կարգավորվում են կողմերի առանձին համաձայնագրով:

Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև 09.08.1997 թվականին ստորագրվել է «Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ռուսաստանյան ռազմական բազայի գտնվելու հետ կապված գործերով իրավասության և փոխադարձ իրավական օգնության հարցերի վերաբերյալ» համաձայնագիրը, որի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ կողմերի իրավասու մարմինները միմյանց իրավական օգնություն են ցույց տալիս Հայաստանի Հանրապետության տա-

րածքում ռուսաստանյան ռազմական բազայի գտնվելու հետ կապված քաղաքացիական, ընտանեկան, քրեական գործերով և վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով: Համաձայն [Մինսկի] կոնվենցիայի՝ իրավական օգնությունն իր մեջ ներառում է փաստաթղթերի հանձնման մասին խնդրանքների կատարումը և դատավարական, հետախուզական և այլ գործողությունների վարույթը: Նշված համաձայնագիրը, մասնավորապես, անշարժ գույքի հետ կապված քաղաքացիաիրավական վեճերի իրավասության մասով դրույթներ չի պարունակում:

Նկատի ունենալով, որ Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև քաղաքացիական գործերով իրավական օգնության հետ կապված հարաբերություններում գործում է Մինսկի կոնվենցիան, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ տվյալ կոնվենցիայի կարգավորումներին:

Այսպես, Մինսկի կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 21.12.1994 թվականին և, ի թիվս այլնի, կարգավորում է պայմանավորվող կողմերի միջև քաղաքացիական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների հետ կապված հարցերը:

Մինսկի կոնվենցիայի 6-րդ բաժինը վերաբերում է որոշումների ճանաչմանը և կատարմանը: Մասնավորապես՝ Մինսկի կոնվենցիայի 51-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր Պայմանավորվող կողմ, նույն կոնվենցիայով նախատեսված պայմաններով, ճանաչում և կատարում է այլ Պայմանավորվող կողմերի տարածքներում ընդունված հետևյալ որոշումները՝

ա) քաղաքացիական և ընտանեկան գործերով արդարադատության մարմինների որոշումները, ներառյալ՝ նման գործերով դատարանի հաստատած հաշտության համաձայնագրերն ու դրամական պարտավորությունների վերաբերյալ նոտարական ակտերը (այսուհետ՝ որոշումներ) (...):

Մինսկի կոնվենցիայի 54-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ 51-րդ հոդվածով նախատեսված որոշումների ճանաչման և հարկադիր կատարման թույլտվության մասին միջնորդությունները քննվում են այն Պայմանավորվող կողմի դատարաններում, որի տարածքում պետք է իրականացվի հարկադիր կատարումը: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ որոշումների ճանաչման և հարկադիր կատարման թույլտվության մասին միջնորդությունները քննող դատարանը սահմանափակվում է պարզելով, որ պահպանված են նույն Կոնվենցիայով նախատեսված պայմանները: Եթե այդ պայմանները պահպանված են, դատարանը որոշում է կայացնում հարկադիր կատարման մասին:

Մինսկի կոնվենցիայի 55-րդ հոդվածի «դ» կետի համաձայն՝ 52-րդ հոդվածով նախատեսված որոշումների ճանաչումը և հարկադիր կատարման թույլտվությունը կարող են մերժվել, եթե գործը, նույն կոնվենցիայի դրույթների համաձայն, իսկ նրանով չնախատեսված դեպքերում՝ այն Պայմանավորվող կողմի օրենսդրությամբ, որի տարածքում որոշումը պետք է ճանաչվի և կատարվի, պատկանում է այդ կողմի մարմնի բացառիկ իրավասությանը:

Մինսկի կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի և գույքային այլ իրավունքների վերա-

բերյալ հայցերը **բացառապես ընդդատյա են գույքի գտնվելու վայրի դատարաններին:** (...)

Վերը նշված կոնվենցիոն և ներպետական իրավական նորմերի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ օտարերկրյա պետության դատական ակտը ճանաչելու և կատարման թույլատրելու հարցը լուծելիս ՀՀ դատարանները չունեն նշված դատական ակտն, ըստ էության, վերանայելու իրավասություն և պետք է սահմանափակվեն միայն այն պայմանների առկայության ստուգմամբ, որոնց դեպքում թույլատրվում է համապատասխան որոշման ճանաչումն ու կատարումը, և միաժամանակ պարզեն այն պայմանների բացակայությունը, որոնք հիմք են ճանաչումը մերժելու համար: Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ Մինսկի կոնվենցիայով նախատեսված անհրաժեշտ պայմանների առկայության և մերժման հիմքերի բացակայության դեպքում է միայն դատարանը որոշում կայացնում կատարում պահանջող օտարերկրյա պետության դատական ակտը ճանաչելու և հարկադիր կատարումը թույլատրելու մասին:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ, ի թիվս օտարերկրյա պետության դատական ակտի ճանաչումը և հարկադիր կատարումը մերժելու այլ հիմքերի, Մինսկի կոնվենցիայի 55-րդ հոդվածի «դ» կետով նախատեսված է, որ օտարերկրյա պետության դատական ակտի ճանաչումը և հարկադիր կատարման թույլտվությունը կարող է մերժվել, եթե գործը պատկանում է այն պետության մարմնի բացառիկ իրավասությանը, որի տարածքում պետք է ճանաչվի և կատարվի համապատասխան դատական ակտը:

Վերոգրյալի հիման վրա նկատի ունենալով, որ Մինսկի կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի հիմքով անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի և գույքային այլ իրավունքների վերաբերյալ հայցերը տվյալ գույքի գտնվելու վայրի դատարանների բացառիկ ընդդատությանն են պատկանում, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ եթե օտարերկրյա պետության դատական ակտը կայացվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ գույքային իրավունքների վերաբերյալ, ապա տվյալ դատական ակտի ճանաչումը և հարկադիր կատարումը ենթակա է մերժման:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Ռուսաստանի Դաշնության 5-րդ կայագրային զինվորական դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով վճռվել է Գյումրի քաղաքի Շիրակացու փողոցի թիվ 8 զինվորական ավանի թիվ 17 շենքի 27-րդ բնակարան հասցեում գտնվող ծառայողական բնակելի տարածությունից օգտվելու՝ Միքայել Մկրտչյանի և նրա ընտանիքի անդամներ Հասմիկ Խաչատրյանի, Լենա և Մանյա Մկրտչյանների իրավունքը կորցրած ճանաչել և վերջիններիս պարտավորեցնել ազատել վերոնշյալ բնակելի տարածությունը: Ռուսաստանի Դաշնության պաշտպանության նախարարության Պոլկայա պոչտա թիվ 04436 զորամասի հրամանատարի կողմից միջնորդություն է ներկայացվել Դատարան՝ վերոգրյալ դատական ակտը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ճանաչելու և հարկադիր կատարման միջոցներ կիրառելու մասին:

Դատարանը 04.05.2018 թվականի որոշմամբ նշված միջնորդությունը բավա-

րարել է՝ արձանագրելով, որ տվյալ դեպքում պահպանվել են Մինսկի կոնվենցիայով նախատեսված պայմանները, և նույն կոնվենցիայով նախատեսված միջնորդությունը մերժելու հիմքերը բացակայում են:

Վերաքննիչ դատարանը, մերժելով վերաքննիչ բողոքը, արձանագրել է, որ Դատարանը, պահպանելով Մինսկի կոնվենցիայի պահանջները, հիմնավոր հետևության է հանգել այն մասին, որ վճռի ճանաչումը մերժելու հիմքերը բացակայում են:

Սույն որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները խախտել են Մինսկի կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի 3-րդ կետի և 55-րդ հոդվածի «դ» կետի պահանջները՝ անտեսելով այն հանգամանքը, որ Ռուսաստանի Դաշնության 5-րդ կայազորային զինվորական դատարան ներկայացված հայցի առարկան Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գտնվող անշարժ գույքից օգտվելու իրավունքը կորցրած ճանաչելու պահանջն է: Հետևաբար՝ տվյալ վեճն ընդդատյա էր Հայաստանի Հանրապետության իրավասու դատարանին, քանի որ անշարժ գույքն օգտագործելու իրավունքը, որի դադարման հարցը քննվել է դատական գործով, գույքային իրավունք է (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 170-րդ հոդվածի իմաստով): Մինչդեռ գործը քննվել է Ռուսաստանի Դաշնության դատարանի կողմից:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով առկա է եղել օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը մերժելու հիմք, որպիսի հանգամանքն անտեսվել է ստորադաս դատարանների կողմից:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիմքով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար՝ նկատի ունենալով, որ ստորադաս դատարանը թույլ է տվել դատավարական իրավունքի նորմի այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, մասնավորապես՝ օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը բացառող հիմքի առկայության՝ բացառիկ ընդդատության կանոնի խախտման պայմաններում ճանաչել է օտարերկրյա պետության դատական ակտն ու թույլատրել վերջինիս կատարումը՝ հանգեցնելով Միքայել Մկրտչյանի դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների սահմանափակման:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի ակտն ամբողջությամբ բեկանելու և փոփոխելու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի հա-

մաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր: Հետևաբար՝ գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ, 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 04.10.2018 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ Ռուսաստանի Դաշնության պաշտպանության նախարարության Պոլևայա պոչտա թիվ 04436 գորամասի հրամանատարի՝ Ռուսաստանի Դաշնության 5-րդ կայազորային զինվորական դատարանի 13.03.2017 թվականի վճիռը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ճանաչելու և հարկադիր կատարման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժել:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի ապրիլի 11-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով Գոռ Իշխանի Սարգսյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի փետրվարի 27-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Գ.Սարգսյանի պաշտպաններ Վ. Էլբակյանի և Կ.Հովհաննիսյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2016 թվականի ապրիլի 8-ին ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի քննչական վարչության Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների քննչական բաժնում հարուցվել է թիվ 13139216 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով:

2016 թվականի ապրիլի 9-ին Գոռ Սարգսյանը ձերբակալվել է:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2016 թվականի ապրիլի 11-ի որոշմամբ՝ Գ. Սարգսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը՝ երկու ամիս ժամկետով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի ապրիլի 11-ի որոշմամբ Գ. Սարգսյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

2016 թվականի սեպտեմբերի 6-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի 2017 թվականի հոկտեմբերի 9-ի դատավճռով՝ Գ. Սարգսյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի

1-ին մասով և դատապարտվել ազատազրկման՝ 9 (ինը) տարի ժամկետով:

3. Տուժողի իրավահաջորդ Ա. Աբրահամյանի և Գ. Սարգսյանի պաշտպաններ Վ. Էլբակյանի ու Կ. Հովհաննիսյանի վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2018 թվականի փետրվարի 27-ի որոշմամբ պաշտպանների բողոքը մերժել է, տուժողի իրավահաջորդի բողոքը՝ բավարարել, և Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 9-ի դատավճիռը պատժի մասով բեկանել է՝ Գ. Սարգսյանին դատապարտելով ազատազրկման՝ 11 (տասնմեկ) տարի ժամկետով:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ պաշտպաններ Վ. Էլբակյանը և Կ. Հովհաննիսյանը բերել են վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի 2018 թվականի սեպտեմբերի 18-ի որոշմամբ՝ վարույթ է ընդունվել:

Դատավարության մասնակիցները վճռաբեկ բողոքի պատասխան չեն ներկայացրել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնի պետի կողմից ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի քննչական վարչության Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների քննչական բաժնի պետին հասցեագրված՝ 2016 թվականի ապրիլի 8-ի թիվ 30/5736 գրության համաձայն՝ «(...) [Թ]իվ 13139216 քրեական գործով անցկացված (...) օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներով պարզվել է, որ (...) հանցագործությունը կատարել է Գ.Սարգսյանը (...)»¹:

5.1 ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնի պետին հասցեագրված՝ 2016 թվականի ապրիլի 9-ի զեկուցագրի համաձայն՝ «(...) [Ս]ույն թվականի ապրիլի 9-ին՝ ժամը 6:50-ի սահմաններում փարված՝ բացադրական աշխատանքների արդյունքում, [ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնական բաժին] ինքնակամ ներկայացել է Գ. Սարգսյանը (...) և հայտնել, որ սույն թվականի ապրիլի 8-ին՝ [Երևանի պետական համալսարանի] հարող փարածքում տեղի ունեցած վիճաբանության ընթացքում Ա. Աբրահամյանին պատրճառված մարմնական վնասվածքը հասցրել է ինքը (...)»²:

5.2 Ինքնակամ ներկայանալու մասին 2016 թվականի ապրիլի 9-ի արձանագրության համաձայն՝ «(...) [2016 թվականի ապրիլի 9-ին՝ ժամը 6:50-ի սահմաններում՝ [ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժին] ինքնակամ ներկայաց[ել է] Գ. Սարգսյանը, (...) և հայտարարել, որ [2016 թվականի ապրիլի 8-ին՝ ժամը 13:30-ի սահմաններում՝ Երևան քաղաքի Չարենցի փողոցում դանակով հարվածել է [Ա.Աբրահամյանին] (...)»³:

6. «Ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում անցկացնելու

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 67:

² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 71:

³ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 73:

թույլտվություն ստանալու միջնորդությունը բավարարելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը գաղտնագերծելու մասին Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի մայիսի 17-ի որոշման համաձայն՝ «(...) 2016 թվականի ապրիլի 9-ին [ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնի պետ] Գ. Ղուկասյանը միջնորդություն է ներկայացրել ՀՀ ոստիկանության պետի առաջին տեղակալին (...)՝ դիմելու Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ [Գ. Սարգսյանի] (...) նկատմամբ ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնի պետի օպերատիվ գծով տեղակալի թիվ 402 աշխատատեղակում «Ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում անցկացնելու համար (...)»⁴:

6.1 2017 թվականի հունիսի 2-ի թիվ ԴԴ17 Ե-28690 գրության համաձայն՝ §(...) Գոռ Սարգսյանի նկատմամբ § Ներքին դիտում՝ օպերատիվ հետախուզական միջոցառումն անցկացնելու թույլտվություն ստանալու մասին (...) միջնորդությունը դատարան է ներկայացվել 09.04.2016 թ.՝ ժամը 06:30-ի սահմաններում, նշված միջնորդության քննության կապակցությամբ նշանակված դատական նիստը (...) սկսվել է 09.04.2016 թ.՝ ժամը 07:00-ին և ավարտվել է 07:10-ին: (...)»⁵:

6.2 Քրեական գործում առկա՝ §Հետաքննության մարմնին օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու մասին՝ հանձնարարությունը թվագրված է: Նշված փաստաթղթում առկա են տեղեկություններ այն մասին, որ. «(...) 09.04.2016թ.-ին՝ ժամը 08:43-ին, Գ. Սարգսյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի կասկածանքով ձերբակալվել և տեղափոխվել է ՀՀ ոստիկանության ԵԲՎ-ի ՁՊՎ: (...)»⁶:

7. ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնում 2016 թվականի ապրիլի 9-ին անցկացված «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքներն ամփոփող լազերային սկավառակի զննության մասին արձանագրության համաձայն՝ «(...) Տեսագրության սկզբում տեսախցիկի հանդիպակաց կողմում գտնվող դռնից սենյակ է մտնում (...) [Գ. Սարգսյանը]: Զրույցը վարող տղամարդու և աշխատատեղանի [դիմացի] ձախ կողմում նստած տղամարդու հարցերին ի պատասխան՝ Գ. Սարգսյանը հայտնում է [տեղեկություններ՝ քրեական օրենքով չթույլատրված արարքը կատարելու մեջ իր մեղավորության, ինչպես նաև՝ գործի համար նշանակություն ունեցող այլ փաստական հանգամանքների վերաբերյալ] (...)»⁷:

8. Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի համաձայն՝ «(...) [Առաջին ատյանի դատարանը], անդրադառնալով [ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնում] 2016 թվականի ապրիլի 9-ին իրականացված «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման ամփոփ տեսաձայ-

⁴ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 165:

⁵ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 6-րդ, թերթ 4:

⁶ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթեր 97-99:

⁷ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 167:

նագրությունն անթույլատրելի ապացույց ճանաչելու մասին պաշտպանի եզրահանգմանն ու դրա պարճառաբանություններին, գտնում է, որ դրանք անհիմն են, նշված միջոցառումն անցկացվել է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի և քրեադատական օրենսդրության պահանջներին համապատասխան»⁸:

9. Վերաքննիչ դատարանի որոշման համաձայն՝ «(...) [Ա]նդրադառնալով (...) վերաքննիչ բողոքի փաստարկներին, որով [բողոքաբերները] խնդրել են անթույլատրելի ապացույց ճանաչել ՀՀ ոստիկանության Կենտրոնականի բաժնում՝ 2016 թվականի ապրիլի 9-ին իրականացված «ներքին դիտում» օպերատիվ հետախուզական միջոցառման փաստաթղթերում (...) Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ բերված փաստարկն անհիմն է, նշված ապացույցը ձեռք է բերվել քրեադատական օրենքի նորմերի պահպանմամբ, այն անթույլատրելի ճանաչելու հարցին արդեն իսկ անդրադարձել է [Առաջին արդյանի դատարանն] իր դատավճռով՝ հանգելով ճիշտ հետևության (...)»⁹:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

10. Բողոքի հեղինակների կարծիքով, Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ, ինչի արդյունքում կայացվել է անհիմն և անօրինական դատական ակտ:

Բողոքաբերները վկայակոչել են օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը կարգավորող իրավական նորմերը և փաստել, որ անհիմն են «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքները՝ որպես թույլատրելի ապացույց ճանաչելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները: Բողոքաբերների պնդմամբ՝ Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է հիշյալ միջոցառման իրականացման ընթացակարգին և արդյունքների օգտագործմանը ներկայացվող պահանջների խախտումը հիմնավորող փաստական տվյալները:

11. Բողոք բերած անձինք նշել են նաև, որ Գ. Սարգսյանի արարքին տրվել է սխալ քրեաիրավական գնահատական: Մասնավորապես, բողոքի հեղինակները գտել են, որ սույն գործով Գ. Սարգսյանի վարքագծի հետաքննության փուլին լիարժեք գնահատական չի տրվել և նրա արարքը ենթակա էր որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

12. Անդրադառնալով նշանակված պատժի համաչափությանը՝ բողոք բերած անձինք գտել են, որ Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ իրավական գնահատականի չի արժանացրել ամբաստանյալի պատիժը և պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանքները՝ անտեսելով Վճռաբեկ դատարանի՝ Պարույր Բայրամյանի գործով 2007 թվականի հունիսի 1-ի թիվ ՎԲ-84/07 և Ալեքսան Սարգսյանի գործով 2009 թվականի հունիսի 2-ի թիվ ՀՅԲՐԴ3/0109/01/08 որո-

⁸ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 6-րդ, թերթեր 52-60:

⁹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 7-րդ, թերթեր 71-106:

շումներով արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

13. Վերոշարադրյալի հիման վրա պաշտպաններ Վ. Էլբակյանը և Կ. Հովհաննիսյանը խնդրել են բեկանել ստորադաս դատարանների դատական ակտերը և ամբաստանյալ Գ. Սարգսյանին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

14. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմանն առնչվող օրենսդրական նորմերի մեկնաբանման և կիրառման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

15. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր է արդյո՞ք Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ Գ.Սարգսյանի նկատմամբ «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն իրականացվել է և դրա արդյունքները որպես ապացույց օգտագործվել են օրենսդրության պահանջներին համապատասխան:

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ *«Քրեական դատավարություն իրականացնող մարմինները պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր միջոցառումները, որպեսզի իրենց գործունեության արդյունքում՝ քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարած յուրաքանչյուր ոք բացահայտվի և քրեական օրենքով նախատեսված դեպքերում և սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով պատասխանատվության ենթարկվի»:*

«Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, պետական ու հասարակական անվտանգությունը հակաիրավական ունձգություններից պաշտպանելու նպատակով՝ օրենքով նախատեսված օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների կողմից օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացումն է»:

Նույն օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1. Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նպատակներն են՝*

1) հանցագործությունների հայտնաբերումը, բացահայտումը, կանխումը և խափանումը.

2) հանցագործությունը նախապատրաստող, կատարող կամ կատարած անձանց հայտնաբերումը. (...):»:

Նույն օրենքի 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1. Ներքին դիտումը բնակարանում հարուկ և այլ տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ կամ առանց դրանց անձին (անձանց) հետևելն ու առանձին դեպքերի և իրադարձությունների ընթացքի վերահսկումն է, ինչպես նաև դիտման արդյունքների ամրագրումը տեսանկա-*

րահանման, ծայնագրման, լուսանկարահանման, էլեկտրոնային և այլ կրիչների միջոցով կամ առանց դրանց:

2. Սույն օրենքում բնակարան հասկացությունը օգտագործվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված իմաստով»:

Սույն օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «[Մերքին դիպուկ, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկում, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում, ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովում և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկում] օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները կարելի է անցկացնել միայն այն դեպքերում, երբ անձը, ում նկատմամբ պետք է դրանք անցկացվեն, կասկածվում է ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործության կատարման մեջ, և եթե կան հիմնավոր ապացույցներ, որ այլ եղանակով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն անցկացնող մարմնի կողմից սույն օրենքով իր վրա դրված խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումն անհնարին է»:

17. Օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունն իրավապահ մարմինների կողմից օրենքով իրենց վերապահված լիազորությունների շրջանակներում իրականացվող պետական գործունեության ինքնուրույն տեսակ է, որը նպատակ է հետապնդում բացահայտել, կանխել և խափանել հանցագործությունները, ինչպես նաև հայտնաբերել հանցագործությունը նախապատրաստող, կատարող և կատարած անձանց: Այսինքն՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության շրջանակներում ձեռնարկվող միջոցառումներն ընդհանուր առմամբ հետապնդելով հանցագործությունների բացահայտման նպատակ, օժանդակում են քրեական դատավարություն իրականացնող մարմինների առջև դրված խնդիրների լուծմանը և բարձրացնում են քրեական հետապնդման արդյունավետությունը:

17.1 Մինևույն ժամանակ, օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունն առանձնանում է իր հետախուզական-որոնողական բնույթով: Մասնավորապես, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների ձեռնարկումը նպատակաուղղված է ենթադրյալ հանցանքների, դրանք ենթադրաբար նախապատրաստող, կատարող կամ կատարած անձանց հայտնաբերմանն ու պարզմանը, այդ կապակցությամբ անհրաժեշտ տեղեկատվության հավաքագրմանը: Այսինքն՝ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն իրենց հետախուզական-որոնողական բնույթով միտված են նախապատրաստվող, կատարվող կամ կատարված հանցագործության դեպքերի և դրանք կատարող անձանց հնարավորինս արագ բացահայտմանը, որին անմիջապես հաջորդում է ստացված տվյալների ամրագրումը քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված գործողությունների կատարմամբ: Այսպես, հետաքննության փուլում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացմամբ ապահովվում է «տաք հետքերով» հանցագործության քննությունը, իսկ նախաքննության ընթացքում այն նաև օժանդակում է քննիչի դատավարական գործունեությանը, երբ քրեադատավարական գործիքակազմը բավարար չէ քրեական հետապնդման խնդիրների

արդյունավետ իրացման համար, և հանցավորության դեմ պայքարի հանրային շահը պահանջում է նաև գործի համար նշանակություն ունեցող առանձին հանգամանքների բացահայտման համար օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մեթոդների և միջոցների կիրառում:

17.2 Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, հարկ է ընդգծել, որ որոշ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման դեպքում միջամտություն է տեղի ունենում մարդու հիմնարար իրավունքներին և ազատություններին: Այդ պարագայում, իրականացվող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների շրջանակներում հարկավոր է հաշվի առնել նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վերաբերյալ պետության կողմից ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայով (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) ստանձնած պոզիտիվ և նեգատիվ պարտավորությունները՝ մշտապես պահպանելով հանրային շահի և անհատի շահերի միջև անհրաժեշտ հավասարակշռությունը: Մասնավորապես, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության բնույթից ելնելով՝ իրավասու մարմիններն առաջադրված խնդիրները լուծելու նպատակով, համապատասխան միջոցառման տեսակն ընտրելիս և այն իրականացնելիս, անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացվող միջամտության դեպքում՝ համաչափության սկզբունքին համահունչ պետք է ապահովվեն նաև արդար դատաքննության, անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու և այլ հիմնարար իրավունքների ու ազատությունների համարժեք պաշտպանությունը:

Այդ համատեքստում, հարկ է վկայակոչել Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումներն այն մասին, որ «երբ (...) հավասարակշռության էր բերվում մի կողմից՝ գաղտնի հսկողության միջոցների օգնությամբ անվտանգությունը պաշտպանելու պատրաստանող պետության շահը, իսկ մյուս կողմից՝ դիմումատուի անձնական կյանքը հարգելու իրավունքի իրացման նկատմամբ միջամտության լրջությունը, իրավասու ազգային մարմիններն ունեն սեփական հայեցողության որոշակի լուսանցք պատշաճ այն միջոցների ընտրության հարցում, որոնք կօգտագործվեն ազգային անվտանգության պաշտպանության օրինական նպատակին հասնելու համար: Այդուհանդերձ, [ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝] պետք է գոյություն ունենան չարաշահումներից զերծ պահող բավարար և արդյունավետ երաշխիքներ: Այսպիսով, դատարանը հաշվի է առնում գործի բոլոր հանգամանքները, օրինակ՝ հնարավոր միջոցառումների բնույթը, փրաժաման փիրույթը և փնտրությունը, դրանց կարգադրման համար պահանջվող պատճառները, դրանց թույլատրելու, կատարելու և հսկելու իրավասություն ունեցող մարմինները, ինչպես նաև՝ ներպետական իրավունքով նախատեսված իրավական պաշտպանության միջոցի տեսակը»¹⁰:

Ավելին, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է նաև, որ հետապնդվող նպատակների կատարմանն ուղղված միջոցների ընտրությունը

¹⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Roman Zakharov v. Russia* գործով 2015 թվականի դեկտեմբերի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 47143/06, կետ 232, *Irfan Guzel v. Turkey* գործով 2017 թվականի փետրվարի 7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 35285/08, կետ 85:

սկզբունքորեն ընկնելով պետության սեփական հայեցողության լուսանցքի շրջանակներում՝ ունենում է լայն կամ նեղ դրսևորում՝ ելնելով պաշտպանության ենթակա իրավունքի բնույթից: Օրինակ՝ «հաշվի առնելով անձի ինքնության ինքնորոշման և ֆիզիկական ու բարոյական անձեռնմխելիության համար [Եվրոպական կոնվենցիայի] 8-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքների առանցքային կարևորությունը, պետություններին վերապահված սեփական հայեցողության լուսանցքը բնակարանի հարցերում ավելի նեղ է, եթե խոսքը գնում է միայն [Եվրոպական կոնվենցիայի] թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով պաշտպանված իրավունքների մասին»¹¹:

Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կոնկրետ տեսակն ընտրելիս, ելնելով անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացվող միջամտության բնույթից, պետությանը վերապահված սեփական հայեցողության լուսանցքի տիրույթի տարբերակման գաղափարն արտացոլված է նաև «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասում: Մասնավորապես, օրենսդիրը որոշ խումբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման համար նախատեսելով լրացուցիչ չափանիշներ՝ սահմանափակել է դրանք ընտրելու իրավակիրառողի հայեցողության լուսանցքը: Այդպիսի միջոցառումների շարքին է դասվում «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը, որի նպատակն անձին (անձանց) բնակարանում հետևելն ու առանձին դեպքերի և իրադարձությունների օբյեկտիվ ընթացքը վերահսկելն է, դրա արդյունքներն ամրագրելը՝ առանց այդ դեպքերի և իրադարձությունների ընթացքն ուղղորդելու կամ դրանք նախապես ծրագրելու: Հաշվի առնելով, որ այդ գործողության իրականացմամբ լուրջ միջամտություն է տեղի ունենում անձի անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության իրավունքին՝ օրենսդիրն ամրագրել է, որ այն կարող է իրականացվել բացառապես երբ՝

ա) անձը, ում նկատմամբ պետք է դրանք անցկացվեն, կասկածվում է ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործության կատարման մեջ, և

բ) եթե կան հիմնավոր ապացույցներ, որ այլ եղանակով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն անցկացնող մարմնի կողմից օրենքով իր վրա դրված խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումն անհնարին է:

Հարկ է ընդգծել, որ վերջին չափանիշի ամրագրմամբ օրենսդիրն «*inter alia*» սահմանել է, որ նշված միջոցառումը կարող է իրականացվել միայն որպես ծայրահեղ (վերջին) միջոց (*last resort*), երբ այլընտրանքային եղանակով անհնարին է առաջադրված խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումը: Այսինքն՝ նշված միջոցառումը ոչ միայն պետք է իրականացվի դրա բնույթին և նպատակային նշանակությանը համապատասխան, այլ նաև այն դեպքում, երբ բացակայում են անձի իրավունքների և ազատությունների ոլորտ նվազ միջամտության եղանակով նույն տեղեկությունների ձեռքբերման այլ միջոցներ, այդ թվում՝ քրեական գործով վարույթի շրջանակում քրեական դատա-

¹¹ Տե՛ս *Gladysheva v. Russia* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 6-ի վճիռը, գանգատ թիվ 7097/10, կետ 93:

վարության օրենսգրքով կոնկրետ տեղեկությունների ձեռքբերման համար նախատեսված միջոցները:

Այսպիսով, վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը լինելով իրավապահ մարմինների կողմից օրենքով իրենց վերապահված լիազորությունների շրջանակներում իրականացվող պետական գործունեության ինքնուրույն տեսակ՝ ենթակա է իրականացման այդ գործունեության բնույթին, նպատակային նշանակությանը և օրենսդրությամբ առաջադրվող համաչափության պայմաններին համապատասխան՝ մշտապես երաշխավորելով հանրային շահի և անհատի իրավունքների միջև արդարացի հավասարակշռությունը:

18. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- 2016 թվականի ապրիլի 8-ին **նախաքննության մարմնի** կողմից հարուցվել է թիվ 13139216 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներով¹²,

- նույն օրվա թիվ 30/5736 գրության համաձայն՝ անցկացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներով պարզվել է, որ հանցագործությունը կատարել է Գ. Սարգսյանը¹³,

- ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնի պետին հասցեագրված՝ 2016 թվականի ապրիլի 9-ի զեկուցագրի համաձայն՝ ապրիլի 9-ին, **ժամը 6:50-ի** սահմաններում տարված բացատրական աշխատանքների արդյունքում, ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնական բաժնի, **նույն ժամին**, ինքնակամ ներկայացել է Գ.Սարգսյանը և հայտնել, որ ապրիլի 8-ին՝ Երևանի պետական համալսարանին հարող տարածքում տեղի ունեցած վիճաբանության ընթացքում Ա. Աբրահամյանին մարմնական վնասվածքը պատճառել է ինքը¹⁴,

- 2016 թվականի ապրիլի 9-ին՝ **ժամը 06:30-ի սահմաններում հետաքննության մարմինը**՝ ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնի պետը, միջնորդություն է ներկայացրել ՀՀ ոստիկանության պետի առաջին տեղակալին՝ դիմելու Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ Գ.Սարգսյանի նկատմամբ ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնի պետի օպերատիվ գծով տեղակալի **թիվ 402 աշխատասենյակում** «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում անցկացնելու համար: Նշված միջնորդության քննության կապակցությամբ՝ նշանակված դատական նիստը սկսվել է նույն օրը **ժամը 07:00-ին** և ավարտվել **ժամը 07:10-ին**¹⁵,

- քրեական գործում առկա՝ «Հետաքննության մարմնին օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու մասին» հանձնարարությունը

¹² Տե՛ս սույն որոշման 1-ին կետը:

¹³ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

¹⁴ Տե՛ս սույն որոշման 5.1-5.2-րդ կետերը:

¹⁵ Տե՛ս սույն որոշման 6-6.1-րդ կետերը:

թվագրված չէ: Նշված փաստաթղթում առկա են տեղեկություններ այն մասին, որ 2016 թվականի ապրիլի 9-ին՝ **ժամը 08:43-ին**, Գ. Սարգսյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի կասկածանքով ձերբակալվել և տեղափոխվել ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության ՁՊՎ¹⁶,

- ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնում 2016 թվականի ապրիլի 9-ին անցկացված «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքներն ամփոփող լազերային սկավառակի գննության արձանագրության համաձայն՝ «(...) *Տեսագրության սկզբում տեսախցիկի հանդիպակաց կողմում գտնվող դռնից սենյակ է մտնում (...) [Գ.Սարգսյանը]: Զրույցը վարող տղամարդու և աշխատատեղանի [դիմացի] ձախ կողմում նստած տղամարդու հարցերին ի պատասխան՝ Գ. Սարգսյանը հայտնում է [տեղեկություններ] քրեական օրենքով չթույլատրված արարքը կատարելու մեջ իր մեղավորության, ինչպես նաև՝ գործի համար նշանակություն ունեցող այլ փաստական հանգամանքների վերաբերյալ (...)»¹⁷,*

- Առաջին ատյանի դատարանը Գ. Սարգսյանին մեղավոր է ճանաչել մեղսագրված արարքում, և մեղադրական դատավճռի հիմքում, ի թիվս այլ ապացույցների, դրել է «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքները՝ գտնելով, որ նշված միջոցառումն իրականացվել է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի և քրեադատավարական օրենսդրության պահանջներին համապատասխան¹⁸,

- Վերաքննիչ դատարանն անփոփոխ է թողել Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը՝ միաժամանակ փաստելով, որ «ներքին դիտում» օպերատիվ հետախուզական միջոցառման տեսաձայնագրությունը ձեռք է բերվել օրենսդրական նորմերի պահպանմամբ¹⁹:

19. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով, սույն որոշման 16-17.2-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման տեսաձայնագրությունը Գ. Սարգսյանի վերաբերյալ մեղադրական դատավճռի հիմքում դնելիս այն պատշաճ ուսումնասիրության չի ենթարկվել: Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ՝

- «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն իրականացվել է ոչ թե օրենքով սահմանված՝ որոնողական-հետախուզական բնույթին համապատասխան երևույթների և դեպքերի օբյեկտիվ ընթացքը վերահսկելու, այլ, ըստ էության, հարցաքննության եղանակով Գ. Սարգսյանից գործի համար նշանակություն ունեցող տեղեկությունների ստացման գործընթացը գաղտնի տեսաձայնագրելու նպատակով: Այսինքն՝ «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման շրջանակում փաստացի իրականացվել է քողարկված հարցաքննու-

¹⁶ Տե՛ս սույն որոշման 6.2-րդ կետը:

¹⁷ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

¹⁸ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

¹⁹ Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

թյուն՝ արժանահավատության բարձր աստիճան ունեցող ապացույց ձեռքբերելու նպատակով²⁰ անտեսելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված՝ հարցաքննության դատավարական կարգի այնպիսի առանցքային պահանջներ, ինչպիսիք են՝ հարցաքննվող անձին իր իրավունքները և պարտականությունները, այդ թվում՝ լռելու, իրավաբանական օգնություն ստանալու հիմնարար իրավունքները պարզաբանելը, ինչպես նաև տեխնիկական միջոցների կիրառման մասին տեղեկացնելը՝ անձին իրավունք վերապահելով այդ առնչությամբ ներկայացնելու իր դիտողություններն ու հայտարարությունները,

- քննարկվող միջոցառումն իրականացվել է ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնի պետի օպերատիվ գծով տեղակալի աշխատասենյակում, որպիսի պայմաններում Գ. Սարգսյանի անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքի նկատմամբ միջամտություն տեղի չի ունեցել, ինչը բնորոշ է «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմանը: Այսպես, Գ. Սարգսյանը գտնվելով ոստիկանության պաշտոնատար անձի աշխատասենյակում՝ չի ունեցել և չէր էլ կարող ունենալ որջամիտ ակնկալիք իր մասնավոր կյանքի գաղտնիության ապահովման երաշխիքի վերաբերյալ: Նման պայմաններում, նրա նկատմամբ չէր կարող իրականացվել մասնավոր կյանքի գաղտնիության իրավունքը սահմանափակող «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը,

- «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն իրականացվել է անձի իրավունքների և ազատությունների ոլորտ նվազ միջամտության եղանակի՝ նույն տեղեկությունների ձեռքբերման դատավարական միջոցի ակնհայտ առկայության պարագայում: Մասնավորապես, եթե ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնի պետին հասցեագրված՝ 2016 թվականի ապրիլի 9-ի զեկուցագրի համաձայն՝ նույն օրը ժամը 6:50-ի սահմաններում տարված բացատրական աշխատանքների արդյունքում ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնական բաժնի ինքնակամ ներկայացել էր Գ. Սարգսյանը և հայտնել, որ ինքն է Ա. Աբրահամյանին պատճառել մարմնական վնասվածքը²¹, ապա գործի համար կարևորություն ներկայացնող տեղեկությունները Գ. Սարգսյանից կարող էին ձեռքբերվել ոչ թե հաջորդիվ նրա նկատմամբ գաղտնիության ռեժիմով «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելով, այլ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված ընթացակարգով՝ նրան որպես կասկածյալ հարցաքննելով: Այսինքն՝ տվյալ պարագայում չի պահպանվել նաև համաչափության սկզբունքը,

- նախաքննության փուլում գտնվող քրեական գործով հետաքննության մարմնի կողմից իրականացվել է «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում, այնինչ քրեական գործի նյութերում բացակայում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետով նախատեսված՝ դատախազի ցուցումը կամ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի

²⁰ Տե՛ս «mutatis mutandis» Արամայիս Հակոբյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի հունիսի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0224/01/14 որոշման 16-րդ կետը:

²¹ Տե՛ս սույն որոշման 5.1-րդ կետը:

55-րդ մասի 4-րդ մասի 7-րդ կետով նախատեսված՝ քննիչի հանձնարարությունը՝ «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելու վերաբերյալ: Ինչ վերաբերում է քրեական գործում առկա՝ «Հետաքննության մարմնին օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու մասին» վերտառությամբ հանձնարարությանը, ապա այն թվագրված չէ²²: Բացի դրանից՝ այն տեղեկություններ է պարունակում Գ. Սարգսյանին 2016 թվականի ապրիլի 9-ին՝ ժամը 8:43-ին, ձերբակալելու մասին, մինչդեռ 2017 թվականի հունիսի 2-ի՝ թիվ ԴԴ17 Ե-28690 գրության համաձայն՝ «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն անցկացնելու թույլտվություն ստանալու մասին միջնորդությունը դատարան է ներկայացվել 2016 թվականի ապրիլի 9-ին՝ ժամը 6:30-ի սահմաններում, միջնորդության քննության կապակցությամբ նշանակված դատական նիստը սկսվել է ժամը 07:00-ին և ավարտվել 07:10-ին²³: Ակնհայտ է, որ 2016 թվականի ապրիլի 9-ին՝ ժամը 6:30-ի սահմաններում՝ դատարան ներկայացված «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելու միջնորդության հիմքում դրված հանձնարարությունն օբյեկտիվորեն չէր կարող տեղեկություն պարունակել նույն օրը՝ ժամը 8:43-ին, Գ. Սարգսյանին ձերբակալելու մասին, ինչից հետևում է, որ նշված հանձնարարությունը ժամանակագրական առումով ոչ թե նախորդել, այլ հաջորդել է քննարկվող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացմանը:

20. Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ վերոնշյալ փաստական հանգամանքները պատշաճ ուշադրության չարժանացնելը և ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Կենտրոնականի բաժնում 2016 թվականի ապրիլի 9-ին իրականացված «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքները Գ. Սարգսյանի մեղադրանքի հիմքում դնելը հանգեցրել են վարույթի արդարացիության և ըստ այդմ՝ Գ. Սարգսյանի արդար դատաքննության իրավունքի խախտման: Այլ կերպ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նշված ապացույցը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի ուժով անթույլատրելի է և չէր կարող դրվել մեղսագրվող արարքում Գ. Սարգսյանի մեղավորությունը հիմնավորող ապացույցների զանգվածում:

Հետևաբար՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ Գ. Սարգսյանի նկատմամբ «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն իրականացվել է և դրա արդյունքները, որպես ապացույց օգտագործվել են օրենսդրության պահանջներին համապատասխան, հիմնավոր չէ:

21. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ սույն գործով թույլ են տրվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ, 105-րդ և 106-րդ հոդվածների պահանջների խախտումներ, որոնք իրենց բնույթով էական են, քանի որ ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա ինչը, համաձայն՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի, հիմք

²² Տե՛ս սույն որոշման 6.2-րդ կետը:

²³ Տե՛ս՝ սույն որոշման 6.1-րդ կետը:

է դատական ակտը բեկանելու և գործը Վերաքննիչ դատարան նոր քննության ուղարկելու համար: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նոր քննության ընթացքում Վերաքննիչ դատարանը պետք է գնահատի քրեական գործում առկա այլ ապացույցները և հանգի համապատասխան հետևության, անդրադառնալով նաև բողոքաբերի կողմից սույն որոշման 11-12-րդ կետերում բարձրացված, Գ. Սարգսյանի արարքին տրված քրեաիրավական գնահատականի և վերջինիս նկատմամբ նշանակված պատժի համաչափության վերաբերյալ փաստարկներին:

22. Միննույն ժամանակ, հաշվի առնելով, որ չեն վերացել Գոռ Սարգսյանին կալանքի տակ պահելու հիմքերն ու պայմանները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նրա նկատմամբ՝ որպես խափանման միջոց, ընտրված կալանավորումը պետք է թողնել անփոփոխ:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Գոռ Իշխանի Սարգսյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի փետրվարի 27-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Ամբաստանյալ Գոռ Իշխանի Սարգսյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցը՝ կալանավորումը, թողնել անփոփոխ:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

**ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Աշոտ ԽԱԶԻԿՅԱՆԻ** ծննդյան 65-ամյակը,

*մաղթում նրան առողջություն,
երկար տարիների կյանք
և վաստակաշատ հանգիստ,*

**ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Երեմ ԵՍՈՅԱՆԻ** ծննդյան 45-ամյակը,

**ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Ռուբեն ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆԻ** ծննդյան 45-ամյակը,

**ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Գոհար ՖԻԴԱՆՅԱՆԻ** ծննդյան 45-ամյակը,

**ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Ալֆրեդ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆԻ** ծննդյան 35-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*